

Mien toentje, Ja dij mis ik naait geern

Verkennd onderzoek onder huurders in Loppersum naar vergroting van place attachment in het aardbevingsgebied

Mien toentje, ja dij mis ik naait geern...

Verkennd onderzoek onder huurders in Loppersum naar vergroting van place attachment in het aardbevingsgebied

Tekstfragment uit *Mien toentje*, bekend van Ede Staal
(tekst: E. Staal)

De foto op de voorzijde is een eigen bewerking
van een foto, op 9 april 2015 gepubliceerd op www.nu.nl.

Masterscriptie
Master Sociale Planologie
Rijksuniversiteit Groningen
Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen

Auteur: Jacob Boezerooij RT RMT
Studentnummer: 0023426

Begeleidend docent: dr. F.J. Sijtsma

Groningen, juli 2015

Voorwoord

Een hele bevalling....zo'n scriptie. Een lang en eenzaam proces. Maar ook leerzaam en het resultaat is een mooi kind (al zeg ik het zelf).

Dat zijn zo mijn gedachten bij het afronden van een heel mastertraject....

Het is volbracht. Ik dank een ieder die heeft bijgedragen op enigerlei wijze, vooral door mee te denken en te inspireren. Ik denk aan Dinie Rotman van de woningstichting, aan Frans Sijtsma en aan Rina van der Veen. Maar bovenal aan mijn gezin dat me toch drie jaar lang nòg minder zag dan eerder. Er komen weer andere tijden... Allen hartelijk dank!

Jacob Boezerooij
Groningen, juli 2015

Samenvatting

Place attachment gaat over hechting van mensen aan hun (woon)omgeving. De aanleiding voor dit onderzoek is dat Woningstichting Wierden en Borgen te Bedum wilde weten op welke manier de leefbaarheid in het aardbevingsgebied in Groningen verbeterd of hersteld kon worden en ook in hoeverre de huurders bereid zijn zelf te participeren in verbetering van de leefbaarheid in hun gemeenschap.

Zowel leefbaarheid als burgerparticipatie hebben een rechtstreekse relatie met *place attachment*. Het is interessant om te onderzoeken hoe *place attachment* kan worden verbeterd, ondanks gevaarlijke omstandigheden zoals aardbevingen. Tevens is interessant om te weten of de bewoners van het aardbevingsgebied op één of andere manier gecompenseerd willen worden voor het feit dat ze niet meer ongestoord op hun plek kunnen wonen.

De volgende probleemstelling is geformuleerd: *Op welke wijze kan place attachment onder huurders in de gemeente Loppersum worden vergroot, op welke wijze kunnen bewoners in het aardbevingsgebied worden gecompenseerd voor verminderd woongenot en wat leren we hiervan voor de toekomst?*

De probleemstelling is opgedeeld in een viertal deelvragen die middels het onderzoek in deze scriptie worden beantwoord.

Het onderzoek bestaat uit een literatuuronderzoek en empirisch onderzoek, ondersteund middels een interview en een focusgroepgesprek.

Bij het literatuuronderzoek is theorie onderzocht op het gebied van maatregelen die genomen kunnen worden om de leefbaarheid in het aardbevingsgebied te verbeteren, op het gebied van *place attachment* in bedreigende situaties, op het gebied van leefbaarheid in het aardbevingsgebied en in krimpregio's, op het gebied van burgerparticipatie, van overheid en schade en van alternatieve vormen van schadevaststelling.

Het empirisch gedeelte bestond uit een vragenlijst die is verstuurd aan alle 680 huurders van Wierden en Borgen in Loppersum.

De conclusie is dat *place attachment* onder de huurders wordt vergroot, wanneer de leefbaarheid in het gebied als beter wordt ervaren. Dit is het geval, wanneer de woningen aardbevingsbestendig worden gemaakt en toekomstige schades gegarandeerd worden hersteld. Voorts kan een aantal andere maatregelen worden genomen om de leefbaarheid te verbeteren, waarvan de belangrijkste zijn verbeteringen aan de woning, openbaar vervoer, recreatiemogelijkheden in de omgeving en historie van het dorp bewaren.

Gebleken is dat het leerstuk *willingness to accept (WTA)* een goede manier kan zijn om vast te stellen hoe de huurders in het gebied kunnen worden gecompenseerd voor verminderd woongenot. De compensatie hoeft niet plaats te vinden in de vorm van een financiële compensatie: de maatregelen ter verbetering van de leefbaarheid kunnen ook dienen als compensatie, samen met het energiezuinig maken van woningen. Voor de toekomst betekent dit, dat in vergelijkbare situaties nagedacht kan worden over maatregelen om de *pijn* te verzachten door aan de *slachtoffers* te vragen waar men behoefte aan heeft. Daarnaast zijn huurders van mening dat woningeigenaren voor de waardedaling van hun woningen kunnen worden gecompenseerd op dezelfde manier en door *hulp* bij de verkoop van de woning (de woning opkopen of oplossingen voor hypotheekschuld).

Inhoudsopgave

1.	Inleiding.....	7
1.1	Aanleiding en probleemstelling.....	7
1.2	Vooruitblik	8
1.3	Context: Loppersum en het aardbevingsgebied	9
1.3.1	Historie gaswinning in Groningen	9
2.	Onderzoek: literatuur.....	11
2.1	Maatregelen in het aardbevingsgebied van Groningen.....	11
2.2	Place attachment	13
2.2.1	Het begrip 'place attachment'	13
2.2.2	Place attachment in bedreigende situaties	15
2.3	Leefbaarheid	18
2.3.1	Leefbaarheid in het algemeen	18
2.3.2	Leefbaarheid in aardbevingsgebied.....	19
2.3.3	Leefbaarheid in krimpregio's	20
2.4	Participatie	21
2.5	Overheid en schadevergoeding.....	22
2.5.1	De rol van de overheid bij schade door rampen	22
2.5.2	Schade waarvoor de overheid verantwoordelijk is.....	24
2.6	Alternatieve vormen van schadevaststelling.....	25
2.6.1	Schade bij aantasting woongenot: WTA.....	25
2.6.2	Schade in de vorm van waardedaling: consensus.....	27
3	Onderzoek: empirisch	28
3.1	Doel- en probleemstelling en deelvragen	28
3.1.1	Doel- en probleemstelling.....	28
3.1.2	Deelvragen.....	28
3.2	Van deelvragen naar vragenlijst	30
3.2.1	Uitvoering van het kwantitatieve onderzoek	30
3.2.2	Uitwerking deelvragen in vragenlijst	31
3.2.3	Respons en verwerking gegevens.....	34

4	Resultaten van het onderzoek	35
4.1	Resultaten deelvraag Mogelijke maatregelen	35
4.2	Resultaten algemene vragen vragenlijst	36
4.3	Resultaten deelvraag Gewenste Maatregelen	37
4.4	Resultaten deelvraag Hulpbereidheid	39
4.5	Resultaten deelvraag Compensatie	43
5	Discussie	46
5.1	Discussie over de algemene vragen in de vragenlijst	46
5.2	Discussie over Mogelijke maatregelen en Gewenste maatregelen	47
5.3	Discussie over deelvraag Hulpbereidheid	49
5.4	Discussie over deelvraag Compensatie	53
5.5	Conclusie	55
	Bronnen	56
	Bijlagen	63
	Bijlage 1: Transcript interview Roelof Noorda	64
	Bijlage 2: Brief en vragenlijst onderzoek Leefbaarheid Loppersum	82

1. Inleiding

Kamp welkom, we lusten je wel...rauw!

Deze tekst stond in januari 2014 te lezen op een Groningse aanhanger, als *warm* welkom voor de minister van Economische Zaken, Henk Kamp, die Groningen kwam bezoeken. De minister kwam naar Groningen om uit te leggen dat het kabinet had besloten de gaswinning in Groningen te verminderen en meer dan een miljard euro beschikbaar te stellen voor versterking van gebouwen, huizen, de regionale economie en de leefbaarheid (Rijksoverheid, 2015a). Desondanks werd de minister niet hartelijk ontvangen.

1.1 Aanleiding en probleemstelling

Afbeelding 1: Een warm welkom voor de minister (bron: onbekend)

Er is een verband tussen de gaswinning in Groningen en de aardbevingen die met name de laatste jaren grote delen van de provincie Groningen in hun greep houden (Van der Voort & Vanclay, 2015). Sinds het hierboven beschreven bezoek van de minister zijn we anderhalf jaar verder: de Groningers zijn nog steeds boos en het lijkt alsof het vertrouwen in

minister Kamp alleen maar kleiner is geworden. Dit ondanks het feit dat de minister inmiddels excuses heeft aangeboden voor het “veronachtzamen door de regering van de veiligheid van Groningen ten gunste van de maximale opbrengst”, zoals geconcludeerd in een rapport van de Onderzoeksraad voor Veiligheid in februari 2015 (Onderzoeksraad voor de Veiligheid, 2015).

De gemeente Loppersum ligt middenin het aardbevingsgebied. Het gebied rond Loppersum wordt aangeduid met *het meest risicovolle gebied* (Rijksoverheid, 2015a). Al jaren heerst er angst en ongerustheid onder de bewoners van Loppersum en andere plaatsen (De Kam & Raemaekers, 2014).

Het onderwerp van deze scriptie is *place attachment*, ofwel de studie naar hechting van mensen aan hun (woon)omgeving. De aanleiding is een onderzoek dat de onderzoeker heeft ingesteld voor Woningstichting Wierden en Borgen te Bedum onder 680 huurders van woningen in de gemeente Loppersum. De woningstichting ziet graag dat haar huurders prettig en veilig wonen en wilde daarom weten op welke manier de leefbaarheid in het aardbevingsgebied verbeterd of hersteld kon worden en ook in hoeverre de huurders bereid zijn zelf te participeren in verbetering van de leefbaarheid in hun gemeenschap.

Zowel leefbaarheid (de fysieke en sociale omstandigheden in een buurt) (De Hart, et al., 2002) als participatie (activiteiten die burgers ondernemen om de sociale en fysieke situatie in de buurt positief te beïnvloeden) (Dekker, 2007) hebben een rechtstreekse relatie met *place attachment* (Brown & Perkins, 1992). Bij het onderzoek in Loppersum bleek dat de overgrote meerderheid van de respondenten graag in het gebied wilde blijven wonen, ondanks de risico's en nadelen van aardbevingen. Het is interessant om te onderzoeken hoe *place attachment* kan worden verbeterd, ondanks gevaarlijke omstandigheden zoals aardbevingen. Tevens is interessant om te weten of de bewoners van het aardbevingsgebied op één of andere manier gecompenseerd willen worden voor het feit dat ze niet meer ongestoord op hun plek kunnen wonen.

De volgende probleemstelling is geformuleerd: *Op welke wijze kan place attachment onder huurders in de gemeente Loppersum worden vergroot, op welke wijze kunnen bewoners in het aardbevingsgebied worden gecompenseerd voor verminderd woongenot en wat leren we hiervan voor de toekomst?*

De probleemstelling is opgedeeld in een viertal deelvragen die middels het onderzoek in deze scriptie worden beantwoord.

1.2 Vooruitblik

In de volgende paragraaf wordt de context van het probleem geschetst: een beschrijving van het aardbevingsgebied rond Loppersum en de historie van de gaswinning in Groningen. In hoofdstuk 2 begint het onderzoek met literatuuronderzoek. Hier wordt in beeld gebracht welke maatregelen zijn voorgesteld om de leefbaarheid in het aardbevingsgebied te vergroten en welke maatregelen zijn genomen door de Rijksoverheid. Daarna wordt aandacht besteed aan het onderwerp *place attachment* en hoe *place attachment* kan veranderen onder bedreigende omstandigheden. Vervolgens wordt het onderwerp *leefbaarheid* behandeld, zowel in aardbevingsgebied als in krimpregio's, gevolgd door het onderwerp *participatie*. Hierna gaat het hoofdstuk verder met een studie naar de rol die overheden hebben bij schade door rampen en schade waar overheden verantwoordelijkheid voor dragen. Als laatste worden er verkenningen gedaan naar mogelijkheden om schade die moeilijk in geld uit te drukken is, vast te stellen en te vergoeden door alternatieve vormen van schadevaststelling.

Hoofdstuk 3 beschrijft de opzet van het empirisch gedeelte van het onderzoek. In dit hoofdstuk worden de doel- en probleemstelling besproken en wordt de probleemstelling gesplitst in vier deelvragen. De deelvragen en de manier waarop deze verwerkt zijn in het onderzoek worden in het vervolg van hoofdstuk 3 verantwoord.

In hoofdstuk 4 worden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd. De weergave van de resultaten geschiedt per deelvraag.

In hoofdstuk 5 tenslotte vindt de discussie plaats over de gevonden resultaten en wordt het onderzoek afgesloten met een conclusie.

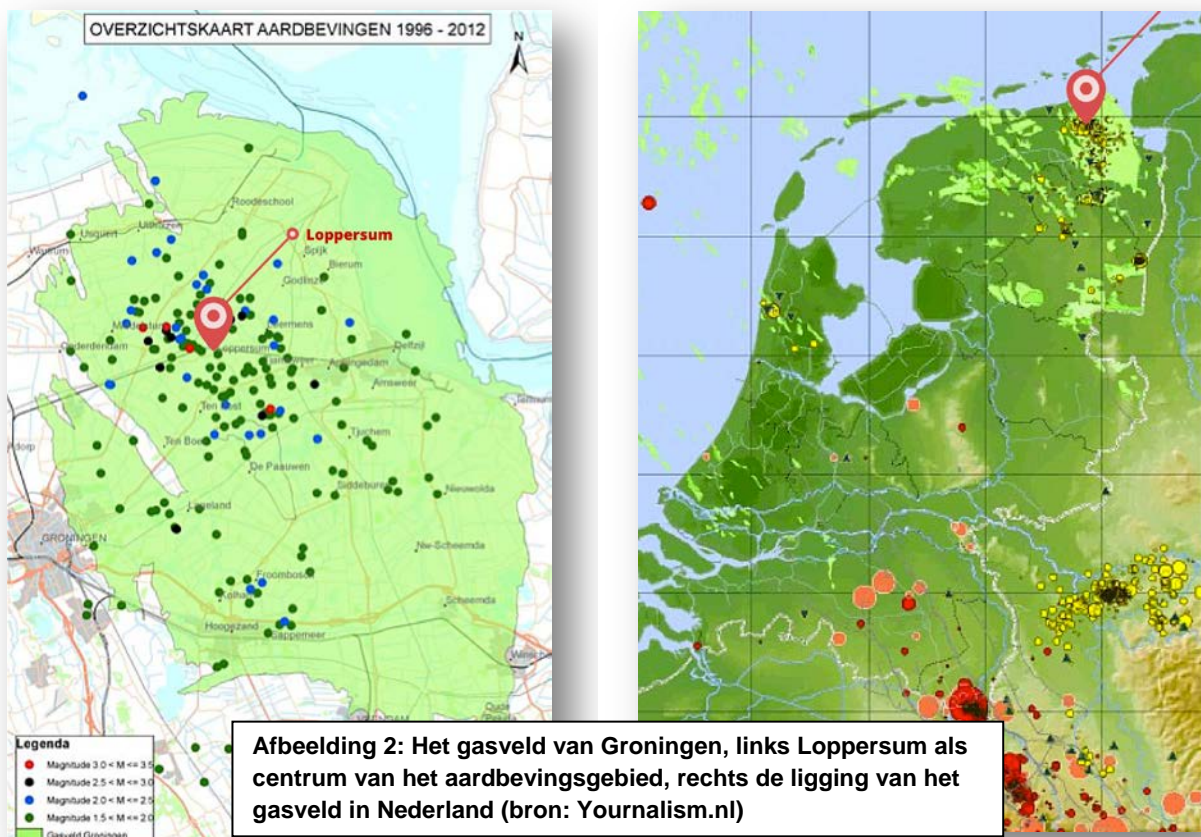
1.3 Context: Loppersum en het aardbevingsgebied

“Loppersum is het epicentrum van het aardbevingsgebied”, lees je vaak in de pers. En dat klopt ook wel: de gemeente Loppersum ligt in het gedeelte van het aardgaswinningsgebied waar de bodem het sterkst gedaald is, met als gevolg dat de meeste schokken ook in dit deel van het gebied gevoeld worden (Rijksoverheid, 2015a). In Loppersum is ook de meeste weerstand tegen de aardgaswinning. Dit alles zorgt ervoor dat Loppersum symbool staat voor de aardgasproblematiek in Groningen.

1.3.1 Historie gaswinning in Groningen

Het gasveld van Groningen werd in 1959 ontdekt, nabij Slochteren. Sinds 1963 wordt het veld commercieel geëxploiteerd door de vergunninghouder, de Nederlandse Aardoliemaatschappij (kortweg NAM). De NAM is een joint-venture van Shell en Exxon Mobile/ESSO (Van der Voort & Vanclay, 2015).

De Nederlandse centrale overheid heeft een groot belang bij de gaswinning in Nederland en Groningen: in de Mijnbouwwet 2002 is bepaald dat alle delfstoffen eigendom zijn van de staat (artikel 3), dat de staat vergunningen verleent (artikel 6) en dat het Staatstoezicht op de Mijnen -onder verantwoordelijkheid van de Minister van Economische Zaken- toezicht houdt op (onder meer) de winning van delfstoffen (Rijksoverheid, 2015b). In de wet is opgenomen dat de provincie waar delfstoffen zich bevinden een eenmalige vergoeding ontvangt, zodra de winning aanvangt. De provincie Groningen heeft geen vergoedingen ontvangen, omdat ten tijde van de start van de productie de betreffende wet nog niet was aangenomen. De provincie Groningen heeft dus geen direct financieel belang bij de gaswinning.

Via een ingewikkeld stelsel van regelingen, deelnemingen en belastingen belandt normaal gesproken 70% van de gasopbrengsten in de schatkist. De afspraken met de NAM zijn zodanig dat het aandeel van de staat kan stijgen naar 85-95% van de gasopbrengsten, bij een hogere gasprijs. In het jaar 2011 bedroegen de inkomsten uit de gaswinning voor de staat €12,4 miljard, waarvan ruim €10 miljard uit het Groningse gasveld gehaald werd (Van der Voort & Vanclay, 2015).

Het gasveld van Groningen bevindt zich in het noordoosten van de provincie Groningen en beslaat ongeveer 900 km², ruwweg 40% van het Groningse grondgebied. Het gas bevindt zich op circa 3 kilometer diepte. Duidelijk is dat het gasveld van Groningen één van de grootste ter wereld is. Berekeningen tonen aan dat bij het begin van de productie de gasvoorraad in Groningen 2.800 miljard m³ bedroeg; eind 2012 was er grofweg 780 miljard m³ over. De NAM geeft aan nog 50 jaar voort te willen met het Groninger gasveld (NAM, 2015).

De gevolgen van gaswinning zijn bodemdaling en (lichte) aardbevingen. De totale bodemdaling in Groningen is nu ongeveer 30 cm -rond Loppersum. De verwachting is dat in het jaar 2070 de bodem met ongeveer 47 cm gedaald zal zijn. De bodemdaling gaat geleidelijk en leidt niet tot noemenswaardige problemen, althans niet voor gebouwen (Van der Voort & Vanclay, 2015).

De aardbevingen in Groningen zijn een voorbeeld van door menselijke activiteit opgewekte (of geïnduceerde) seismische activiteit (*induced seismicity*). Hierbij ontstaan trillingen en aardbevingen door plotselinge beweging van een breuk in de aardkorst. Geïnduceerde seismische activiteit houdt in dat menselijke activiteiten beweging in een slapende breuk veroorzaken. Dit kan komen door de verwijdering van materiaal, zoals door mijnbouw, of door toevoeging van vloeistoffen die een breukzone als het ware smeren (Davies, et al., 2013). Een verschil tussen natuurlijke -tektonische- aardbevingen en geïnduceerde aardbevingen is de diepte waarop deze plaatsvinden: natuurlijke aardbevingen vinden plaats op een diepte van tien kilometer of meer, geïnduceerde aardbevingen op de diepte waar het materiaal wordt weggehaald, in het geval van Groningen: drie kilometer. Het gevolg is dat deze aardbevingen aan het aardoppervlak veel beter gevoeld worden (National Research Council of the National Academies, 2012).

In 1986 werd de eerste meetbare aardbeving geregistreerd, bij Assen. De beving leidde tot suggesties dat deze mogelijk het gevolg zou kunnen zijn van de gaswinning. Deze suggestie werd door de NAM *weggelachen*. Het KNMI, verantwoordelijk voor registratie van aardbevingen, steunde de NAM destijds en stelde dat de relatie tussen gaswinning en beving onmogelijk was. In de jaren die volgden, namen de hoeveelheid bevingen langzaam toe, waarna de Tweede Kamer in 1991 een onderzoekscommissie instelde. Deze commissie concludeerde in 1993 dat er -onder omstandigheden- een verband kan zijn tussen gaswinning en aardbevingen. Hierna erkende de NAM het verband tussen de beide (Van der Voort & Vanclay, 2015).

De actiegroep Groninger Bodembeweging werd in 2009 opgericht, gevolgd door andere actiegroepen. De hoeveelheid aardbevingen nam toe: van 39 in 2010 tot 127 in 2013 (Rijksoverheid, 2014). Het voorlopige hoogtepunt is de aardbeving in Huizinge op 16 augustus 2012 (3.6 op de schaal van Richter). Deze beving bracht flink rumoer teweeg in Groningen en wordt algemeen gezien als een keerpunt in de discussie over de bevingen. De aardbeving bij Huizinge leidde er toe dat minister Kamp opdracht gaf tot 15 verschillende onderzoeken naar de aardbevingsproblematiek in Groningen (Van der Voort & Vanclay, 2015).

2. Onderzoek: literatuur

Het onderzoek begint met literatuuronderzoek. In dit hoofdstuk wordt in beeld gebracht welke maatregelen zijn voorgesteld om de leefbaarheid in het aardbevingsgebied te vergroten en welke maatregelen zijn genomen door de Rijksoverheid (paragraaf 2.1). In paragraaf 2.2 wordt aandacht besteed aan het onderwerp *place attachment* en hoe dit kan veranderen onder bedreigende omstandigheden. Vervolgens wordt –in paragraaf 2.3- het onderwerp *leefbaarheid* behandeld, zowel in aardbevingsgebied als in krimpregio's en gevolgd door het onderwerp *participatie* in paragraaf 2.4. Een studie naar de rol die overheden hebben bij schade door rampen en schade waar overheden verantwoordelijkheid voor dragen volgt in paragraaf 2.5, waarna een verkenning wordt gedaan naar mogelijkheden om schade vast te stellen middels alternatieve vormen van schadevaststelling, in paragraaf 2.6.

2.1 Maatregelen in het aardbevingsgebied van Groningen

De aardbeving in Huizinge in augustus 2012 heeft de burgers en bestuurders van de provincie Groningen doen realiseren dat het aantal bevingen duidelijk toeneemt en ook dat de zwaarte van de bevingen toeneemt. Duidelijk is ook dat de bevingen nog decennia lang zullen aanhouden (Commissie Duurzame Toekomst Noord-Oost Groningen, 2013). Eén van de rechtstreekse gevolgen van de beving bij Huizinge was dat het provinciebestuur van de Provincie Groningen de *Commissie Duurzame Toekomst Noord-Oost Groningen* benoemde. De commissie is beter bekend als de *Commissie Meijer*, genoemd naar de voorzitter, de heer Wim Meijer.

De commissie kreeg opdracht om de provincie te adviseren over de toekomst van het gaswingebied. De opdracht luidde om te beredeneren of er nadeel is en om voorstellen te doen voor duurzame verbetering van *de toekomst*. De maatregelen moesten bijdragen aan de *gewenste energietransitie*. Op 1 november 2013 verscheen het rapport van de commissie, met de titel *Vertrouwen in een duurzame toekomst*.

Een belangrijke conclusie van de commissie is dat er weliswaar voordelen voor Groningen zijn van de gaswinning (werkgelegenheid en hogere opbrengst Onroerende Zaakbelasting) en dat Groningen niettemin onevenredig veel nadeel ondervindt van de gaswinning (bevingen als gevolg van bodemdaling). Een andere conclusie is dat het aardbevingsrisico nooit open met de inwoners is gedeeld en dat de NAM hierin een dubieuze rol speelt. De commissie stelt een heel scala aan maatregelen voor. De belangrijkste gedachte achter de voorstellen is dat er *geheel nieuwe verhoudingen moeten ontstaan tussen het Rijk, de NAM en de bewoners van het gebied* en dat *de gevoelens van onzekerheid en onveiligheid onder de bevolking hersteld worden* (Commissie Duurzame Toekomst Noord-Oost Groningen, 2013).

De voorgestelde maatregelen¹ die voor dit onderzoek van belang zijn, zijn de volgende:

- Alle 63.000 adressen krijgen een inspectie en worden –waar nodig- kosteloos *aardbevingbestendig* gemaakt. De gebouweigenaar beslist zelf of hij hiervan gebruik wil maken. Meerkosten bij uitbreiding of nieuwbouw worden vergoed. Als verbetering te duur is: sloop en nieuwbouw.
- Gelijktijdig met inspectie een energieprestatieadvies en waardebon van €4.000 voor energiemaatregelen voor de eigenaar van het gebouw.
- Op basis van de inspectie een garantie voor *nieuwkomers* dat toekomstige gebreken financieel worden gecompenseerd.
- Herstructurering van de woningmarkt in de Eemsdelta (ca. 1.650 woningen die moeten worden gerenoveerd of gesloopt). Dit gebied wordt gekozen omdat hier een woon- en leefbaarheidsplan is. Zodra andere regio's in aardbevingsgebied dit ook hebben, geldt deze ondersteuning hier ook.
- Cultureel erfgoed moet behouden blijven; geld beschikbaar stellen voor herbestemming van ca. 80-100 objecten.
- Stimulering en facilitering van lokale energieopwekking in het gebied
- Snel internet via glasvezel in het hele gebied.
- Oprichting van een *dialogtafel*.
(Commissie Duurzame Toekomst Noord-Oost Groningen, 2013)

Het advies van de commissie vormde de basis voor het gesprek van het provinciebestuur met minister Kamp. De kosten voor uitvoering van het advies werden geraamd op grofweg €1,2 miljard. In januari 2014 besloot de Rijksoverheid de gaswinning in Groningen 3 jaar lang terug te schroeven. Ook *kregen* de Groningers €1,2 miljard euro compensatie voor versterking van woningen, verbetering van de leefbaarheid en investeringen in de regionale economie (Rijksoverheid, 2015a).

De meeste maatregelen die waren voorgesteld door de Commissie Meijer, werden door de Rijksoverheid in één of andere vorm overgenomen. Zo werd besloten tot de volgende maatregelen:

- de gaswinning rond Loppersum met 80% terugschroeven;
- de veiligheid van huizen en gebouwen *op grote schaal* inventariseren en vervolgens vergroten;
- huiseigenaren met aantoonbare schade een tegemoetkoming beschikbaar stellen van €4.000 voor energiebesparende maatregelen en/ of decentrale energieopwekking;
- een stimuleringsprogramma opstellen voor versterking van de regionale economie;
- maatregelen nemen voor verbetering van de leefbaarheid in het gebied. Voorbeelden hiervan zijn investeringen in het lopende woon- en leefbaarheidsplan in de Eemsdelta, lokale energieopwekking, snel internet of het vinden van een nieuwe bestemming voor langdurig leegstaande gebouwen. De uitwerking van deze plannen is opgedragen aan de ingestelde *dialogtafel* (Rijksoverheid, 2015c).

¹ De Commissie spreekt van *maatregelen*. In deze scriptie worden de begrippen *maatregelen*, *voorzieningen* en *indicatoren* soms door elkaar gebruikt.

Eind 2014 besloot het kabinet tot vermindering van de productie in het Groninger gasveld: de productie gaat van 42,5 miljard m³ in 2014 naar 39,4 miljard m³ in 2015, in overeenstemming met het advies van het Staatstoezicht op de Mijnen. Tevens werd de komst van een nieuwe overheidsdienst aangekondigd, die regie gaat voeren op versterking van woningen in Groningen (Rijksoverheid, 2015d).

Op 9 februari 2015 kondigde het kabinet extra maatregelen aan. Onder meer: de gaswinning wordt tot 1 juli 2015 beperkt tot 16,5 miljard m³ en in juli 2015 beslist minister Kamp of het eerder vastgestelde productieplafond van 39,4 miljard m³ voor 2015 gehandhaafd blijft of dat verdere verlaging nodig is. Voorts werd het gebied waarbinnen huiseigenaren recht hebben op compenserende maatregelen uitgebreid en werd de aanstelling van een Nationaal Coördinator Groningen aangekondigd (Rijksoverheid, 2015c).

Op 18 februari 2015 zond minister Kamp het rapport *Aardbevingsrisico's in Groningen* van de Onderzoeksraad voor Veiligheid naar de Tweede Kamer. De raad onderzocht "de rol van de veiligheid van burgers in de besluitvorming over de gaswinning in de periode 1959-2014" en stelde vast dat de economische belangen altijd hebben geprevaleerd boven de veiligheid van burgers in de besluitvorming. Op 2 maart 2015 erkende en betreurde minister Kamp namens het kabinet dat de veiligheid van de Groningers niet altijd voorop stond. Begin mei werd de Nationaal Coördinator Groningen aangesteld (Rijksoverheid, 2015c).

2.2 Place attachment

In deze paragraaf wordt besproken wat het begrip *place attachment* inhoudt (paragraaf 2.2.1) en hoe *place attachment* zich manifesteert in dreigende situaties, in paragraaf 2.2.2.

2.2.1 Het begrip 'place attachment'

In de literatuur wordt *place attachment* in het algemeen beschreven als een emotionele verbinding tussen mensen en hun omgeving² (onder meer (Brown & Raymond, 2007) en (Jorgenson & Stedman, 2001)). Altman & Low (1992) voegen hier aan toe dat het bij *place attachment* gaat om meerdere actoren, sociale verbindingen en plaatsen op verschillende schaalgroottes. Er zijn dus altijd meer mensen bij betrokken, er is sprake van relaties met andere mensen en het is mogelijk om zich verbonden te voelen met meer dan één plek of gebied. Ruiz & Hernández (2014) stellen vast dat de meeste onderzoekers *place attachment* interpreteren als de emotionele verbinding tussen mensen en de omgeving waar zij hun dagelijkse activiteiten uitoefenen en die hun veiligheid en een vertrouwd gevoel geeft.

De algemene omschrijving van een *plek* in deze situatie is *betekenisvolle locatie* (Anton & Lawrence, 2014). Lewicka (2011) schrijft dat de wetenschappelijke wereld het er vrijwel over eens is dat het voorbeeld van de betekenisvolle locatie *thuis* (*home*) is. *Thuis* staat symbool voor continuïteit en structuur, geworteld zijn, zelfidentiteit, hechting, comfort, veiligheid en een plek om te schuilen (onder meer (Case, 1996) en (Moore, 2000)). *Thuis* staat voor gezinsleven en geluk; mensen zijn *thuisgericht* (Porteous, 1976). Wanneer mensen op kaarten aangeven wat hun favoriete plekken zijn, wijzen ze vrijwel altijd hun woonplek aan (Foland & Lewicka, 2007) en bij zogenaamde *mental maps* dient *thuis* vaak als het *ruimtelijke anker* voor mensen (Golledge & Stimpson, 1997).

Hoewel dus in het algemeen met *thuis* de eigen woonlocatie bedoeld wordt, kan *thuis* in schaalgrootte variëren van heel klein tot de woonbuurt of nog verder weg (Lewicka, 2011).

² In deze scriptie worden de termen *place attachment* en binding met buurt of woonomgeving door elkaar gebruikt. De begrippen hebben in deze scriptie alle dezelfde betekenis.

Studies hebben niettemin aangetoond dat mensen meer gehecht zijn aan hun woning als *thuis* dan aan de woonwijk (Hidalgo & Hernandez, 2001) (Lewicka, 2010). Mogelijk is dit, omdat het huis een gemakkelijker definieerbare ruimte met duidelijke grenzen is, terwijl *de buurt of de omgeving* moeilijker te definiëren is, bij gebrek aan duidelijke grenzen of afscheidingen (Anton & Lawrence, 2014).

In dit kader hebben steden als voordeel dat ze duidelijke grenzen hebben en daarom meer appelleren aan plaatshechting: *thuis* kan dus ook heel goed een stad zijn. *Regio's* spelen in onderzoek op dit gebied nauwelijks een rol, vermoedelijk omdat binding met een regio niet sterk speelt onder de bevolking. Tenzij er sprake is van een sterke regionale identiteit, met nationalistische en politieke *drive*, zoals bij afscheidingsbewegingen. In bepaalde gevallen kan *thuis* ook een land zijn (Lewicka, 2011).

Waardevolle plekken *buiten* de thuissituatie kunnen plekken zijn, zoals bijvoorbeeld heilige plaatsen (Mazumdar & Mazumdar, 1993), een werkplek (Milligan, 1998), sportvelden (Charleston, 2009) en virtuele of niet-bestaande plekken (Droseltis, 2010).

Mensen gaan op zoek naar plaatsen die hun bevallen en hechten zich snel aan een bepaalde plek (McCool & Martin, 1994). Mensen die op het platteland wonen, zijn mogelijk meer gehecht aan hun plek dan mensen in stedelijke gebieden. Deze laatste categorie woont vaak daar waar het meeste werk is en waar meer mensen zijn te vinden.

Plattelandsbewoners kiezen vaak bewust voor wonen op het platteland, ondanks het feit dat er veelal minder voorzieningen zijn en er minder werkgelegenheid is. Weliswaar zijn plattelandsbewoners meer gehecht aan hun plek dan stedelingen (Lewicka, 2005), plattelanders hebben wel minder sociale contacten en zijn minder vaak actief in organisaties dan stadsbewoners (Sampson, 1988) (Theodori & Luloff, 2000).

Over het algemeen zijn redenen om voor een plaats te kiezen en eraan te hechten, positief: men kiest voor de plek vanuit positieve redenen. Het is ook mogelijk om op een plek te blijven, ondanks de nadelen van de plek of de omgeving. Dit is een verschijnsel dat gesignaleerd kan worden in *slechte* buurten: ondanks de nadelen van een dergelijke buurt, kunnen er redenen zijn om toch te blijven. Bijvoorbeeld vanwege de goedkope huisvesting, de ligging nabij het centrum van de stad of nabij uitvalswegen of bepaalde voordelen die specifiek aan een locatie kunnen zitten (Parkes A, et al., 2002). Daarnaast heeft onderzoek aangetoond dat hoe langer men in een wijk woont, des te kleiner de kans is dat men verhuist. Dit heeft te maken met de hoge *transactiekosten* van het verhuizen; niet alleen in financieel opzicht, maar ook vanuit het perspectief van het dagelijks leven: het verhuizen zorgt voor een behoorlijke verstoring van het dagelijkse ritme (Benson, 2014).

Sowieso is de duur dat men op een plek woont een goede graadmeter voor *place attachment*: hoe langer men op een bepaalde plek woont, hoe groter de binding (Taylor, 1996) (Shklovski, et al., 2010). In verband hiermee wordt vaak vastgesteld dat ouderen meer gehecht zijn aan hun plek dan jongere mensen (Hidalgo & Hernandez, 2001) (Lewicka, 2010).

Naast de duur van wonen op een bepaalde plek en leeftijd, is er nog een aantal indicatoren dat in verband wordt gebracht met hechting aan een plek. Dit zijn: sociale status, opleidingsniveau, grootte van de gemeenschap, het hebben van kinderen, mobiliteit (Lewicka, 2011), een rustige omgeving, de aanwezigheid van aantrekkelijke gebouwen in de omgeving, een groene omgeving en het ontbreken van vandalisme en rommel (Brown, et al., 2003) (Brown, et al., 2004). Een andere -sterke- indicator voor *place attachment* is eigendom van een woning (Brown, et al., 2003) (Lewicka, 2010). Woningeigenaren hebben geïnvesteerd in hun woonomgeving, waardoor het aannemelijk is dat ze langer blijven wonen, één van de indicatoren voor verbondenheid met een plek (Lewicka, 2010) (Raymond, et al., 2010).

Binding met een woonbuurt kent zowel emotionele als gedragscomponenten. Emotionele binding heeft te maken met *zich thuis voelen* (Dekker, 2007) en *zich identificeren met* (Savage, et al., 2005). Dergelijke psychologische banden met een plek versterken gevoel van veiligheid, het opbouwen van zelfvertrouwen en relaties met andere mensen en het in stand houden van een groepsidentiteit. Allemaal factoren die er voor zorgen dat mensen minder snel verhuizen (Permentier, et al., 2009). De gedragscomponent wordt tastbaar wanneer na verloop van tijd de dagelijkse gang van zaken van mensen zich in de buurt gaat afspelen: sociale contacten met burens, vrienden en familie in de buurt, werkgerelateerde activiteiten in de buurt en banden met instellingen zoals scholen en kerkgenootschappen (Forrest & Kearns, 2001). De mate waarin er sociale verbindingen met de buurt zijn, is ook een indicator voor *place attachment* (Lewicka, 2010).

Binding met een woonplek en de omgeving heeft voordelen: het heeft een positieve uitwerking op de gezondheid (Mesch & Manor, 1998) en leidt tot een betere kwaliteit van leven (Harris, et al., 1995), meer lichamelijke en psychische gezondheid, betere sociale contacten en een grotere tevredenheid met de fysieke omgeving (Tartaglia, 2012). Een ander voordeel dat genoemd wordt, is een positieve invloed op participatie in de lokale gemeenschap. Mensen die zich meer verbonden voelen met hun omgeving zijn vaker politiek en sociaal betrokken in hun gemeenschap (Mesch & Manor, 1998). Gemeenschappen met een groot aantal mensen dat zich betrokken voelt, werken makkelijker samen om een bepaald doel te bereiken, zoals bescherming van hun omgeving (Brown, et al., 2002), bescherming van sociale en fysieke eigenschappen waarvan men vindt dat die kenmerkend zijn voor de buurt (Mesch & Manor, 1998) of acties tot verbetering en revitalisatie van buurten (Brown, et al., 2003).

2.2.2 Place attachment in bedreigende situaties

Algemeen wordt aangenomen dat, wanneer een plek veranderingen ondergaat, die veranderingen bij mensen gevolgen hebben voor de perceptie en de waarde van en gevoelens voor de betreffende plek (Lai & Kreuter, 2012). Dit bleek onder meer uit een studie van Ruiz & Hernández (2014), waarbij er sprake was van een (onderzeese) vulkaanuitbarsting in 2011 in de nabijheid van een klein eiland dat deel uitmaakt van de Canarische Eilanden.

Uit het onderzoek bleek dat delen van de bevolking van het eiland het gevoel hadden dat ze de controle over hun leefruimte kwijt waren: hun dagelijkse bezigheden waren (tijdelijk) niet meer mogelijk door de uitstoot van de vulkaan en de daarmee gepaard gaande vervuiling van het zeewater; het eiland werd overbevolkt met journalisten en hulpverleners, waardoor derden de bewoners vertelden wat ze moesten doen of dat ze moesten worden geëvacueerd en waardoor de privacy en bewegingsvrijheid van de bewoners werd aangetast.

Uit eerder onderzoek was al gebleken dat binding met een plek vermindert en dat veranderingen minder goed worden geaccepteerd, wanneer mensen het gevoel hebben dat ze de controle over de plek verliezen (Devine-Wright, 2014). Uit het onderzoek van Ruiz & Hernández bleek dat *place attachment* na de uitbarsting uiteindelijk alleen was afgenomen in de plaats die het dichtst bij de vulkaan lag, andere plaatsen niet.

Eerder zagen we al dat voor veel mensen *thuis* de plek is waar het dagelijks leven zich afspeelt, waar men zich thuis voelt en verbonden met de omgeving. Wat nu als *thuis* wordt bedreigd? In het dagelijks leven geven mensen weinig blijk van bewustzijn over de waarde van hun woonplek; mensen worden zich pas bewust van hun binding met een bepaalde plek, op het moment dat de plek op een of andere wijze bedreigd wordt (Proshansky, et al., 1983) en in sommige gevallen wordt de binding met de plek alleen in die situaties duidelijk zichtbaar (Relph, 1976). Uit onderzoeken van Taylor & Townsend (1976) blijkt dat een deel van mensen die zich verbonden voelen met de plek waar ze wonen in het verleden moeilijke tijden hebben beleefd en dat de mensen die moeilijke tijden hebben gehad het meest gesteld zijn op hun plek.

Binding aan een plek speelt op twee manieren een rol in bedreigende situaties: enerzijds kunnen bedreigingen of rampsituaties ervoor zorgen dat de binding ernstig wordt aangetast of verdwijnt (*disempowerment*), anderzijds kan de binding met een plek of buurt er in dergelijke situaties juist voor zorgen dat een gemeenschap een enorme veerkracht en solidariteit (*empowerment*) laat zien. Criminaliteit, gedwongen verhuizingen, natuurrampen zorgen ook voor ontwijking van *place attachment* en de dagelijkse gang van zaken van mensen (Brown & Perkins, 1992) en voor gevoelens van verlies en vervreemding (Hummon, 1992). Op de juiste manier inspelen op de gevoelens van verlies en vervreemding kan ervoor zorgen dat met burgerparticipatie de gemeenschap kan herstellen en opnieuw opgebouwd kan worden (Manzo & Perkins, 2006). De onderlinge verbinding van mensen met hun woonplek kan er voor zorgen dat bewoners in een gebied een gemeenschappelijk belang vinden in hun gezondheid en hun woonomgeving. Wanneer bewoners dan in staat zijn om de situatie in eigen hand te nemen en gemeenschappelijke belangen en doelen te vinden, is de kans groter dat mensen in actie komen en zich krachtig manifesteren (Kemmis, 1990) (Edelstein, 2003). Op een verkeerde manier omgaan met deze gevoelens kan er juist toe leiden dat de gemeenschap verdeeld raakt (Manzo & Perkins, 2006).

In gebieden waar de bevolking een sterke binding met de woonomgeving heeft, kan weerstand ontstaan tegen nieuwe ontwikkelingen, zoals elektriciteitsmasten of windmolens (Devine-Wright, 2009). Wanneer mensen het gevoel hebben dat de plek waaraan ze gehecht zijn, wordt bedreigd en dat het landschap kan veranderen in een plek waarin men zichzelf niet langer herkent, kan dit leiden tot negatieve reacties richting de personen en organisaties die verantwoordelijk zijn voor de veranderingen. Voorbeelden zijn mijnbouworganisaties die grote stukken van het platteland kopen en het aanzien ervan zodanig veranderen dat het onherkenbaar wordt voor de bewoners in de omgeving (Albrecht, et al., 2007). Manzo & Perkins (2006) beschrijven een voorbeeld van een wijk die op de nominatie stond gesloopt te worden, waarna particulieren met succes de handen ineensloegen en de huizen opknapten en weer bewoonbaar maakten. Nauw verbonden hieraan is revitalisatie van buurten (Brown, et al., 2003). De binding met de buurt kan zowel positief zijn (ondersteunen van het veranderingsproces) als negatief (hevig verzet) (Manzo, et al., 2008).

Nadelen van binding met een plek kunnen zijn dat de binding zo hecht kan zijn dat mensen toekomstige alternatieven op een andere plek niet eens meer overwegen (Fried, 2000). In sommige gevallen leidt binding ertoe dat mensen niet meer willen vertrekken, ook als de huidige woonplek niet meer handelbaar of leefbaar is. Dit speelt bijvoorbeeld bij ouderen die meer afhankelijk worden van voorzieningen of bij mensen die eigenlijk hun huis niet meer kunnen betalen (Twigger-Ross & Uzzell, 1996). Soms willen mensen helemaal niet vertrekken in geval van een (dreigende) ramp: het komt voor dat mensen de risico's die hen bedreigen, onderschatten of bagatelliseren of dat het bewustzijn van de risico's er toe leidt dat men zich nog meer aan de plek gaat hechten en daarom juist wil blijven. Billig (2006) nam dit verschijnsel waar bij Israëliërs in Gaza met sterke religieuze gevoelens en een sterke binding met de plek: deze mensen vertoonden een kleiner besef van de objectief waarneembare grote bedreigingen en gevaren en een sterkere wens om te blijven wonen waar ze wonen. Ook komt het voor dat mensen niet willen verhuizen, terwijl hun woonplek wordt bedreigd door aardbevingen, overstromingen of radioactieve straling. Druzhinina & Palma-Oliveira (2004) namen dit waar bij mensen die in radioactief besmet gebied woonden en niettemin de daar groeiende paddenstoelen plukten en aten. Dit verschijnsel geldt sterker voor mensen die grotere hechting aan de woonplek vertonen dan voor mensen die minder aan hun plek gehecht zijn (Twigger-Ross & Uzzell, 1996).

Rampsituaties waarbij veel onderzoek gedaan is naar de hechting aan een plek, zijn bosbranden. In gebieden die geteisterd worden door bosbranden, hebben bewoners de neiging het risico van de branden te onderschatten (Anton & Lawrence, 2014). In sommige gevallen leiden de bosbranden en de daarmee gepaard gaande veranderingen in de aanblik van de omgeving tot gevoelens van ontwrichting, verlies en vervreemding (Brenkert-Smith, 2008). In andere situaties resulteerden de branden juist in langlopende sociale verbindingen in de woongemeenschap (Tierney, et al., 2001) (Carroll, et al., 2011).

2.3 Leefbaarheid

In deze paragraaf wordt *leefbaarheid* besproken: het algemene begrip *leefbaarheid* in de volgende paragraaf, 2.3.1, waarna in paragraaf 2.3.2 aandacht besteed wordt aan *leefbaarheid in aardbevingsgebied*. Aangezien Loppersum ook nog eens gelegen is in een zogenaemde *krimpregio*, wordt in paragraaf 2.3.3 *leefbaarheid in krimpregio's* behandeld.

2.3.1 Leefbaarheid in het algemeen

Er bestaan in de literatuur vele omschrijvingen van het begrip *leefbaarheid*, toegepast op verschillende situaties en waarbij gerefereerd wordt aan uitlopende indicatoren (o.a. Cox, et al., 2009; Verwest en Van Dam, 2010). De diverse omschrijvingen van *leefbaarheid* bevatten een aantal gemeenschappelijke elementen: leefbaarheid heeft in elk geval betrekking op de woonsituatie en woonomgeving van mensen en is daarmee een bij uitstek buurtgebonden verschijnsel. Bij leefbaarheid gaat het om het samenspel tussen de fysieke kwaliteit, de sociale kenmerken en de veiligheid van de woonomgeving (De Hart, et al., 2002).

Binnen dat samenspel wordt leefbaarheid vanuit twee verschillende perspectieven benaderd: enerzijds de *leefsituatiebenadering*, waarin de nadruk gelegd wordt op de materiële aspecten en voorzieningen voor de burgers (ook wel de *veronderstelde of objectieve leefbaarheid* genoemd). En anderzijds de *communitybenadering*, waarin het sociale klimaat centraal staat (ook wel de *ervaren of subjectieve leefbaarheid* genoemd). De beide benaderingen worden ook vaak gecombineerd (De Hart, et al., 2002).

Veronderstelde leefbaarheid gaat uit van de (mate van) aanwezigheid van (tastbare) voorzieningen die als voorwaarde voor leefbaarheid worden beschouwd (zoals basisschool, huisarts, dorps huis, supermarkt, etc.). *Ervaren leefbaarheid* gaat over de manier waarop inwoners de leefbaarheid in hun omgeving beleven en dus ook over zaken als sociale cohesie, informele zorg, verenigingsleven en betrokkenheid bij de buurt (Rotman, 2013).

Instituut *PON: Kennis in Uitvoering* (Cox, et al., 2009) heeft op basis van verschillende definities van leefbaarheid een lijst samengesteld van indicatoren die van belang zijn bij het beoordelen van leefbaarheid. De indicatoren hebben betrekking op zowel de veronderstelde leefbaarheid als de ervaren leefbaarheid.

- De bevolkingssamenstelling: opbouw en samenhang.
- Wonen en woonomgeving: de kwaliteit en tevredenheid over de woning en woonomgeving.
- Welzijn: de kwaliteit en het gebruik van welzijnsvoorzieningen en -activiteiten.
- Voorzieningen: De kwaliteit en kwantiteit van winkel- en horecavoorzieningen.
- Cultuur en sport: de mate waarin aan cultuur- en sportbeoefening kan worden gedaan.
- Relatie burger-overheid: hoe gaat men met elkaar om.
- Veiligheid: de objectieve veiligheid en hoe die ervaren wordt.
- Verkeer en vervoer: de mobiliteit en vervoersmogelijkheden.
- Recreatie: de mogelijkheden om in de directe omgeving te kunnen recreëren.
- Werk en bedrijvigheid: de economische vitaliteit van het gebied.
- Natuur en milieu: de groene kwaliteit van de leefomgeving.

2.3.2 Leefbaarheid in aardbevingsgebied

In de pers is vrijwel dagelijks te volgen dat inwoners van het aardbevingsgebied boos zijn op de (nationale) overheid en de NAM en dat men teleurgesteld is over het gebrek aan aandacht en voortvarendheid in de aanpak van de schade. Ook is men boos over het ontbreken van een deugdelijke regeling voor compensatie van het waardeverlies van onroerend goed (Pepping, 2015) (Wind, 2014). De meest in het oog springende factor is angst en onzekerheid: het gevoel dat op ieder moment een (zwaardere) beving kan plaatsvinden, waarbij gebouwen instorten en gewonden of zelfs doden vallen (Wind, 2014). Uit de opsomming in de vorige paragraaf kan worden afgeleid dat gevoel van onveiligheid en de trage aanpak van schades indicatoren zijn voor ervaren en veronderstelde leefbaarheid. Naast de bovengenoemde indicatoren onderkennen Van der Voort & Vanclay (2015) nog een aantal andere indicatoren die samenhangen met leefbaarheid in het aardbevingsgebied in Groningen. Dit zijn: gezondheidsproblemen, toegenomen wantrouwen en zorgen over een mogelijke dijkdoorbraak. Wat betreft dit laatste punt wordt opgemerkt dat het waterschap regelmatig de publiciteit heeft gezocht om zijn zorgen over risico's van dijkdoorbraak bij aardbevingen onder de aandacht te brengen. Niettemin geldt voor de meeste mensen dat zij zich vooral zorgen maken over de leefbaarheid in hun directe woonomgeving en dat zorgen over de dijken toch op de achtergrond wel in de gedachten spelen (Van der Voort & Vanclay, 2015). Vaak doet zich in getroffen gebieden de situatie voor dat de effecten verschillend worden opgevangen in een gemeenschap: mannen en vrouwen ervaren dingen op een verschillende manier, ouderen zijn vaak gevoeliger voor angst en schade en mensen met een laag inkomen en / of hoge hypotheek kunnen met name worden getroffen (Vanclay, 2002).

De Rijksuniversiteit Groningen heeft onderzoek verricht naar de effecten van aardbevingen op woongenot en woningwaarde in de plaatsen Middelstum, Loppersum en Slochteren. Dit onderzoek werd gedaan in 2009 en hetzelfde onderzoek werd grotendeels herhaald in 2013. In het onderzoek werden de opvattingen van bewoners van drie woonbuurten in de genoemde plaatsen over de effecten van aardbevingen in kaart gebracht.

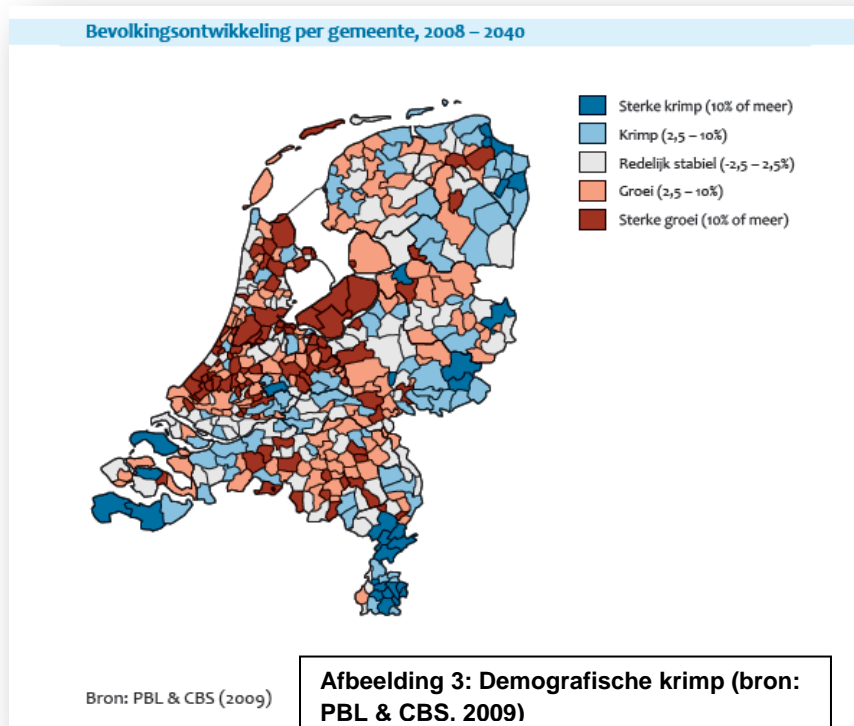
Relevante onderdelen uit het onderzoek van 2013:

- van de geënquêteerden woont ongeveer 20% in een huurwoning;
- van de geënquêteerden is bijna 60% ouder dan 50 jaar;
- 62% van de respondenten woont langer dan tien jaar in de huidige woning;
- bijna de helft woont zelfs meer dan 20 jaar in dezelfde woning;
- de helft van de respondenten leeft met gevoelens van angst en ongerustheid;
- zo'n 70% van de respondenten heeft schade aan de woning;
- 80% van de respondenten spreekt van *invloed op het woongenot*;
- de invloed op het woongenot uit zich vooral in angstgevoelens; circa 10% vertoont een hogere verhuisgeneigdheid;
- wanneer men nu zou verhuizen, zou 55% zich buiten het gaswingebied gaan wonen en 45% zou binnen het gaswingebied blijven wonen;
- In Loppersum en Middelstum zijn tekenen van gewenning waarneembaar: de aardbevingen zijn *onderdeel van het leven* geworden.
(De Kam & Raemaekers, 2014).

Aantasting van leefbaarheid komt in veel situaties en rampgebieden voor: een voorbeeld waarbij sprake is van aantasting van leefbaarheid is de situatie van een nucleair ongeluk (vergelijk Tsjernobyl, 1986). Voor een dergelijke ramp zijn in 2001 door 30 landen, waaronder Nederland, afspraken gemaakt. In voorkomend geval worden maatregelen afgekondigd waarbij er sprake kan zijn van instructies om binnen te blijven of om woningen en werkplekken te evacueren, het afsluiten van bepaalde gebieden en het verstrekken van jodiumtabletten. Ook kan het voorkomen dat een verbod op consumptie en verkoop van bepaalde gewassen uitgevaardigd wordt (Schwartz, 2004).

2.3.3 Leefbaarheid in krimpregio's

De gemeente Loppersum is gelegen in een krimpregio. Dat betekent dat de regio dient rekening te houden met *demografische krimp*. Volgens het Planbureau voor de Leefomgeving, een onafhankelijk onderzoeksinstituut op het gebied van milieu, natuur en ruimte, krijgt de noordoostelijke schil van de provincie Groningen in de periode 2008-2040 te maken met zowel een afname van de bevolking met 2,5% tot 10% als eenzelfde afname van het aantal huishoudens (Verwest & Van Dam, 2010). Loppersum is één van de gemeenten die rekening dient te houden met *sterke krimp* (= meer dan 10%).

De gemeente Loppersum heeft dus te maken met een *dubbel* probleem: naast de aardbevingen ook krimp van de bevolking.

Gemeenten kunnen problemen die ontstaan door demografische krimp zoveel mogelijk voorkomen door vroegtijdig op de krimp in te spelen. Problemen die kunnen ontstaan door

demografische krimp zijn bijvoorbeeld leegstand van woningen en van bedrijfspanden en een afnemende arbeidsmarkt. Inspelen op de aanstaande krimp kan onder meer door in regionaal verband samen te werken met andere gemeenten (regionale afstemming van sloop, herstructurering, concentratie van voorzieningen en vertraging van nieuwbouw). Niettemin zal demografische krimp invloed hebben op de kwaliteit van de directe leefomgeving (Verwest & Van Dam, 2010). Ook bij krimpsituaties wordt -evenals bij leefbaarheid- onderscheid gemaakt tussen de kwaliteit van de fysieke leefomgeving (staat van de woningen en van de openbare ruimte) en de sociale leefomgeving (sociale cohesie en sociale veiligheid) (Verwest & Van Dam, 2010).

De invloed op de kwaliteit van de leefomgeving heeft grotendeels te maken met het verdwijnen van draagvlak voor voorzieningen. Overigens, zo wordt geconstateerd door het Planbureau voor de Leefomgeving, zijn leefbaarheid en voorzieningen niet per se aan elkaar gekoppeld. Veel bewoners vinden de kwaliteit van de woning en de woonomgeving belangrijker dan de nabijheid van allerlei voorzieningen. Dit komt door de sterke mobiliteit van dorpsbewoners (Verwest & Van Dam, 2010). Een bekend voorbeeld van een plaats waar de *ervaren leefbaarheid* niet minder is geworden als gevolg van de krimp van voorzieningen, is de plaats Sluis in de provincie Zeeland (Verwest & Van Dam, 2010). Een voorbeeld van een plaats waar lokale initiatieven hebben gezorgd voor een nieuw elan, ondanks (of misschien wel dankzij) de demografische krimp, is de Groningse plaats Ulrum (Van Kempen, 2014). Ulrum is een voorbeeld van de moderne *participatiesamenleving*. In steeds meer krimpregio's ontstaat samenwerking tussen burgerinitiatieven en gemeenten, met als doel *het* leefbaar te houden voor de bewoners. Daarbij treden gemeentes vaak op als cofinancier van initiatieven en faciliteren burgers om zelf aan de slag te gaan (Speelman, 2014).

2.4 Participatie

Participatie is een begrip dat veelvuldig in verband wordt gebracht met *place attachment*. In het hedendaagse Europese politieke klimaat wordt de verzorgingsstaat vervangen door een maatschappij waarin veel nadruk ligt op *participatie* van de burger (Belmessous, et al., 2004) (Droste & Knorr-Siedow, 2004).

In Nederland werd de *participatiesamenleving* bij de troonrede van 2013 voor het eerst officieel beleid (Van Beem & Jongejan, 2013). Het begrip *participatie* deed in het Grotestedenbeleid in Nederland al in 2001 zijn intrede, toen de regering aankondigde de burger op het gebied van *veiligheid, leefbaarheid, integratie en sociale cohesie* te willen *faciliteren* bij het *nemen van verantwoordelijkheid* voor zijn eigen buurt (Dekker, 2007). In het onderzoek van Dekker (2007) naar participatie in *achterstandswijken* in Den Haag en Utrecht wordt *participatie* gedefinieerd als *activiteiten die door burgers worden ondernomen om de sociale en fysieke situatie van de buurt positief te beïnvloeden. Deze activiteiten kunnen formeel of informeel zijn. Formele participatie gaat traditioneel over meebeslissen.* Zoals bijvoorbeeld deelnemen in buurtcomités of overleg met de corporatie (Dekker, 2007). *Informeel participatie* kan ook een belangrijk hulpmiddel zijn bij herstructurering van woonwijken (Lelieveldt, 2004). Een voorbeeld hiervan is een bewoner die lid wordt van een straatcomité dat evenementen organiseert of die jongeren aanspreekt op hun gedrag (Dekker, 2007).

Participatie wordt mogelijk gemaakt door samenwerkende lokale instanties die voorheen hun macht gebruikten om zaken te organiseren en nu meer anderen faciliteren bij de uitwerking van hun plannen (Taylor, 2000). Participatie is een van de belangrijkste manieren om macht te delegeren aan burgergemeenschappen (Raco & Flint, 2001); lokale bestuursorganen faciliteren lokale gemeenschappen dan ook zoveel mogelijk om de gemeenschappen echt een stem te geven in het beleid (Dekker, 2007).

Participatie komt voort uit binding met de buurt en *sociaal kapitaal* (Dekker, 2007). Sociaal kapitaal is een begrip dat in de afgelopen eeuw door veel verschillende wetenschapsdisciplines is ontwikkeld, waarbij het gaat om de hulpmiddelen die in een groep mensen aanwezig zijn; de kern van het begrip is dat betrokkenheid bij en deelname in groepen positieve gevolgen kan hebben voor zowel het individu als voor de gemeenschap (Portes, 1998). Robert Putnam (2000) maakte het begrip populair en legde de nadruk op de rol van sociaal kapitaal bij het genereren van voordelen die de belangen van het individu te boven gaan en vooral gunstig zijn op het niveau van buurt en gemeente. In eerder werk definieerde Putnam (1993) sociaal kapitaal breder als *de eigenschappen van sociale organisaties, zoals (sociale) netwerken, gemeenschappelijke normen en vertrouwen, die zorgen voor actie en samenwerking, tot gezamenlijk voordeel*. Bij *vertrouwen* gaat het om vertrouwen in andere mensen en in autoriteiten/ overheden (O'Loughlin, 2004). Het onderdeel *sociale netwerken* van sociaal kapitaal is het onderdeel dat de meeste invloed heeft op participatie (Dekker, 2007). Gemeenschappelijke normen zorgen ervoor dat mensen elkaar vertrouwen; onderling vertrouwen zorgt voor informele structuren en een gevoel van verantwoordelijkheid (Minkler & Wallerstein, 2003).

Binding met de buurt kan er voor zorgen dat mensen zich zekerder voelen, dat zelfvertrouwen van mensen groeit, dat er een verbinding ontstaat tussen mensen en culturen en dat er een groepsidentiteit ontstaat (Crow, 1994). Mensen krijgen niet alleen een onderlinge band, maar ze voelen zich ook aangetrokken tot hun directe leefomgeving en identificeren zich er mee (Blokland, 2000). Wanneer mensen zich identificeren met een buurt en zich er onderdeel van voelen, is men eerder geneigd om te participeren (Minkler & Wallerstein, 2003). Ook zorgt identificeren met groepen in de buurt ervoor dat de mogelijkheid om te participeren groter wordt (Dekker, 2007).

Over het algemeen is de relatie tussen binding met de buurt en participatie positief. In sommige onderzoeken is er geen relatie te vinden tussen binding met de buurt en buurtparticipatie (Lewicka, 2005). In buurten waar buren elkaar niet kennen en mensen niet lang genoeg blijven wonen om een band te krijgen met een plek, zijn mensen minder geneigd om hun eigen woning op te knappen of om samen met buurtgenoten of organisaties de buurt op te knappen (Manzo & Perkins, 2006). Voorts is het zo dat participatie in wijken met grote groepen mensen met een lage sociale status of van buitenlandse afkomst moeizaam tot stand komt. In dergelijke situaties wordt vaak aangenomen dat deze groepen niet over de noodzakelijke instrumenten beschikken om te participeren (Purdue, 2001) (Subramanian, et al., 2003).

2.5 Overheid en schadevergoeding

In deze paragraaf wordt ingegaan op de rol van de overheid bij schade door (natuur)rampen (paragraaf 2.5.1) of schade waarvoor de overheid verantwoordelijk is (paragraaf 2.5.2).

2.5.1 De rol van de overheid bij schade door rampen

In veel landen speelt de overheid een rol bij (natuur)rampen en de bestrijding van de gevolgen van de ramp. In de Verenigde Staten kent men sinds 1950 een federaal fonds dat geld beschikbaar stelt bij rampen -meestal natuurrampen- die zorgen voor mislukte oogsten. Tot 1950 gebeurde schadevergoeding ad hoc; In 1950 werd de Disaster Relief Act aangenomen, waarbij het genoemde fonds in het leven werd geroepen (Goodwin & Vado, 2007).

Sinds de jaren '70 is de Federal Emergency Management Agency (FEMA) actief in de Verenigde Staten. Wanneer er een ramp gebeurt in een bepaalde regio die de capaciteiten van de betreffende staat te boven gaat, kan de ramp als *major disaster* worden bestempeld, waarna hulp van FEMA kan worden ingeroepen. Hiermee komt -naast hulpverlening-overheids-geld beschikbaar voor staten en gemeenten om infrastructuur en openbare faciliteiten -over het algemeen niet verzekerd- te herstellen. Op deze manier werd na wervelstorm Katrina, die in 2005 met name in de stad New Orleans veel schade veroorzaakte, ruim \$200 miljard aan federaal geld beschikbaar gesteld voor herstelwerkzaamheden (Kuttner, 2005).

Op het gebied van schade door een nucleair ongeval bestaan er afspraken tussen een groot aantal landen van de OESO, een samenwerkingsverband op economisch en sociaal gebied tussen 34 overwegend rijke landen. De afspraken kwamen tot stand na een internationale *workshop* die in 2001 in Frankrijk werd georganiseerd, naar aanleiding van de nucleaire ramp in Tsjernobyl, Oekraïne, in 1986 (Schwartz, 2004). Het doel van de *workshop* was om te komen tot afspraken over de manier waarop slachtoffers van een nucleair ongeval met grensoverschrijdende gevolgen worden gecompenseerd voor schade als gevolg van het ongeval. Afsproken werd dat in geval van een nucleair ongeval de exploitant van de nucleaire installatie altijd en exclusief aansprakelijk is voor alle directe schade die geleden wordt door slachtoffers. Dit betekent dat de exploitant hoe dan ook aansprakelijk is, ongeacht of de schade het gevolg is van nalatigheid of opzet of een ongeval en dat de exploitant ook de enige partij is, die aansprakelijk is. Exploitanten van nucleaire installaties zijn verzekerd voor hun aansprakelijkheid (Schwartz, 2004).

Voor de schade als gevolg van natuurrampen heeft in West-Europa ieder land zijn eigen regeling. Frankrijk kent een systeem waarbij iedereen die een schadeverzekering afsluit, een verplichte premieopslag betaalt voor dekking van de gevolgen van natuurrampen. Dit systeem wordt door veel wetenschappers op het gebied van recht en economie toegejuicht (Bruggeman, et al., 2011). In België is het sinds 2005 verplicht om bij een brandverzekering een uitbreiding voor natuurrampen mee te verzekeren. Hiermee zijn schades door overstromingen, aardbevingen, gebrekkige openbare riolen en aardverschuivingen en -verzakkingen gedekt (Bruggeman, et al., 2011).

In Nederland is sinds 1998 de Wet Tegemoetkoming Schade bij Rampen en Zware Ongevallen (WTS) van toepassing, met als doel slachtoffers van rampen en zware ongevallen compensatie te bieden. De wet is bedoeld als een aanvullende regeling: wanneer het risico van de betreffende ramp niet te verzekeren is of niet uit een andere bron kan worden vergoed, dan is de WTS van toepassing (Bruggeman, et al., 2011).

In artikel 4 van de WTS is bepaald dat een gedupeerde recht heeft op een tegemoetkoming in schade, voor zover de schade het rechtstreeks en onmiddellijk gevolg is van een overstroming door zoet water, een aardbeving of een ramp die door de regering wordt aangewezen als vallend onder de WTS (Overheid.nl, 2015). Wil een ramp in aanmerking komen om beschouwd te worden als een ramp in de zin van de WTS, dan moet er sprake zijn van een situatie waarbij op zijn minst veel overheidsorganisaties en -diensten van verschillende disciplines betrokken moeten zijn geweest, waarbij de gezondheid van veel mensen in het geding was en waarbij sprake was van substantiële schade (Bruggeman, et al., 2011). Goed om te weten: in artikel 1 van de WTS is bepaald dat een aardbeving pas als een aardbeving wordt beschouwd, wanneer door het KNMI is vastgesteld dat de beving een kracht had van minimaal 4.5 op de schaal van Richter (Overheid.nl, 2015).

2.5.2 Schade waarvoor de overheid verantwoordelijk is

Naast de schade bij natuurrampen als bedoeld in de Wet Tegemoetkoming Schade bij Rampen en Zware Ongevallen, is de overheid verantwoordelijk voor schade die veroorzaakt wordt door beslissingen van bestuursorganen of door functionarissen die handelen namens de overheid. In de meeste gevallen zal het dan gaan om een beslissing of handeling die *onrechtmatig* is, soms gaat het om *rechtmatig* overheidshandelen waardoor schade ontstaat.

Een bekend voorbeeld van schade die het gevolg is van rechtmatig overheidshandelen, is *planschade*. In de Wet ruimtelijke ordening (Wro) is vastgelegd dat het mogelijk is om een tegemoetkoming in planschade te ontvangen. Volgens artikel 6.1 Wro gaat het om schade in de vorm van inkomensderving of een vermindering van de waarde van een onroerende zaak, die het gevolg is van een schadeveroorzakend besluit als genoemd in artikel 6.1 lid 2 Wro. In de praktijk gaat het dan meestal om een bestemmingsplan, een omgevingsvergunning om van het bestemmingsplan af te wijken, een wijzigingsplan of een uitwerkingsplan. Indien deze schade zich heeft voorgedaan, is het bevoegd gezag verplicht om op aanvraag te voorzien in een tegemoetkoming (Van der Heijden, 2013).

De overheidsaansprakelijkheid kan beperkt zijn, bijvoorbeeld pas als de grens van het *normaal maatschappelijk risico* wordt overschreden (Van Zundert, 1993). Dit houdt in dat je als burger tot op zekere hoogte je eigen schade dient te dragen. Voor planschade geldt dat een forfaitaire schade van 2% van de waarde van de onroerende zaak *eigen risico* is.

Recentelijk is de *Wet nadeelcompensatie* opgenomen in de Algemene Wet Bestuursrecht (Awb), waarmee een algemene grondslag is ontstaan voor vergoeding van schade door rechtmatig bestuursoptreden. Het artikel 4:126 lid 1 Awb bepaalt dat een vergoeding wordt toegekend indien sprake is van een schade die uitstijgt boven het normale maatschappelijke risico en benadeelde in vergelijking met anderen onevenredig zwaar treft.

De formulering van het artikel is ruim: aanvragen kunnen straks worden ingediend, niet alleen bij schade ten gevolge van appellabele besluiten, maar ook bij schade ten gevolge van beleidsregels, plannen, programma's en feitelijke handelingen ter uitvoering van een publiekrechtelijke taak of bevoegdheid (Van den Broek, 2012). Dit kan betekenen dat schade die ontstaat door bijvoorbeeld een structuurplan voortaan in aanmerking zou kunnen komen voor vergoeding, terwijl dit nu niet zo is.

Overigens is in het kader van deze scriptie de vraag of er hier sprake is van een rechtmatige of onrechtmatige daad niet zo relevant. Vrijwel iedereen is het erover eens dat de aardbevingen die thans in delen van de provincie Groningen voorkomen, het gevolg zijn van de gaswinning (Van der Voort & Vanclay, 2015) (Rijksoverheid, 2015d). Aangezien de bevingen dus *opgewekt* zijn, is de schade die daarvan het gevolg is, onrechtmatig veroorzaakt.

Dat is ook de mening van de Stichting Waardevermindering door Aardbevingen Groningen (Stichting WAG) die de NAM en eventueel ook de Staat hebben gedagvaard en de rechter hebben gevraagd om uit te spreken dat de NAM aansprakelijk is voor waardedaling van woningen in het aardbevingsgebied³ (Stichting WAG, 2015). Wanneer het gaat om schade als gevolg van een onrechtmatige (overheids)daad, is de burgerlijke rechter de bevoegde partij, net als bij schade die wordt veroorzaakt door burgers of bedrijven.

³ Strikt genomen is de NAM de (privaatrechtelijke) partij die de schade veroorzaakt en is de staat alleen belanghebbende. Gelet op de nauwe banden tussen de NAM en de overheid en de opstelling van de overheid in deze zaak (eigenaar van de delfstoffen, betrokkenheid bij de schaderegelingen en de betrokkenheid van de minister van Economische Zaken) wordt er hier van uitgegaan dat de NAM en de overheid onderling uitwisselbaar zijn.

Een geval uit het verleden waarbij de overheid aansprakelijk werd geacht (en waarbij die overheid zich niet van zijn meest betrouwbare kant liet zien), was de ramp in het Hillsborough voetbalstadion in het Verenigd Koninkrijk in april 1989. Als gevolg van verkeerde beslissingen door functionarissen en een rampzalige gang van zaken bij de hulpverlening kwamen 69 mensen hierbij om het leven. De autoriteiten legden in eerste instantie de schuld bij het publiek dat zich asociaal zou hebben gedragen en zich zou hebben begeven op plaatsen waar dat niet toegestaan was. Later hebben allerlei commissies vastgesteld dat de overheid aansprakelijk was voor het gebeurde (Scraton, 1999).

Ook de NAM heeft zich in het verleden niet altijd van zijn beste kant laten zien: zo heeft men lange tijd ontkend dat de aardbevingen het gevolg van de aardgaswinning konden zijn en het belang van de veiligheid van de bewoners in Groningen ondergeschikt gemaakt aan het economisch belang (Van der Voort & Vanclay, 2015) (Rijksoverheid, 2015c).

2.6 Alternatieve vormen van schadevaststelling

In de vorige paragraaf zagen we al dat de aardbevingen zijn opgewekt (Rijksoverheid, 2015d). De NAM erkent aansprakelijkheid voor de schade die rechtstreeks ontstaat door de aardbevingen (bijvoorbeeld scheurvorming, deze wordt hersteld of vergoed) en de vraag of de NAM aansprakelijk is voor een indirect gevolg, namelijk waardedaling van woningen in het gebied, is thans onder de rechter (Stichting WAG, 2015). Daarnaast is het zo dat de mensen die in het aardbevingsgebied wonen, *iets* is aangedaan door de NAM/ overheid: de bewoners worden gestoord in hun woongenot en er is sprake van gevoelens van angst en ongerustheid (De Kam & Raemaekers, 2014). In deze paragraaf wordt onderzocht of het mogelijk is om schadevergoeding vast te stellen voor de aantasting van het woongenot (paragraaf 2.6.1) en of een alternatieve vorm van schadevaststelling mogelijk is voor de waardedaling van woningen in het gebied (paragraaf 2.6.2).

2.6.1 Schade bij aantasting woongenot: WTA

Wanneer een schuur bij een woning tenietgaat, is meestal eenvoudig vast te stellen wat de invloed van dit verlies is op de waarde van de woning. De basis voor een dergelijke berekening is het bedrag dat nodig is om een nieuwe schuur te plaatsen. Tastbare elementen -een schuur- zijn eenvoudig op geld te waarderen. Dit is anders als er sprake is van het verdwijnen van een niet-tastbaar element, zoals een verandering in de omgeving. Voor dergelijke situaties zijn in de economische literatuur *betalingsbereidheid* (willingness to pay of WTP) en *acceptatiebereidheid* (willingness to accept of WTA) onderwerpen die bij de waardering van vastgoed een rol kunnen spelen. Bij WTP kan een vraag zijn hoeveel een omgevingsaspect waard is voor een bewoner: "Hoeveel heeft u er voor over om het bos nabij uw dorp te behouden?". WTA is feitelijk de omgekeerde situatie: "tegen welke prijs bent u bereid uw woning te verkopen, welke prijs is voor u acceptabel?" (Evans, 2004).

WTA en WTP worden vaak gebruikt om de waarde van publieke goederen te kunnen schatten. Om het voorbeeld van hierboven aan te halen: de waarde van het bos is het bedrag dat alle consumenten samen er jaarlijks voor over hebben om het bos te bezoeken. Dit kan op verschillende manieren worden onderzocht: bijvoorbeeld door de consument rechtstreeks te vragen naar het bedrag dat men zou willen betalen (= contingent valuation) of door te berekenen wat de consument aan (reis-)kosten maakt om het bos te bezoeken en daarmee vast te stellen wat men er *kennelijk* voor over heeft om het bos te bezoeken (= *revealed preference*). In de recreatie-economie zijn deze technieken veelgebruikte instrumenten (Ward, 2000).

WTA kan worden gebruikt om te achterhalen waarmee een gebruiker gecompenseerd zou willen worden bij het verlies van toegang tot een bepaald product. Er wordt dus gevraagd naar de vergoeding die nodig is om de gebruiker iets negatiefs te laten accepteren. Op deze manier wordt het verlies in *welvaart* van de consument geschat en daarmee kan de waarde van het product worden bepaald (Haneman, 1991).

Bij een Nederlandse studie in 2005 werd onderzocht welke waarde kan worden toegekend aan informele zorg. Onderzocht werd hoeveel een patiënt zou willen betalen voor een uur extra informele zorg per week en hoeveel compensatie in geld hij zou willen ontvangen voor een uur minder zorg per week. Van beide situaties bleek de WTP en WTA vast te stellen, waarbij de WTA circa 30% hoger was dan de WTP (Van den Berg, et al., 2005).

Enkele voorbeelden uit de internationale literatuur waarmee meer op planologisch gebied wordt vastgesteld wat het *verlies* van iets waard is, zijn een Spaans onderzoek naar *het niet verkrijgen* van de gewenste waterkwaliteit en een onderzoek naar boseigenaren in Noorwegen die hun bos onderbrengen in een natuurbeschermingsprogramma. In het Spaanse onderzoek ging het om een project waarbij de waterkwaliteit van de verontreinigde rivier Serpis zou worden verhoogd naar de Europese kwaliteitsnormen. De respondenten werd gevraagd naar hun bereidheid om een hogere waterrekening te betalen, wanneer de waterkwaliteit naar een bepaald -vooraf vastgesteld- niveau zou worden gebracht (WTP). Tevens werd gevraagd of en in welke mate de waterrekening zou moeten dalen, wanneer de voorgestelde verbeteringen niet zouden worden uitgevoerd (= verlies van *welvaart*, WTA). Vanuit de theorie werd in dit onderzoek gesteld dat het recht op een *schone omgeving* behoort tot het *publiek domein* (Del Saz-Salazar, et al., 2009). Bij het Noorse onderzoek werd boseigenaren gevraagd tegen welke vergoeding ze bereid zouden zijn deel te nemen in bosbeheer- en bosbeschermingsprogramma's. De wens tot vergoeding zal deels voortkomen uit verlies aan inkomsten uit houtkap. De uitkomst was dat eigenaren van kleinere bospercelen en eigenaren die niet zelf in de bosregio wonen genoeg namen met een lagere vergoeding en eigenaren van bossen die productief zijn (en dus geld opleveren) een hogere compensatie wensten (Lindhjem & Mitani, 2012).

Ook andere buitenlandse onderzoeken laten zien dat het heel goed mogelijk is om het verlies van *publieke goederen* op geld te waarderen. Voorbeelden: Compensatie van herders in China in gebieden met overbegrazing, voor verlies van vee (Cao, et al., 2012), compensatie voor meer stroomuitval in Vlaanderen in de vorm van een lagere energierekening (Pepermans, 2011), compensatie voor Engelse agrariërs voor verbetering van waterkwaliteit (Beharry-Borg, et al., 2013) en compensatie voor verlies van leefgebieden voor bewoners van Uganda bij aanwijzing tot nationaal park (Bush, et al., 2013).

Uit het voorgaande blijkt dat WTA een middel kan zijn om vast te stellen hoeveel het verlies van goederen behorende tot het publiek domein waard is. Opvallend is dat in alle gevonden onderzoeken WTA en WTP altijd in geld worden uitgedrukt. Dat is ook begrijpelijk, aangezien de waarde van een goed uitdrukken in geld het goed meetbaar en vergelijkbaar maakt met andere goederen of geld.

Het recht op een *schone omgeving* is iets dat behoort tot het publiek domein. Daaruit volgt dat ongestoord woongenot ook behoort tot het publiek domein. Gesteld kan worden dat het ongestoorde (en aardbevingsvrije) woongenot -als onderdeel van leefbaarheid- in het aardbevingsgebied in Groningen is aangetast. Met behulp van onderzoek naar WTA is het mogelijk deze aantasting van het woongenot op waarde te schatten.

2.6.2 Schade in de vorm van waardedaling: consensus

Er is op dit moment een waardedalingsregeling voor gedupeerde woningeigenaren in het aardbevingsgebied. Aan deze regeling kleven twee grote nadelen: voor woningeigenaren geldt dat een vergoeding pas wordt uitgekeerd nadat de eigenaar zijn woning heeft verkocht en middels taxatie moet worden vastgesteld hoe hoog de schade is.

Om deze redenen is de regeling voor woningeigenaren erg frustrerend, in de eerste plaats omdat er door de huidige kopersstaking (= er is tijdelijk vrijwel geen koper te vinden) bijna geen woningen verkocht worden en ten tweede omdat de getaxeerde waardedalingen erg laag uitvallen, mede omdat er geen geschikt vergelijkingsmateriaal voor handen is. Door het geringe aantal transacties is het voor de meeste woningtypes niet mogelijk prijsontwikkelingen vast te stellen, waardoor de taxateurs moeten uitwijken naar vergelijking met transacties in andere delen van het land. Zie voor het ontbreken van transacties bijvoorbeeld woningmarktcijfers op de site van makelaarsorganisatie NVM, waar de woningmarktregio's 1 en 2 redelijk overeenkomen met het aardbevingsgebied. (Nederlandse Vereniging van Makelaars o.g. en Vastgoeddeskundigen NVM, 2015).

Tegelijkertijd valt er een interessante maatschappelijke ontwikkeling waar te nemen: de Nederlandse samenleving verschuift in de richting van een *consensusmaatschappij*. Steeds vaker blijkt dat gekozen wordt niet voor een conflictmodel, maar een consensusmodel. Voorbeelden: de enorme populariteit van *mediation* (Vogels, 2011) bij echtscheidingen en andere *conflicten* en een zeer recente ontwikkeling waarmee proeven worden gedaan, het zogenoemde *herstelrecht* in het strafrecht. Bij dit laatste vindt er overeenstemming plaats tussen dader en slachtoffer van bijvoorbeeld een mishandeling over excuses en een schadevergoeding aan het slachtoffer. Indirect is er zelfs invloed op de strafmaat (Dagblad van het Noorden, 2014).

Ook op het gebied van vastgoedwaarde is een soortgelijke beweging waar te nemen. In 2014 heeft een aantal gemeenten in Nederland proeven genomen met een nieuwe vorm van vaststelling van de WOZ-waarde, waarbij woningeigenaren *vooraf* de WOZ-waarde van hun woning kunnen controleren, nalopen en eventueel wijzigingen voorstellen. Het doel van de proeven is natuurlijk om meer consensus te bereiken over de hoogte van de WOZ-waarde, met als gevolg dat er minder bezwaren tegen de vastgestelde waarde worden ingediend. Deze ontwikkelingen doen de vraag rijzen: *waarom zou er geen consensus kunnen bestaan over schade -in de vorm van waardedaling- die door of via de overheid wordt toegebracht aan woningeigenaren?* Een eerste verkenning in die richting wordt gedaan met dit onderzoek.

3 Onderzoek: empirisch

In dit hoofdstuk wordt de opzet van het empirisch onderzoek behandeld. In paragraaf 3.1 komen de doel- en probleemstelling en de deelvragen aan bod. In paragraaf 3.2 is uitgewerkt hoe de deelvragen in de gebruikte vragenlijst zijn verwerkt.

3.1 Doel- en probleemstelling en deelvragen

De probleemstelling en doelstelling van het onderzoek zijn afgeleid van de hoofddoelstelling van woningbouwvereniging Wierden en Borgen en van de onderzoeker. Deze komen in de volgende paragraaf aan de orde. In paragraaf 3.1.2 wordt de probleemstelling gesplitst in deelvragen en worden de deelvragen nader onderbouwd. In paragraaf 3.2 wordt uitgewerkt hoe de deelvragen zijn geoperationaliseerd in de vragenlijst.

3.1.1 Doel- en probleemstelling

De doelstelling van woningstichting Wierden en Borgen is om de huurders in Loppersum een prettige en veilige woning en woonomgeving te bieden. De woningstichting wil daartoe beleid ontwikkelen om de leefbaarheid in het gebied te verbeteren, bij voorkeur met behulp van inbreng van de huurders.

De doelstelling van het onderzoek is om bij te dragen aan het ontwikkelen van beleid om de leefbaarheid in het gebied te verbeteren en om inzicht te krijgen in mogelijkheden om *place attachment* te vergroten. Dat gebeurt door in kaart te brengen welke maatregelen of voorzieningen huurders wensen om de leefbaarheid in het gebied te verbeteren, welke rol zij daarin zelf zouden willen spelen en welke compensatie geschikt zou zijn als vergoeding voor verminderd woongenot.

Daartoe is een probleemstelling geformuleerd. De probleemstelling is de hoofdvraag die met behulp van onderzoek beantwoord wordt en luidt als volgt:

Op welke wijze kan place attachment onder huurders in de gemeente Loppersum worden vergroot, op welke wijze kunnen bewoners in het aardbevingsgebied worden gecompenseerd voor verminderd woongenot en wat leren we hiervan voor de toekomst?

3.1.2 Deelvragen

De probleemstelling is opgedeeld in een viertal deelvragen.

- Deelvraag Mogelijke maatregelen: *Welke maatregelen kunnen worden genomen ter verbetering van de leefbaarheid in de gemeente Loppersum?*

De maatregelen die besproken zijn in hoofdstuk 2 zijn al bekend. Het is mogelijk dat er meer maatregelen denkbaar zijn die de leefbaarheid versterken en daarmee *place attachment* kunnen vergroten. Met de beantwoording van deze deelvraag worden deze maatregelen gevonden.

Hiervoor wordt gebruik gemaakt van deskresearch en een interview. Voor de deskresearch is gebruik gemaakt van de rapportage van een grootschalig onderzoek uit 2009 naar leefbaarheid in de Zeeuwse gemeente Sluis (Van der Wouw, et al., 2009). Het interview is gehouden met de voorzitter van het *project* Ulrum 2034, de heer Roelof Noorda. Vanaf het begin is hij betrokken bij Ulrum 2034, een project dat oorspronkelijk is geïnitieerd door vereniging Dorpsbelangen Ulrum en een lokaal initiatief van en voor Ulrummers (Project Ulrum 2034, 2011).

Onderdeel van Ulrum 2034 is het project Deel& Ulrum, dat de leefbaarheid in het krimpdorp op de langere termijn overeind moet houden. Bij Deel& Ulrum gaat het vooral om de herbestemming van leegstaande winkelpanden en het 'opplussen' van verouderde woningen ten behoeve van de vergrijzende bevolking. Ook wordt nagedacht over 'ruilverkaveling', waarbij woningen van onvoldoende kwaliteit worden gesloopt en waarvoor in de plaats duurzame corporatiewoningen worden gebouwd (Van Kempen, 2014).

- Deelvraag Gewenste maatregelen: *Wat is de mening van de huurders van Wierden en Borgen in Loppersum over de maatregelen?*

Deze vraag brengt de mening van de huurders in beeld over de maatregelen die genomen kunnen worden voor verbetering van de leefbaarheid in het aardbevingsgebied. De maatregelen waarop hier gedoeld wordt, zijn de maatregelen die bij de beantwoording van de vorige deelvraag naar voren gekomen zijn.

De mening van de huurders over de maatregelen wordt gepeild door middel van kwantitatief onderzoek: met behulp van een vragenlijst die aan de huurders wordt verzonden. Omdat de mogelijke maatregelen vooraf onderzocht zijn, kan gewerkt worden met een voorgestructureerde lijst met maatregelen. Daarnaast moet het voor de ondervraagden mogelijk zijn om zelf maatregelen op te voeren waaraan vooraf niet is gedacht.

- Deelvraag Hulpbereidheid: *In welke mate zijn de huurders van Wierden en Borgen bereid tot initiatief en hulp bij de maatregelen?*

Deze vraag brengt in kaart in welke mate de huurders van Wierden en Borgen bereid zijn om initiatieven te ontplooiën die de leefbaarheid verbeteren of om te helpen bij de uitvoering van maatregelen die de leefbaarheid verbeteren. Het gaat dan om dezelfde initiatieven of maatregelen als in de voorgaande deelvragen.

De bereidheid van de huurders tot initiatief of hulp wordt gepeild in dezelfde vragenlijst als waarin de mening wordt gevraagd over leefbaarheidsmaatregelen. Aangezien de initiatieven waarnaar gevraagd wordt betrekking hebben op diezelfde maatregelen, is er ook de mogelijkheid om de huurders te vragen aan welke maatregelen men wil meewerken door initiatief of hulp. Hier kan ook weer gebruik gemaakt worden van een voorgestructureerde lijst met maatregelen waaruit kan worden gekozen.

- Deelvraag Compensatie: *Op welke wijze kunnen bewoners in het aardbevingsgebied worden gecompenseerd voor schade?*

Deze vraag houdt verband met de onderwerpen *acceptatiebereidheid (WTA)* en *consensus*. In de vraagstelling is gekozen voor het begrip *bewoners in het aardbevingsgebied* in plaats van *huurders in de gemeente Loppersum*. De eerste deelvragen hebben uitsluitend betrekking op de huurders van Wierden en Borgen (in Loppersum) en de antwoorden op deze vragen zijn van toepassing op de huurders. De deelvraag Compensatie kan ook betrekking hebben op andere inwoners van het aardbevingsgebied en ook niet per se in de gemeente Loppersum.

Deze vraag wordt eveneens beantwoord door kwantitatief onderzoek: in dezelfde vragenlijst die voor de voorgaande deelvragen is gebruikt. In dit geval wordt rechtstreeks aan de respondenten de vraag gesteld wat voor vergoeding in geld men zou willen ontvangen als compensatie voor gederfd woongenot en welke vergoeding men redelijk vindt voor woningeigenaren in het gebied. De antwoordmogelijkheden bij deze vraag zijn iets minder voorgestructureerd, omdat vooraf minder over dit onderwerp en de diverse antwoordmogelijkheden bekend is.

3.2 Van deelvragen naar vragenlijst

In de vorige paragraaf zijn de deelvragen verantwoord en is aangegeven op welke wijze de deelvragen zullen worden beantwoord. De deelvragen over de gewenste maatregelen, de hulpbereidheid van de huurders en de gewenste compensatie worden door middel van een vragenlijst beantwoord. In deze paragraaf wordt uitgewerkt hoe het onderzoek is uitgevoerd. Vervolgens worden de deelvragen vertaald naar vragen in de vragenlijst.

3.2.1 Uitvoering van het kwantitatieve onderzoek

Het kwantitatieve deel van het onderzoek is uitgevoerd door een vragenlijst te versturen aan alle 680 huurdersadressen in de gemeente Loppersum van Wierden en Borgen. De vragenlijst is, voorzien van een begeleidende brief en een antwoordnummer, per post verstuurd aan de hoofdhuurder op ieder adres. Bij de woningstichting is niet specifiek geregistreerd hoeveel mensen op een adres wonen. Door de brief en de vragenlijst te richten aan de hoofdhuurder wordt in ieder geval per adres één meerderjarige geselecteerd voor het onderzoek. Daarmee kan gesteld worden dat de gehele populatie wordt onderzocht. Deze populatie is representatief voor de doelgroep, omdat iedereen in het onderzoeksgebied woont.

De respondenten konden de vragenlijst -na deze te hebben ingevuld- kosteloos retourneren aan de woningstichting. Het setje werd afgedrukt op papier van de woningstichting en ook verstuurd in een enveloppe van de woningstichting. De brief was elektronisch ondertekend door de directeur van de woningstichting. In de brief wordt een oproep gedaan om mee te werken aan het onderzoek naar de leefbaarheid 'in het werkgebied' van Wierden en Borgen. Tevens is aangegeven dat het invullen van de vragenlijst 5 tot 10 minuten kost en dat de lijst anoniem geretourneerd kan worden via het antwoordnummer. De brief en de vragenlijst zijn opgenomen in de bijlagen.

De vragenlijst is aanvankelijk door de onderzoeker zelf opgesteld op basis van de deelvragen. Vervolgens heeft er een focusgroepgesprek plaatsgehad met vijf willekeurige huurders van Wierden en Borgen in de gemeente Loppersum. Eén van de deelnemers aan het gesprek was de voorzitter van de huurdersvereniging in Loppersum. Hem is gevraagd vier willekeurige andere huurders te vragen die bereid zouden zijn om deel te nemen aan het focusgroepgesprek. Het doel van het focusgroepgesprek was om fouten en onduidelijkheden uit de vragenlijst te halen en te achterhalen of de onderwerpen zoals die bevroegd werden voldoende duidelijk waren en in begrijpelijke taal gesteld. Het gesprek bleek zeer nuttig te zijn en leidde er toe dat de vragenlijst op een aantal punten werd bijgesteld en verduidelijkt. De focusgroep gaf voorts heel sterk het advies de vragenlijst per post aan de huurders te sturen, teneinde de respons te optimaliseren.

Ten aanzien van de betrouwbaarheid van de resultaten van het kwantitatieve onderzoek kan worden berekend hoeveel respons nodig is bij een populatie van 680 onderzoekseenheden. Uit de standaardberekening van de website *Alles over onderzoek* blijkt dat voor een standaard uitgangssituatie van 95% betrouwbaarheid en een foutenmarge van 5% 246 respondenten nodig zijn (*Alles over marktonderzoek.nl*, 2015).

3.2.2 Uitwerking deelvragen in vragenlijst

De deelvragen over de gewenste maatregelen, de hulpbereidheid van de huurders en de gewenste compensatie zijn verwerkt in de vragenlijst die aan de huurders van Wierden en Borgen in Loppersum is verstuurd. Hierna volgt een uitwerking van de manier waarop de deelvragen in de vragenlijst zijn verwerkt. De vragenlijst bestaat uit een algemeen deel en een drietal thema's die relatie hebben met de deelvragen.

3.2.2.1 Algemeen gedeelte

De vragenlijst begint met een algemeen gedeelte, bestaande uit 4 vragen, alle in de vorm van voorgestructureerde antwoordmogelijkheden. Deze vragen zijn vooral bedoeld om een algemeen beeld te krijgen van de respondenten. Ook kunnen ze dienen om bij een latere analyse van het onderzoek verbanden te leggen die voor het huidige onderzoek niet zozeer van belang zijn.

De huurwoningen van Wierden en Borgen in de gemeente Loppersum staan in 7 verschillende dorpen. Vraag 1 vraagt de respondent om aan te geven in welke plaats hij woont. Vraag 2 onderzoekt uit hoeveel personen het huishouden bestaat. Hier is gekozen voor een lijst van 1 t/m 4 personen en vervolgens nog een keuze *meer dan 4 personen*. Vraag 3 deelt respondenten in leeftijdscategorieën in. Hier is aangesloten bij een gebruikelijke leeftijdsindeling *tot 21 jaar, 21-35, 36-50, 50-65 en 65+*. Vraag 4 vraagt de respondent naar zijn (hoogst genoten) opleidingsniveau. Hierbij kan gekozen worden uit een lijst met alle in Nederland voorkomende opleidingsniveaus. Rekening houdend met oudere respondenten is ook een aantal niet meer bestaande opleidingen -zoals bijvoorbeeld de MULO- opgenomen.

3.2.2.2 Uitwerking deelvraag Gewenste Maatregelen

De deelvraag *Wat vinden de huurders in Loppersum van de maatregelen?* is verwerkt in de vragen 5, 6 en 7 van de vragenlijst.

Vraag 5 heeft betrekking op de maatregelen die door de Commissie Meijer zijn voorgesteld voor het aardbevingsgebied. De aanname is dat iedere respondent van de *Commissie Meijer* gehoord heeft. Gezien de enorme publiciteit rond de aardbevingen lijkt dit een logische aanname. Uit de voorgestelde maatregelen van de commissie is een lijst samengesteld van 6 maatregelen die betrekking hebben op de leefbaarheid in het gebied. Per maatregel wordt gevraagd in hoeverre de respondent deze meer of minder belangrijk vindt. Voor iedere maatregel is een zogenoemde *Likert-schaal* gebruikt, een schaal van 1 tot 5, variërend van *1 = onbelangrijk* tot *5 = heel belangrijk*.

Vervolgens gaat de vragenlijst verder met andere mogelijke maatregelen in vraag 6. Ook hier is gebruik gemaakt van een voorgestructureerde lijst, bestaande uit 16 verschillende maatregelen. Deze maatregelen zijn alle voortgekomen uit de beantwoording van deelvraag *Maatregelen*. Ook in dit geval is per maatregel een 5-punts Likert-schaal gebruikt, met dezelfde terminologie.

Vraag 7 is een open vraag waarin gevraagd wordt of er andere maatregelen zijn waarvan de respondent vindt dat deze de leefbaarheid kunnen verbeteren en vervolgens ruimte biedt om hierop toelichting te geven. Deze vraag is bewust als een aparte vraag gepresenteerd om het belang van de vraag aan te geven en aan de respondent duidelijk te maken dat hij alle vrijheid heeft om zelf met suggesties te komen. Ook wordt hiermee het nadeel ondervangen van een voorgestructureerde lijst, namelijk dat het mogelijk is dat de lijst niet compleet is of dat de respondent in een bepaalde richting geduwd wordt.

3.2.2.3 Uitwerking deelvraag Hulpbereidheid

Het thema *participatie* uit de theorie wordt vertaald in deze deelvraag *In welke mate zijn de huurders van Wierden en Borgen bereid tot initiatief en hulp bij de maatregelen?* en bestaat uit de vragen 8 en 9.

Vraag 8 bestaat geheel uit stellingen die betrekking hebben op het nemen van initiatief tot verbetering van de leefbaarheid of op het meehelpen daarbij. De eerste stelling luidt bijvoorbeeld: *Ik heb zelf ideeën voor verbetering van de leefbaarheid in mijn woonplaats*. Per stelling wordt gevraagd in hoeverre de respondent deze in meerdere of mindere mate onderschrijft. Voor iedere stelling is wederom de 5-punts Likert-schaal gebruikt, variërend van *1 = totaal niet mee eens* tot *5 = helemaal mee eens*.

De opbouw van de stellingen in deze vraag is als volgt: vanaf *het hebben van ideeën, de vraag of men zelf initiatief wil nemen voor verbetering*, via het *meehelpen bij initiatieven* tot de stelling dat vooral *anderen initiatief zouden moeten nemen voor verbetering van de leefbaarheid* loopt de mate van participatie van de huurder in de verbetering van de leefbaarheid steeds verder terug.

De laatste stelling bij vraag 8 luidt: *Ondanks de aardbevingen is het geweldig wonen in de gemeente Loppersum*. Deze stelling is toegevoegd aan de vragenlijst om de mate van hechting van de huurder aan zijn woning en woonomgeving in beeld te brengen. Het thema *place attachment* is dus in deze vraag verwerkt en deze vraag kan gebruikt worden om in beeld te brengen in hoeverre de mensen die aangeven het wonen in Loppersum geweldig te vinden, bereid zijn hun liefde voor het gebied daadwerkelijk om te zetten in actie tot verbetering van de leefbaarheid.

Vraag 9 slaat weer terug op de eerste stelling van vraag 8 *Ik heb zelf ideeën voor verbetering van de leefbaarheid in mijn woonplaats*. In vraag 9 wordt de respondent gevraagd -indien hij heeft aangegeven zelf initiatieven te willen nemen- uit een lijst van mogelijke initiatieven en maatregelen te kiezen welke initiatieven hij zou willen oppakken. De voorgestructureerde lijst bestaat uit alle 16 initiatieven en maatregelen die bij vraag 6 konden worden voorzien van een waardering *onbelangrijk-belangrijk*. De laatste keuzemogelijkheid in de lijst biedt de mogelijkheid om zelf suggesties in te vullen voor initiatieven die men zou willen oppakken en niet in de lijst zijn opgenomen.

3.2.2.4 Uitwerking deelvraag Compensatie

De deelvraag *Hoe kunnen bewoners in het aardbevingsgebied worden gecompenseerd voor schade?* is verwerkt in de vragen 10 en 11 van de vragenlijst.

Vraag 10 stelt de vraag: *Stel dat uzelf van het Rijk of van de NAM een vergoeding in geld zou krijgen in ruil voor 'het wonen in een aardbevingsgebied'. Waarmee zou u dan tevreden zijn? Kies één mogelijkheid*. Vervolgens wordt een limitatieve opsomming gegeven van een aantal mogelijkheden, waarbij de respondent kan kiezen uit een bedrag in geld (zelf in te vullen) of *geen bedrag*, maar een andere vorm van compensatie, namelijk door de respondent geselecteerde maatregelen of het aardbevingsbestendig en energiezuinig maken van de woning van de respondent. De laatste keuzemogelijkheid betreft een zelf in te vullen variant.

Geheel in lijn met de eerdere onderzoeken naar het onderwerp WTA wordt gesproken over een vergoeding *in geld*. In de eerste versie van de vragenlijst was alleen rekening gehouden met een in te vullen bedrag of een eigen in te vullen variant. Bij het focusgroepgesprek kwamen de twee andere varianten ter sprake. De focusgroep gaf te kennen eigenlijk helemaal niet te voelen voor een schadevergoeding in geld, maar liever een aantal maatregelen uitgevoerd te zien. Met name de variant *aardbevingsbestendig* (= maatregel Commissie Meijer) + *energiezuinig* (= eigen variant op de cheque voor eigenaren van de Commissie Meijer) werd als interessant genoemd. Daarom is deze expliciet opgenomen. De term *tevreden zijn* past goed bij het begrip *willingness to accept*.

De respondenten worden geacht één mogelijkheid te kiezen uit een vooraf samengestelde lijst. De keuze om mogelijkheden te beperken tot één is gemaakt om de respondent te dwingen om keuzes te maken. Vooraf werd rekening gehouden met de mogelijkheid dat respondenten *alle* mogelijkheden zouden aankruisen vanuit de gedachte dat er onbeperkte schadevergoedingsmogelijkheden zouden zijn. Aangezien deze er in de praktijk niet zullen zijn, zijn de keuzemogelijkheden voorgestructureerd, met wel de mogelijkheid om onder *anders, namelijk...* zelf andere keuzes te maken of voorgeselecteerde keuzes te combineren. Dit wordt op deze manier echter niet aangemoedigd. Overigens is bij de optie *een bedrag, namelijk...* bewust gekozen om de hoogte van het in te vullen bedrag geheel aan de respondent over te laten, zodat deze -ondanks de voorstructurering- toch zoveel mogelijk keuzevrijheid heeft.

Vraag 11 heeft expliciet betrekking *niet* op de respondent zelf, maar op *woningeigenaren* in het aardbevingsgebied. Aan de respondenten wordt gevraagd welke vergoeding zij redelijk zouden vinden als vergoeding voor de *waardedaling* van woningen, als gevolg van de aardbevingen. De vraag wordt gesteld vanuit een verkenning naar alternatieve vormen van schadevaststelling op basis van consensus. Omdat de huurders aan wie de vraag wordt voorgelegd zelf geen belanghebbende zijn in deze situatie, is deze doelgroep bij uitstek geschikt om een neutraal en onafhankelijk antwoord te geven.

Vraag 11 begint met de volgende inleiding: *Woningeigenaren in het aardbevingsgebied hebben extra schade, omdat de waarde van de woning (extra) daalt door de bevingen. Op dit moment is er nog geen echt goede manier om de schade voor woningeigenaren vast te stellen, omdat het verschil tussen de waarde vóór de aardbevingen en de waarde op dit moment niet te berekenen is.*

Vervolgens luidt de vraag: *Stel dat iedere woningeigenaar van het Rijk of van de NAM een vergoeding in geld zou krijgen voor 'het hebben van een woning in een aardbevingsgebied'. Het gaat dan om eigenaren die zelf in hun woning wonen. Welke vergoeding vindt u dan redelijk? Kies één mogelijkheid.* De respondent kan kiezen uit een voorgestructureerde lijst van antwoorden, met daaraan toegevoegd een mogelijkheid voor een eigen gekozen antwoord.

Omdat er van uitgegaan is dat de huurder de woningeigenaar een vergoeding gunt die hoger is dan hij zichzelf zou toekennen -immers, de woningeigenaar heeft een economisch *probleem* dat een huurder niet heeft- is gekozen voor een optie: *hetzelfde als ik bij vraag 10 voor mezelf heb ingevuld, plus extra* (een vast bedrag of een percentage van de *woningwaarde*). Ook kan gekozen worden voor alleen de optie *hetzelfde als ik bij vraag 10 voor mezelf heb ingevuld* (zonder extra vergoeding dus). Het voordeel van deze aanpak is dat er vele antwoordmogelijkheden zijn, omdat alle keuzemogelijkheden die de respondent voor zichzelf bij vraag 10 had ingevuld ook automatisch meedoen, al of niet aangevuld met een extra bedrag. Zo kan een respondent die voor zichzelf had gekozen voor de optie *geen vergoeding, maar een aardbevingsbestendige + energiezuinige woning* hetzelfde toekennen aan een woningeigenaar, eventueel verhoogd met een extra bedrag.

Bij het focusgroepgesprek is besloten nog een tweetal keuzemogelijkheden te bieden, namelijk eentje waarbij een goede regeling wordt ontwikkeld voor koopwoningen die *onder water staan* en een *opkoopregeling* voor iedere eigenaar die zijn huis wil verkopen. Waarbij met de toevoeging *reële prijs* in het midden is gelaten *hoe* de prijs wordt vastgesteld.

3.2.3 Respons en verwerking gegevens

In de brief die de vragenlijst begeleidde, werd vermeld dat er twee weken tijd was om de vragenlijst in te vullen en te retourneren. Gedurende die twee weken werd een online vragenlijst met dezelfde vragen en keuzemogelijkheden voorbereid via het programma Google Docs. Dit programma heeft als voordeel dat er met weinig moeite een professioneel ogende vragenlijst gemaakt kan worden die eenvoudig via een link op internet te benaderen is. Na twee weken bleek dat er 132 vragenlijsten waren geretourneerd.

Daarom werd via e-mail vanaf het e-mailadres van de woningstichting een herhaald verzoek verstuurd aan de huurders, met daarin de oproep de vragenlijst alsnog in te vullen, indien men dat nog niet gedaan had. Voorts werd in deze mail een link naar de online vragenlijst meegestuurd, waarmee de respondent met één klik bij de vragenlijst uitkwam. De woningstichting beschikte niet over de e-mailadressen van alle huurders. Niettemin was de verwachting dat het gemak van de online vragenlijst zou leiden tot een grotere respons. Na 10 dagen werd het onderzoek stopgezet en werden de resultaten geteld. Uiteindelijk waren er 138 formulieren per post teruggezonden en hadden respondenten 21 online vragenlijsten ingevuld. Totaal dus een respons van 159. De respons is te laag om te voldoen aan de eis van 95% betrouwbaarheid. Het gevolg hiervan is dat de gevonden gegevens niet generaliseerbaar zijn voor de gehele populatie, althans niet met een foutenmarge van 5%. Alle schriftelijke formulieren zijn door de onderzoeker ingevuld in de online vragenlijst. Nadat 159 formulieren online ingevuld waren, konden de gegevens van de online vragenlijsten worden overgezet in het programma Excel.

4 Resultaten van het onderzoek

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd. Gekozen is voor een behandeling van de resultaten in de volgorde van de deelvragen. In paragraaf 4.1 vindt de beantwoording plaats van deelvraag Mogelijke maatregelen. In paragraaf 4.2 wordt eerst ingegaan op de respons op de vragenlijst en vervolgens hoe de gegevens zijn verwerkt. In de paragrafen die daarop volgen, komen achtereenvolgens de resultaten van de algemene vragen op de vragenlijst en de resterende deelvragen aan de orde.

4.1 Resultaten deelvraag Mogelijke maatregelen

De deelvraag betreft de vraag welke maatregelen kunnen worden genomen ter verbetering van de leefbaarheid in de gemeente Loppersum. De maatregelen die gevonden zijn, zijn in de vragenlijst verwerkt.

Een aantal maatregelen is al bekend, dit zijn de maatregelen die voorgesteld zijn door de Commissie Meijer voor verbetering van de leefbaarheid in het aardbevingsgebied. Dit zijn de volgende maatregelen, verwerkt in vraag 5 van de vragenlijst:

- alle woningen inspecteren en aardbevingsbestendig maken
- garantie dat alle toekomstige aardbevingsschade wordt hersteld of vergoed
- iedere woningeigenaar krijgt een waardebon (€4.000) voor energiemaatregelen
- sloop van 'slechte' woningen en renovatie van woningen om ze geschikter te maken
- zoveel mogelijk energie in Groningen opwekken door 'schone' energie
- snel internet via glasvezel in het hele gebied

De overige maatregelen zijn verwerkt in vraag 6 van de vragenlijst. Deze bestaan uit maatregelen die kunnen worden afgeleid uit de lijst van indicatoren voor leefbaarheid van instituut het PON, aangevuld met maatregelen die zijn gevonden door middel van deskresearch (de rapportage van het onderzoek naar leefbaarheid in de gemeente Sluis (Van der Wouw, et al., 2009)) en een interview met de voorzitter van het project *Ulrum 2034*, de heer Roelof Noorda.

De genoemde bronnen hebben te samen de volgende 16 maatregelen opgeleverd die van belang kunnen zijn voor de leefbaarheid van een (krimp)gebied:

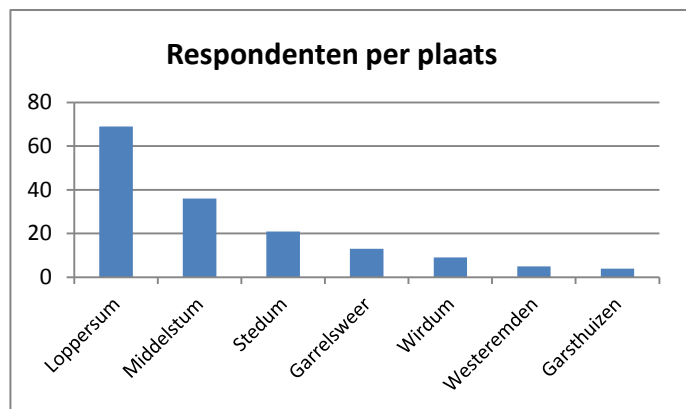
- verbeteringen aan de woning
- verbeteringen in de omgeving rond de woning
- zorg- en welzijnsvoorzieningen in de buurt
- horeca- en winkelvoorzieningen in de buurt
- cultuurvoorzieningen in de buurt
- sportvoorzieningen in de buurt
- jeugdvoorzieningen in de buurt
- veiligheid in de buurt
- meer 'groen' in de buurt
- openbaar vervoer
- recreatiemogelijkheden in de omgeving
- meer werkgelegenheid in de omgeving
- onderwijsvoorzieningen in de buurt
- historie van het dorp
- kunst in de omgeving
- leegstaande panden andere functie geven

4.2 Resultaten algemene vragen vragenlijst

In deze paragraaf de resultaten van het algemene deel van de vragenlijst. Dit bestond uit vier vragen waarin enkele algemene gegevens van de respondenten werden gevraagd.

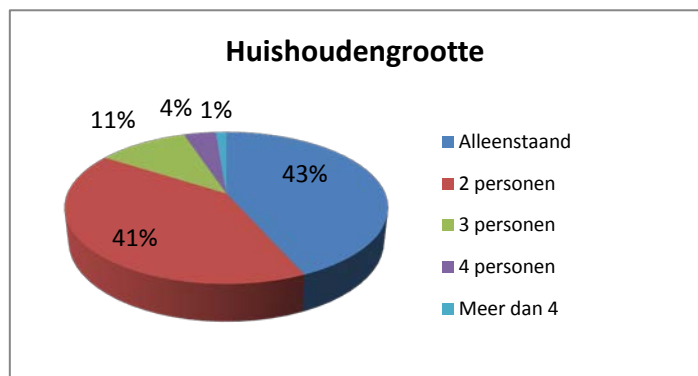
Vraag 1: In welke plaats woont u?

Van alle respondenten wonen 69 in Loppersum en 36 in Middelstum. Stedum en Garrelsweer zijn vertegenwoordigd met respectievelijk 13 en 9 respondenten. Uit Westeremden en Garsthuizen zijn 5 en 4 vragenlijsten teruggekomen.

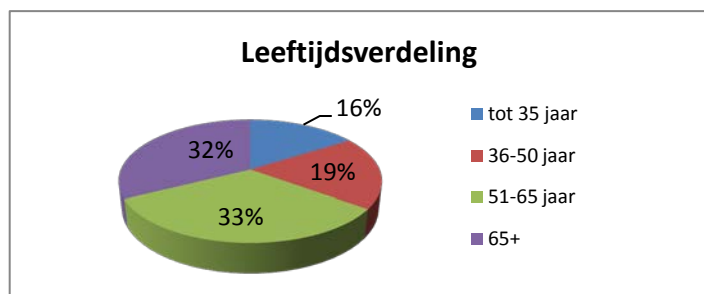
Vraag 2: Uit hoeveel personen bestaat uw huishouden?

De huishoudens bestaande uit 1 en 2 personen zijn de grootste groepen, met respectievelijk 43 en 41%. Dit betekent dat maar liefst 84% van de respondenten met maximaal 2 personen in een huis woont.

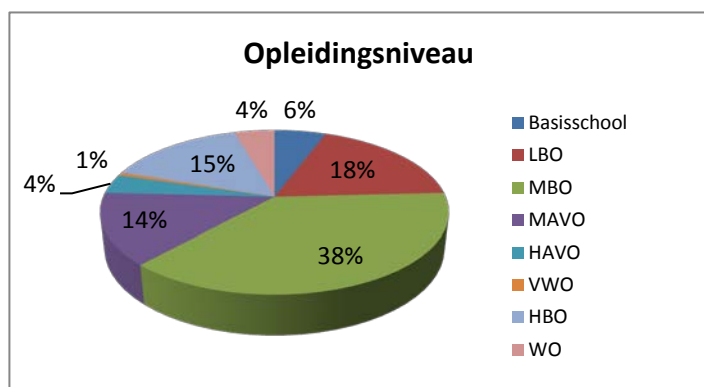
Vraag 3: In welke leeftijdscategorie valt u?

De groep tot 35 jaar is het kleinst, met 16%. De categorie van 36-50 jaar is vertegenwoordigd met 19%. De categorieën 51-65 en 65+ zijn beide bijna even groot, met respectievelijk 33 en 32%.

Vraag 4: Wat is de hoogste opleiding die u heeft afgerond?

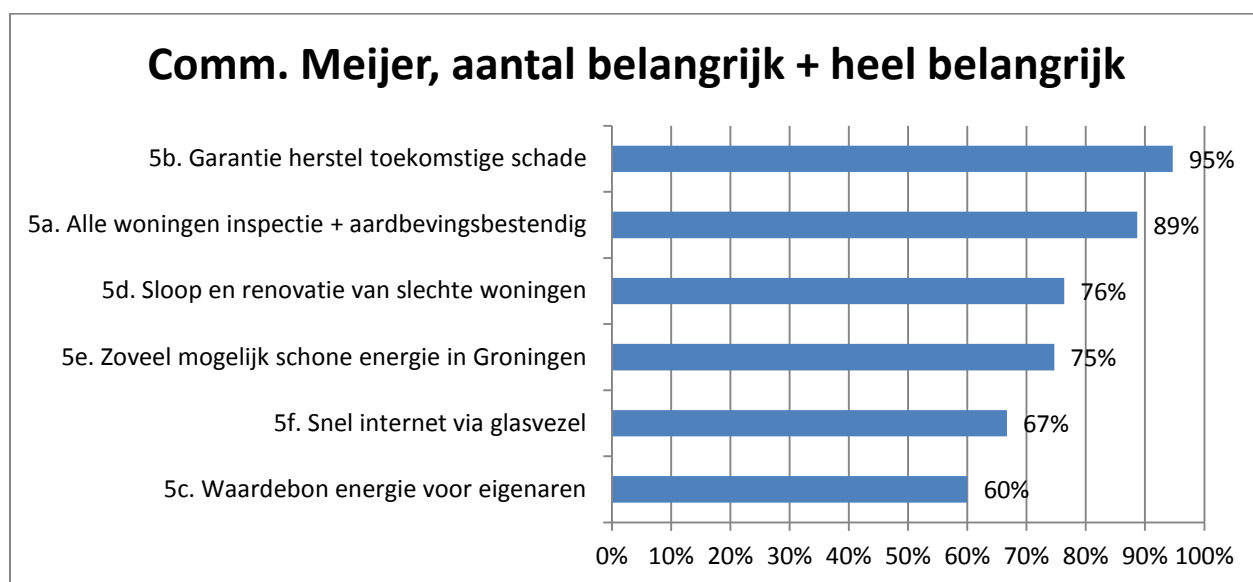
De grootste groep heeft lager beroepsonderwijs (18%) en middelbaar beroepsonderwijs (38%) afgerond. Per saldo heeft driekwart van de respondenten een opleiding beneden HAVO-niveau afgerond.

4.3 Resultaten deelvraag Gewenste Maatregelen

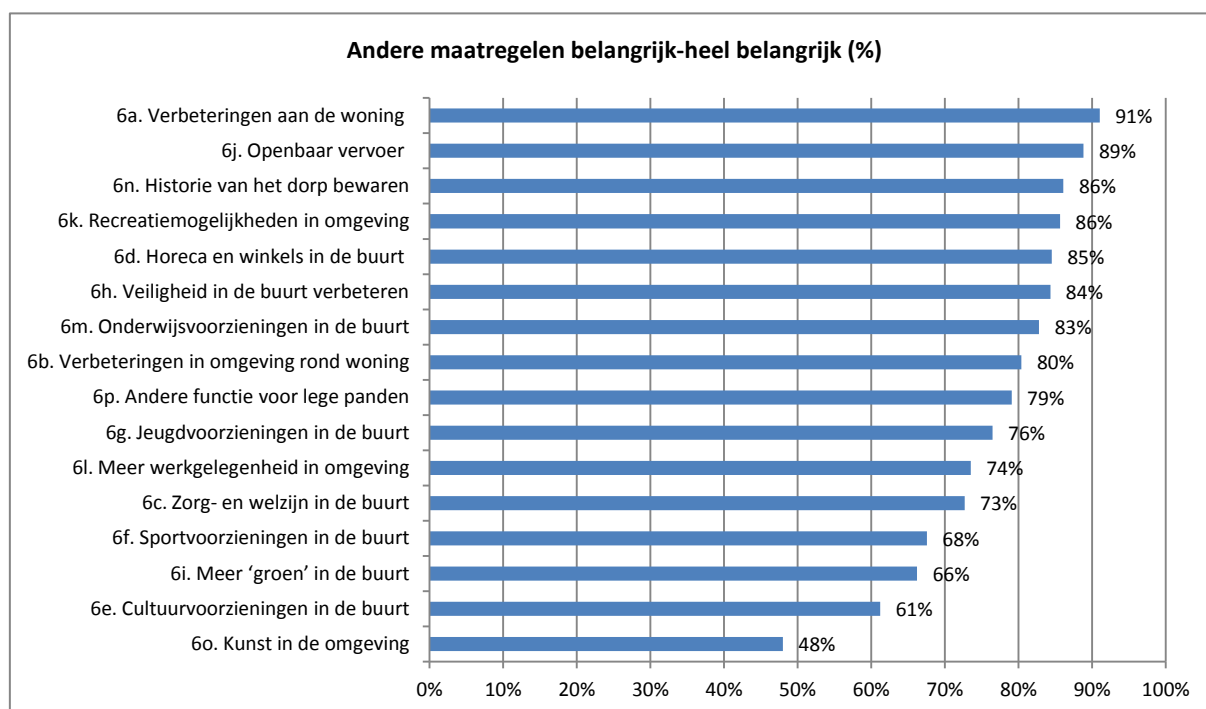
De deelvraag *Wat vinden de huurders in Loppersum van de maatregelen?* is verwerkt in de vragen 5, 6 en 7.

Vraag 5: *De 'Commissie Meijer' heeft de volgende maatregelen voorgesteld. Geef u bij elke maatregel aan hoe belangrijk u die vindt om het blijven wonen voor u prettiger te maken. (1 = onbelangrijk, 2 = minder belangrijk, 3 = neutraal, 4 = belangrijk, 5 = heel belangrijk).*

In de grafiek hierboven is weergegeven hoeveel procent van de respondenten de maatregelen met *belangrijk* en *heel belangrijk* heeft gewaardeerd.

Vraag 6: *Andere maatregelen die de leefbaarheid kunnen verbeteren. Geef u bij elke maatregel aan hoe belangrijk u die vindt om het blijven wonen voor u prettiger te maken. (1 = onbelangrijk, 2 = minder belangrijk, 3 = neutraal, 4 = belangrijk, 5 = heel belangrijk).*

In de grafiek hierboven is weergegeven hoeveel procent van de respondenten de maatregelen met *belangrijk* en *heel belangrijk* heeft gewaardeerd. De top 3 bestaat uit *verbeteringen aan de eigen huurwoning (91%), openbaar vervoer (89%), recreatiemogelijkheden in de omgeving en historie van het dorp bewaren (beide 86%)*.

Vraag 7: *Zijn er andere maatregelen waarvan u vindt dat die genomen kunnen worden om de leefbaarheid te verbeteren? Gebruik de open ruimte voor toelichting.* Respondenten konden gebruik maken van de open ruimte om suggesties voor maatregelen te doen. Een aantal respondenten heeft gebruik gemaakt van deze mogelijkheid, zie onderstaande tabel:

Straatverlichting aanpassen, evt led toepassen, energiezuinig
Eetbaar groen, samen met de buurtbewoners fruitbomen en struiken planten, onderhouden en oogsten ipv het huidige groen wat door de gemeente onderhouden wordt.
De brandgang wordt niet bijgehouden. Ik zou dit zelf graag willen bijhouden maar hier is geen beginnen aan. Er komt geen actie ondanks meerdere meldingen.
Kleinere werkgelegenheidsprojecten voor de zwakkeren in de samenleving. Dus aangepaste werkzaamheden niet wegbezuinigen.
Alles is erop gericht om bij huiseigenaren het gevoel van onveiligheid weg te nemen, o.a. de subsidies. Ook huurders hebben dit gevoel, als het huis beeft en kraakt. Ook zij voelen zich niet veilig en hebben ook psychische klachten en soms slaaptkort. Ook aandacht aan deze groep.
Groenvoorziening bij sportvelden/ speelplaatsen schoonhouden; veel afval ligt er en dat moet regelmatig opgeruimd worden (bijvoorbeeld door schoolkinderen; zij produceren het meeste)! Herleggen van stoepen en aanpak van hondenpoep
De woningbouwvereniging zou ook wat vaker "steekproeven" moeten maken in hun huurhuizen na een aardshok. Want stilaan gaat het stucwerk overal los en de kozijnen kapot! Iedere keer krijgt ons huis een "opdonder"!!! Naar mijn mening meldt niet iedereen dat ivm de dan noodzakelijke werkzaamheden.
De meeste bewoners zijn verknocht aan hun leven op het Groninger platteland, hun dorp. Veel slimme jonge mensen zijn ondernemend en creatief, doe daar als overheid iets mee, geef ze de ruimte, stel regels niet voorop. Praat met die jonge mensen, luister naar ze. Ze willen niet meer in besturen zitten, maar concreet projectgericht willen ze zich er voor inzetten (zoals een paar jaar geleden ze een fantastisch rapport schreven over samenwerken van kleine scholen).
Maak andere mensen enthousiast om samen de schouders er onder te zetten om de leefbaarheid te verbeteren.
Zebrapaden en veiligheidsmaatregelen.
Volledige schadeloosstelling waardedaling tgv aardbevingen/ gaswinning voor alle eigenaren, dus niet alleen bij verkoop.
Aandacht voor zwerfvuil, hondenpoep op trottoirs, zwerfglas rond glasbak.
Winkels
Duurzaamheid, duurzaamheid, duurzaamheid! Zonder leefbare planeet geen leefbare woonomgeving.
Mogelijkheid tot kopen van de huurwoning.
Werkgelegenheid Onderzoekscentra aardbevingbestendige gebouwen Mensen begeleiden die willen verhuizen Goede controle en snelheidsbeperkende maatregelen op wegen (inhaalverbod) Modelwoningen bouwen om nieuwkomers aan te trekken Vergoeding voor huurder ivm ongemak/ ongerustheid Huurverlaging in aardbevingsgebied.
maatregel van uit het rijk: Gaan werken met een basisinkomen en ziekenfonds
Beter contact met de woningstichting
Geluidsoverlast van de burens

Op dit moment redelijk tevreden. Te veel maatregelen is ook niet goed. Meer is niet altijd beter. Als de kwaliteit van hetgeen er is maar goed is. Dit is misschien wel net zo belangrijk. Een klein dorp moet je niet belasten met teveel veranderingen en maatregelen. Gedoseerd en op een goede manier inpassen.
Vrijheid. Weg met alle regeltjes wetten en bemoeizucht van allerlei idioten die zelf nergens vanaf weten. Dus weg met de bureaucratische dictatuur. Weg met ambtenaren en soortgelijken
Zonnepanelen op het dak. Ik vind dat er geen verschil moet zijn tussen huurwoningen en koopwoningen. Ik vind dat iedereen moet "profiteren" van de subsidie die van de regering wordt vastgesteld. En dat op dit moment de woningstichting doet om de woningen in Garrelsweer te verbeteren. En huiseigenaren hebben allang zonnepanelen op het dak.
Zorgcoöperatie opzetten, klussendienst organiseren, verenigingen nog meer samenwerken
Voldoende informatie geven over de gang van zaken, zoals welke maatregelen er genomen zijn en waar momenteel aan gewerkt wordt.
In gemeenteverordening opnemen: Het verplicht sneeuw vrijmaken van de trottoirs door de bewoners. Als er sneeuw ligt alle wegen zo veel mogelijk sneeuwvrij maken en op alle wegen zout strooien
Meer groen is leuk, maar wel goed onderhouden. Door geldgebrek is er in het verleden te veel bestraat. Hondenpoep verwijderen. Bakken met zakjes plaatsen, hondeneigenaren hier op aan spreken.
Geen bevingen meer
Onze huizen zijn heel vochtig en er is schimmel. Slecht voor de gezondheid. De meeste bewoners zijn daarom ziek. Daar moet echt wat aan gedaan worden.
Als een huurder wil verhuizen uit het aardbevingsgebied, bied die dan ook vergoeding en/of andere woning.
Mijn woning is meer dan 52 jaar oud, verder is er weinig gebeurd qua onderhoud. Wat van belang is dat er selectie komt of een intake gesprek voor huurder voordat je de woning verhuurt, anders krijgt je te maken met ongewenst gedrag van huurder die je niet voor hebt gevraagd.
Veilige speelplaatsen voor kinderen; openbaar vervoer gratis.
Stoppen met boren en heel Nederland minder energie gebruiken: warme truien aan, terrasheaters, etc.

Tabel 1: Suggesties voor maatregelen, ingevuld bij vraag 7 van de vragenlijst

4.4 Resultaten deelvraag Hulpbereidheid

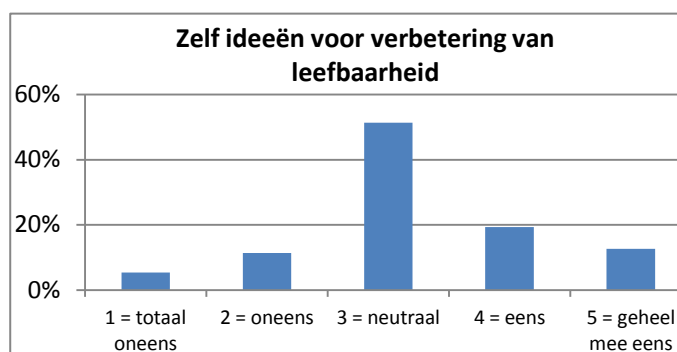
De deelvraag *In welke mate zijn de huurders van Wierden en Borgen bereid tot initiatief en hulp bij de maatregelen?* is verwerkt in de vragen 8 en 9.

Vraag 8: *De volgende vragen gaan over het nemen van initiatief tot de maatregelen voor verbetering van de leefbaarheid. Geef uw mening over de volgende stellingen.*

(1 = totaal niet mee eens, 2 = oneens, 3 = neutraal, 4 = eens, 5 = helemaal mee eens.)

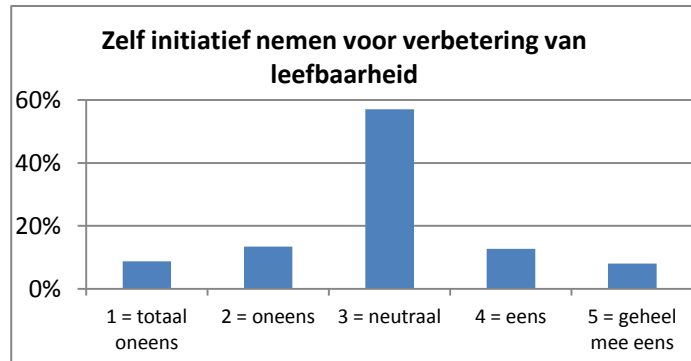
Stelling 8a: Ik heb zelf ideeën voor verbetering van de leefbaarheid in mijn woonplaats

De meeste respondenten nemen een neutrale positie in bij deze stelling (51%). Geheel mee eens is 13%, eens is 19%. 11% is het oneens met de stelling en 5% geheel oneens.

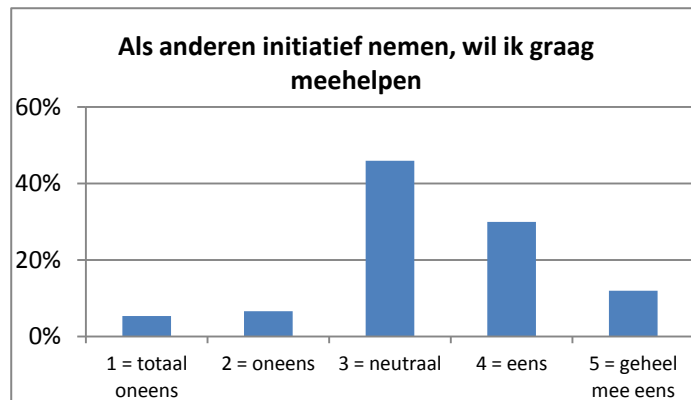
Stelling 8b: Ik wil zelf initiatief nemen voor verbetering van de leefbaarheid in mijn woonplaats

De meeste respondenten nemen een neutrale positie in bij deze stelling (57%). Geheel mee eens is 8%, eens is 13%. 13% is het oneens en 9% geheel oneens.

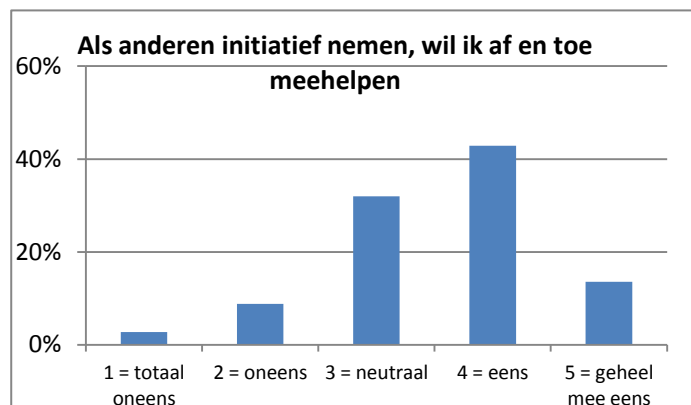
Stelling 8c: Als anderen initiatief nemen voor verbeteringen van de leefbaarheid in mijn woonplaats, wil ik graag meehelpen

Ook hier kiezen de meeste respondenten een neutrale positie (46%). Geheel mee eens is 12%, eens is 30%. 7% is het oneens met de stelling en 5% geheel oneens.

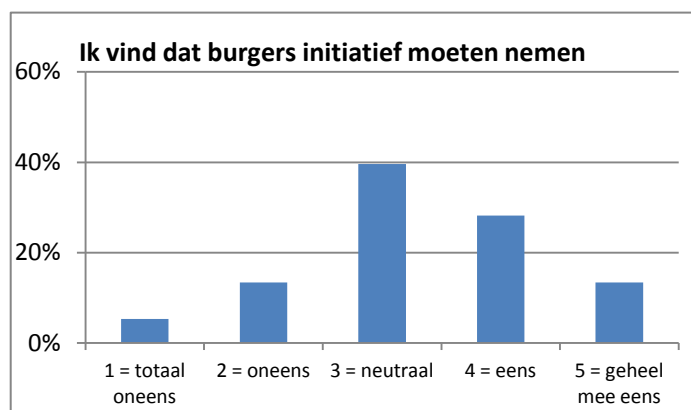
Stelling 8d: Als anderen initiatief nemen voor verbeteringen van de leefbaarheid in mijn woonplaats, wil ik af en toe wel eens meehelpen

In dit geval is de grootste groep het eens met de stelling: 43%. Van de respondenten neemt 32% een neutrale positie in en 14% is het geheel eens met de stelling. 9% is het oneens en 3% is totaal oneens met de stelling.

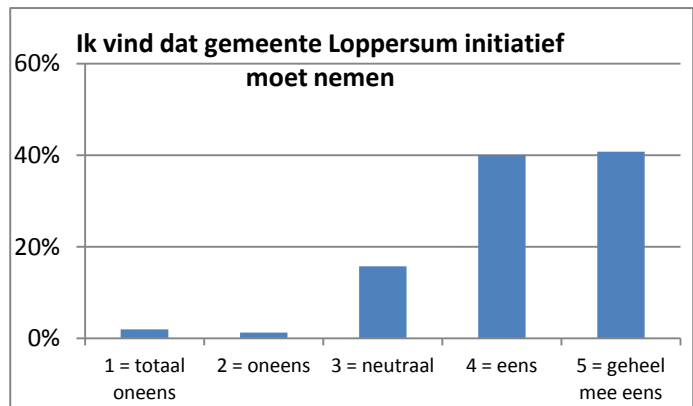
Stelling 8e: Ik vind dat burgers initiatief moeten nemen voor verbetering van de leefbaarheid in mijn woonplaats

De meeste respondenten nemen een neutrale positie in bij deze stelling (40%). Geheel mee eens is 13%, eens is 28%. 13% is het oneens met de stelling en 5% geheel oneens.

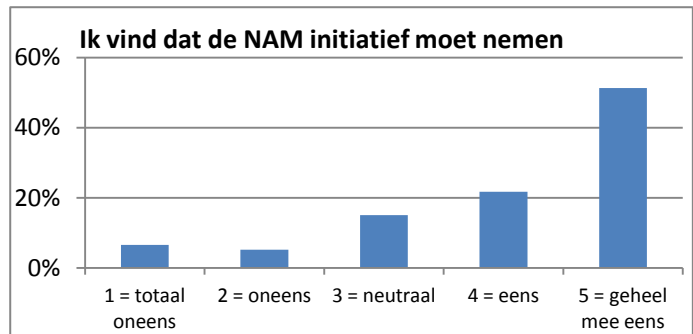
Stelling 8f: Ik vind dat de gemeente Loppersum initiatief moet nemen voor verbetering van de leefbaarheid in mijn woonplaats

Van de respondenten is 41% het geheel eens met de stelling en 40% is het eens. 16% neemt een neutrale positie in, terwijl 1% het oneens is met de stelling en 2% totaal oneens.

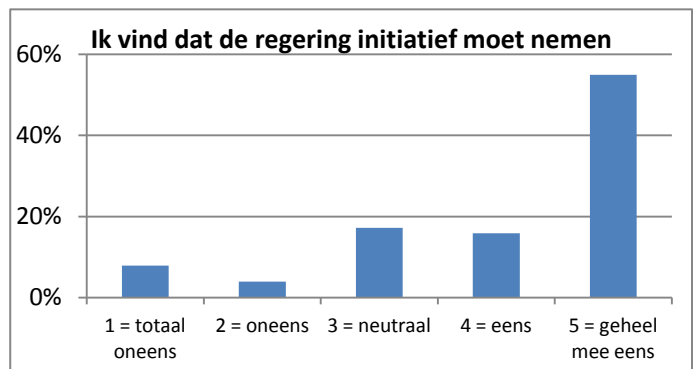
Stelling 8g: Ik vind dat de NAM initiatief moet nemen voor verbetering van de leefbaarheid in mijn woonplaats

Van de respondenten is 51% het geheel eens met de stelling en 22% is het eens. 15% neemt een neutrale positie in, terwijl 5% het oneens is met de stelling en 7% totaal oneens.

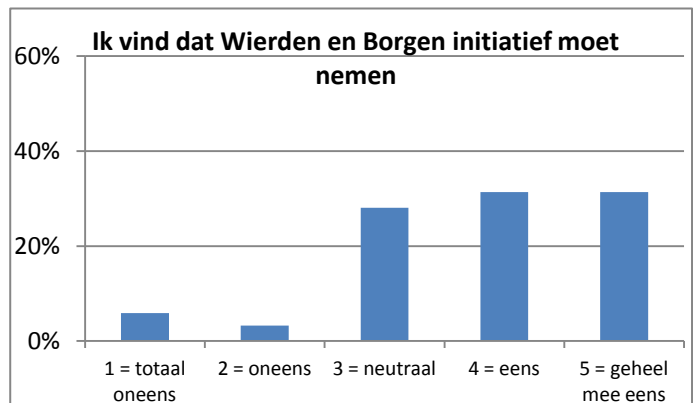
Stelling 8h: Ik vind dat de regering initiatief moet nemen voor verbetering van de leefbaarheid in mijn woonplaats

Van de respondenten is 55% het geheel eens met de stelling en 16% is het eens. 17% neemt een neutrale positie in, terwijl 4% het oneens is met de stelling en 8% totaal oneens.

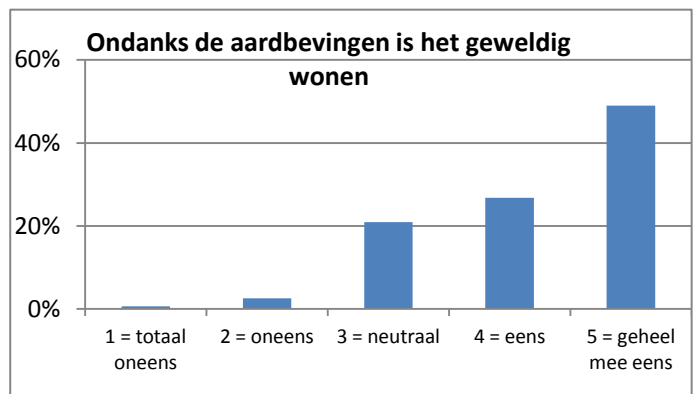
Stelling 8i: Ik vind dat Wierden en Borgen initiatief moet nemen voor verbetering van de leefbaarheid in mijn woonplaats

Van de respondenten is 31% het geheel eens met de stelling en ook 31% is het eens. 28% neemt een neutrale positie in, terwijl 3% het oneens is met de stelling en 6% totaal oneens.

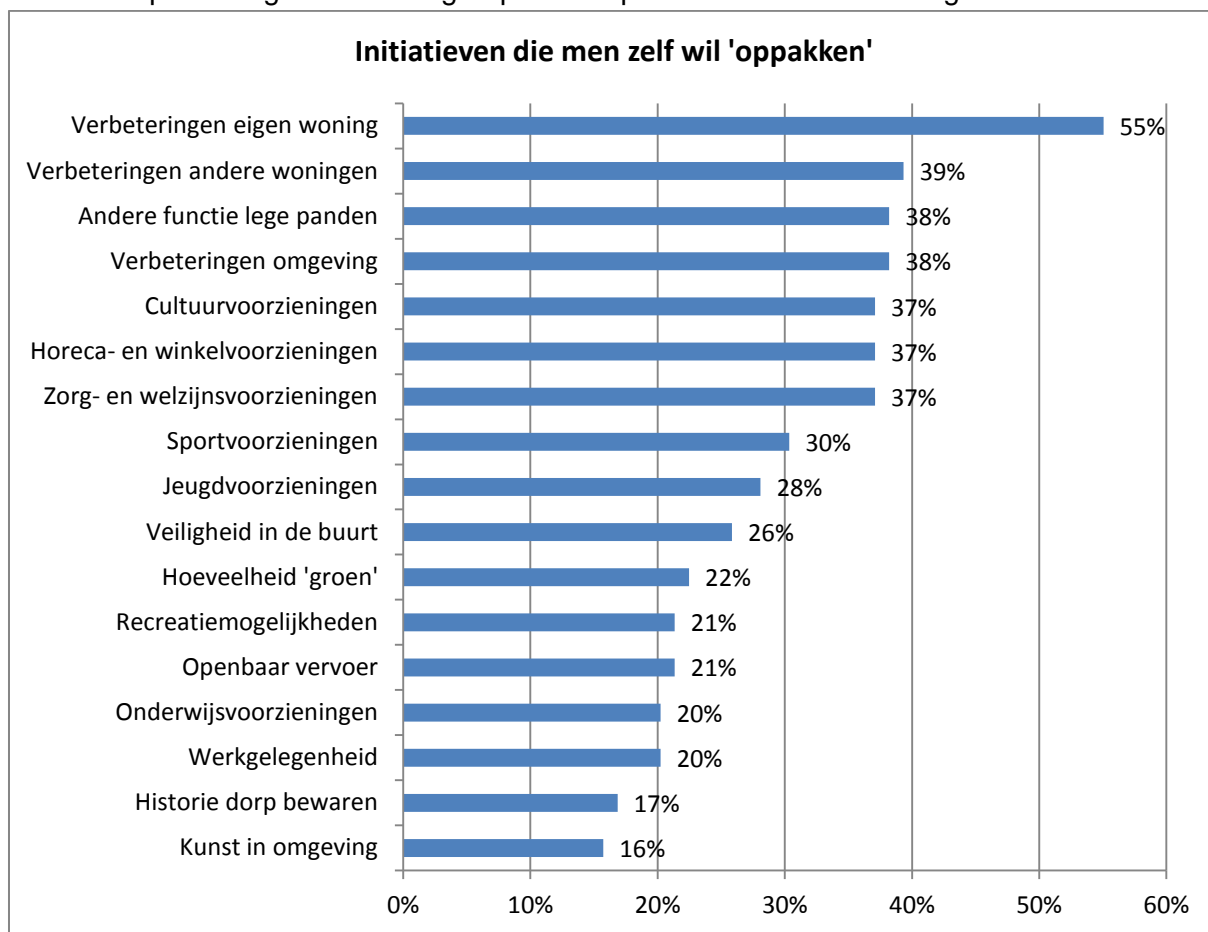
Stelling 8j: Ondanks de aardbevingen is het geweldig wonen in de gemeente Loppersum

Van de respondenten is 49% het geheel eens met de stelling en 27% is het eens. 21% neemt een neutrale positie in, terwijl 3% het oneens is met de stelling en 1% totaal oneens.

Vraag 9 van de vragenlijst borduurt voort op vraag 8, over initiatieven. In vraag 9 wordt gevraagd welke initiatieven de respondent zou willen *oppakken* en luidt als volgt: *Als u hierboven heeft aangegeven zelf initiatief te willen nemen, welk van de volgende initiatieven wilt u dan oppakken (meer antwoorden mogelijk)*. De lijst met keuzemogelijkheden is gelijk aan de lijst met initiatieven/ maatregelen in vraag 6, met één toevoeging: behalve verbeteringen aan de eigen huurwoning is hier ook een keuzemogelijkheid *verbeteringen aan andere woningen toegevoegd*.

De vraag is beantwoord door 89 respondenten (= 57% van de respondenten). Hieronder de grafiek met initiatieven, in volgorde van aflopende *belangstelling*. Het getoonde percentage betreft het percentage binnen de groep van respondenten die deze vraag beantwoord heeft.

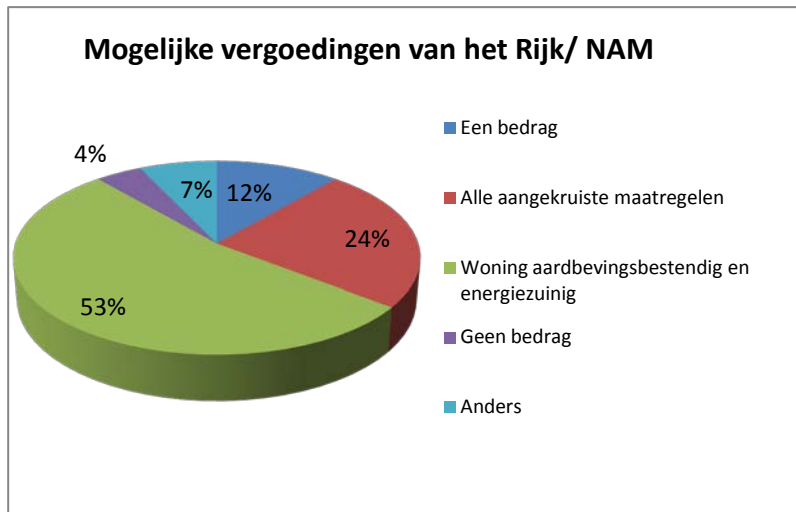
Vraag 9 eindigde met een mogelijkheid om andere initiatieven te noemen die men zou willen nemen. Van deze mogelijkheid is door 3 respondenten gebruik gemaakt. De genoemde initiatieven zijn *nieuwe bewoners erop wijzen dat de tuinen moeten worden onderhouden*, *duurzaamheid* en *een leeg pand als atelier gebruiken*.

4.5 Resultaten deelvraag Compensatie

De deelvraag, *op welke wijze kunnen bewoners in het aardbevingsgebied worden gecompenseerd voor schade?*, is verwerkt in de vragen 10 en 11 van de vragenlijst.

Vraag 10: Stel dat uzelf van het Rijk of van de NAM een vergoeding in geld zou krijgen in ruil voor 'het wonen in een aardbevingsgebied'. Waarmee zou u dan tevreden zijn?

De vraag is beantwoord door 141 respondenten (= 90%). Van deze groep kiest 12% voor een vergoeding in geld; 53% kiest niet voor een financiële vergoeding en wel voor het *aardbevingsbestendig en energiezuinig maken van de woning*.

24% van de groep kiest evenmin voor een bedrag in geld en wel voor uitvoering van de maatregelen die in vraag 6 van de vragenlijst genoemd zijn, zie onderstaande grafiek.

Zoals te zien is in de grafiek hierboven, worden vrijwel alle keuzemogelijkheden aangekruist door de respondenten, als mogelijke *schadevergoeding*. Alleen de *waardebon voor woningeigenaren, cultuurvoorzieningen* en *meer groen* scoren iets minder dan de overige maatregelen.

Bij de respondenten die kiezen voor een bedrag, variëren de ingevulde bedragen van €1.000 tot €50.000. Het gemiddelde bedrag is €16.567. Het meest gekozen bedrag is €10.000.

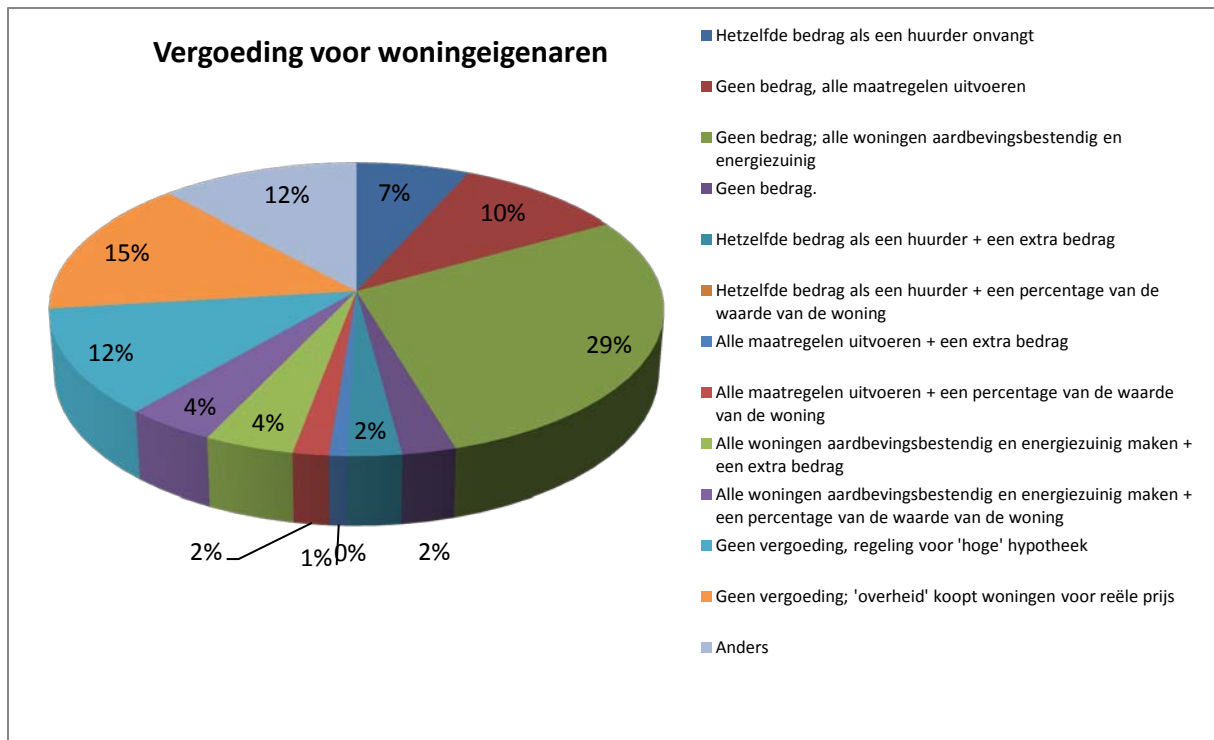

Als laatste kiest 7% van de groep respondenten voor *iets anders, namelijk...* De gegevens die ingevuld zijn bij *anders, namelijk...*:

- Als huurder verbetering aan het huis, zonnepanelen, muurisolatie/ vloer zonder dat hier huurverhoging tegenover staat. Anders een bedrag overeenkomstig het aantal jaren dat een huurder er woont en/of een vast bedrag compensatie per jaar huur.
- Stoppen met gaswinning.
- Afbouwen en binnen 5 jaar stoppen met gaswinning voordat € verandert in
- Het liefst natuurlijk dat er geen aardbevingen meer zullen plaatsvinden.
- Mocht de woningstichting 4.000 euro voor de woning ontvangen, dan wil ik mijn woning beter geïsoleerd hebben.
- mocht mijn huis energiezuinig worden gemaakt svp ook geld beschikbaar stellen voor herstellen verf behang bv.
- Vrijstelling van belasting op gebied van wonen en leven deze zou ten koste van de NAM moeten komen.
- Volledige vergoeding voor verhuizen incl. loonderving
- Ik vind dat huurders ook een vergoeding of zonnepanelen of isolatie recht op hebben wonen ook in bevingsgebied/met angst

Vraag 11: Stel dat iedere woningeigenaar van het Rijk of van de NAM een vergoeding in geld zou krijgen voor 'het hebben van een woning in een aardbevingsgebied'. Het gaat dan om eigenaren die zelf in hun woning wonen. Welke vergoeding vindt u dan redelijk?

De vraag is beantwoord door 119 respondenten (76%). De hoeveelheid antwoorden is zeer divers en wordt hieronder weergegeven in een taartdiagram. Ter toelichting: 29% van degenen die de vraag beantwoord hebben, kiest voor *geen bedrag, maar alle woningen aardbevingsbestendig en energiezuinig*. Andere grotere stukken van de taart: *geen vergoeding voor alle woningeigenaren, maar het Rijk of de NAM moet iedere woning waarvan de eigenaar wil verkopen, voor een reële prijs kopen* (15%), *geen vergoeding voor alle woningeigenaren, maar een goede regeling voor woningeigenaren van wie de hypotheek hoger is dan de verkoopopbrengst* (12%), *anders, namelijk...* (12%) en *geen bedrag, alle leefbaarheidsmaatregelen uitvoeren* (10%).

Gegevens die ingevuld zijn bij *anders*, *namelijk*...:

- ik heb me hier niet in verdiept
- weet niet/ geen mening (4x)
- De huizen in orde maken. De NAM veroorzaakt voor veel mensen problemen, dus een vergoeding is wel op zijn plaats + de huizen herstellen.
- Een bedrag van €10.000 + woning aardbevingsbestendig en energiezuinig + extra een bedrag van €40.000 voor een eigenaar
- overlaten aan de woningeigenaren
- Dat lijkt me een vraag voor die eigenaren of voor heel Nederland, dat wel de lusten maar niet de lasten heeft van de gaswinning, maar niet voor de huurders bij de woningstichting.

In 8 gevallen werd geantwoord dat het bedrag in geld voor de woningeigenaar hetzelfde moet zijn als voor de huurder. Deze bedragen varieerden van €1.000 tot €50.000, het meest voorkomende bedrag is €10.000 (3x) en het gemiddelde €17.125. In 10 gevallen werd door de respondent een bedrag ingevuld, bovenop een bedrag of een maatregel die ook voor huurders zou moeten gelden. Dit extra bedrag was gemiddeld €31.625 en varieerde van €4.000 tot €100.000. Uiteindelijk vindt 20% van de respondenten dat woningeigenaren recht hebben op geld, al dan niet in de vorm van een percentage van de waarde van de woning.

5 Discussie

De doelstelling van deze scriptie is om bij te dragen aan het ontwikkelen van beleid door Wierden en Borgen om de leefbaarheid in Loppersum te verbeteren en om inzicht te krijgen in mogelijkheden om place attachment te vergroten. De gevonden informatie is afkomstig van literatuuronderzoek en een onderzoek onder de huurders van de woningstichting in Loppersum. Voor het onderzoek is een probleemstelling geformuleerd. De probleemstelling luidt als volgt:

Op welke wijze kan place attachment onder huurders in de gemeente Loppersum worden vergroot, op welke wijze kunnen bewoners in het aardbevingsgebied worden gecompenseerd voor verminderd woongenot en wat leren we hiervan voor de toekomst?

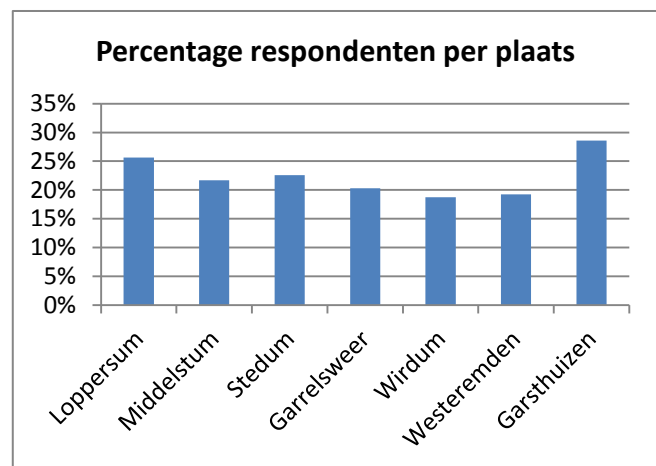
De probleemstelling is opgedeeld in deelvragen. Het antwoord op de deelvragen is in deze scriptie gezocht door middel van zowel kwalitatief als kwantitatief onderzoek. In de volgende paragrafen worden de onderwerpen bediscussieerd. Er is voor gekozen om eerst een analyse te uitvoeren van de algemene gegevens die door de respondenten zijn ingevuld (paragraaf 5.1). Vervolgens worden de deelvragen *Mogelijke maatregelen* en *Gewenste Maatregelen* samen besproken, in paragraaf 5.2. In paragraaf 5.3 volgt deelvraag Hulpbereidheid en in paragraaf 5.4 deelvraag Compensatie. In de laatste paragraaf (5.5) wordt kort de conclusie van het onderzoek weergegeven.

5.1 Discussie over de algemene vragen in de vragenlijst

Als er gekeken wordt naar de algemene vragen, is duidelijk dat verreweg de meeste vragenlijsten teruggekomen zijn uit Loppersum en Middelstum. Dat is niet verrassend, aangezien de meeste huurwoningen van Wierden en Borgen in deze plaatsen staan.

Wanneer gekeken wordt naar de verhouding aantal huurwoningen-aantal respondenten, geldt dat voor het totale onderzoek de respons 23.38% bedraagt ($159 / 680 * 100\%$).

Een soortgelijke berekening per plaats levert het beeld in de grafiek hiernaast op. De percentages respondenten ten opzichte van de populatie schommelen alle tussen 19 en 29%, waardoor er geen opvallende verschillen per dorp waar te nemen zijn.

Ten aanzien van de huishoudensamenstelling valt op dat 43% van de respondenten een eenpersoonshuishouden betreft, 41% een tweepersoonshuishouden en dat slechts 16% van de huurders een groter huishouden heeft. In de gemeente Loppersum bestaan de huishoudens voor 29% uit eenpersoonshuishoudens, 34% zijn huishoudens zonder kinderen en 37% huishoudens met kinderen (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2011). Hoewel deze gegevens zeker niet één-op-één met elkaar vergeleken kunnen worden, lijkt het er op dat het aandeel een- en tweepersoonshuishoudens onder de respondenten (totaal 84%) erg hoog is in vergelijking met de totale bevolking van Loppersum. Mogelijk houdt dit verband met de typen huurwoningen in de gemeente Loppersum. De typen woningen zijn bij de onderzoeker niet bekend.

Ook de leeftijdsopbouw van de respondenten is opvallend. 65% van de respondenten is ouder dan 50 jaar. Volgens het CBS (2012) was per 1 januari 2012 41% van de bevolking van de gemeente Loppersum ouder dan 50 jaar. Echter wanneer de groep *tot 20 jaar* uit de totaalcijfers wordt gehaald (= geldt ook voor de vragenlijst die voor dit onderzoek gebruikt is: deze is alleen aan volwassenen verstuurd) bedraagt het percentage 50⁺-ers: 54%. Dit is nog laag ten opzichte van de 65% van de respondenten. In het onderzoek van De Kam & Raemakers (2014) uit 2013 in Middelstum, Loppersum en Slochteren was 60% van de respondenten ouder dan 50 jaar. Mogelijk is het aandeel ouderen in het onderzoek onder de huurders iets hoger, omdat ouderen loyaler zijn in het opvolgen van verzoeken van de verhuurder. In ieder geval past de leeftijdsverdeling wel bij de samenstelling van de huishoudens, waarbij de grote hoeveelheid een- en tweepersoonshuishoudens opviel: over het algemeen mag verwacht worden dat mensen van 50 jaar en ouder minder inwonende kinderen hebben dan jongere leeftijdscategorieën.

Het opleidingsniveau van de grootste groepen respondenten is LBO en MBO; samen met de groepen *alleen basisschool* en *MAVO/HAVO* vertegenwoordigt deze groep 80% van de respondenten. Dit betekent dat deze groep oververtegenwoordigd is ten opzichte van de vergelijkbare groep in een onderzoek van GGD Groningen, waarbij circa 70% van de onderzochte bevolking in Loppersum lager en middelbaar was opgeleid (inclusief MAVO en HAVO) (Broer & Kuiper, 2011). Dit lijkt logisch, aangezien het onderzoek gedaan is onder huurders van sociale huurwoningen en de eerst aangewezen doelgroep voor sociale huurwoningen de lagere inkomens zijn (tot circa €34.000 per jaar). Het ligt voor de hand dat gemiddeld genomen de lagere opleidingsniveaus de lagere inkomens verdienen.

Concluderend kan gesteld worden dat 23% van de populatie de vragenlijst heeft ingevuld. Opvallend veel een- en tweepersoons huishoudens, relatief veel ouderen en relatief veel lager opgeleiden hebben de vragenlijst teruggestuurd.

5.2 Discussie over Mogelijke maatregelen en Gewenste maatregelen

De beide deelvragen Mogelijke maatregelen en Gewenste maatregelen worden hier samen besproken. Dit kan omdat de maatregelen die in de deelvragen gebruikt worden in beide vragen dezelfde maatregelen zijn.

Deelvraag Mogelijke maatregelen: *Welke maatregelen kunnen worden genomen ter verbetering van de leefbaarheid in de gemeente Loppersum?*

Deelvraag Gewenste maatregelen: *Wat is de mening van de huurders van Wierden en Borgen in Loppersum over de maatregelen?*

Uit het literatuuronderzoek, aangevuld met het interview met de voorzitter van het project Ulrum 2034, waren 16 maatregelen naar voren gekomen en in de vragenlijst verwerkt. In de vragenlijst was ook een vraag opgenomen waarin de respondent zelf maatregelen kon voorstellen. Hiermee kan gecontroleerd worden of de 16 gevonden maatregelen voldoende waren of dat er nog maatregelen over het hoofd gezien waren. In dat kader is het interessant om te bekijken of de maatregelen die genoemd werden door de respondenten overeenkomsten vertonen met leefbaarheidsaspecten die genoemd worden in de literatuur. Van der Voort & Vanclay (2015) benoemen indicatoren die samenhangen met het aardbevingsgebied: gezondheidsproblemen, toegenomen wantrouwen en zorgen over dijkdoorbraak. Uit het onderzoek van De Kam & Raemakers (2014) bleek dat de helft van de respondenten leeft met gevoelens van angst en ongerustheid.

26 respondenten maakten gebruik van de mogelijkheid in het huidige onderzoek om zelf maatregelen te noemen. In veel gevallen was er niet echt sprake van het benoemen van maatregelen, maar meer het uiten van een klacht. Niettemin kunnen de meeste opmerkingen wel gerelateerd worden aan een leefbaarheidsaspect. Van de reacties was er geen enkele die een relatie legde met dijkdoorbraken. Een enkeling maakt een opmerking over gezondheid (“psychische klachten”) of veiligheid (“stoppen met boren”). Uit veel reacties spreekt wel een groot wantrouwen jegens de diverse instanties: “alles is gericht op eigenaren”, “beter contact met de woningstichting” of “meer informatie geven”. Dit zou er op kunnen duiden dat mensen behoefte hebben aan maatregelen om het wantrouwen jegens *de overheid* weg te nemen. Voor het overige hadden veel van de genoemde maatregelen betrekking op zowel veronderstelde leefbaarheid (straatverlichting, groenonderhoud) als ervaren leefbaarheid (zorgcoöperatie, klussendienst, werkgelegenheidsprojecten).

Wanneer we naar de resultaten van de vraag over de *gewenste* maatregelen kijken, levert dit het volgende beeld. De eerste vraag was de vraag over de zes maatregelen die zijn voorgesteld door de Commissie Meijer. Bij de eerste twee maatregelen -het inspecteren en aardbevingsbestendig maken van alle woningen in het gebied en een garantie dat alle toekomstige schades worden hersteld of vergoed- zijn vrijwel alle respondenten het er over eens dat deze maatregelen belangrijk of heel belangrijk zijn -in beide gevallen rond 90%. De overige maatregelen geven een iets genuanceerder beeld.

De volgende vraag ging over de 16 mogelijke maatregelen voor verbetering van de leefbaarheid in Loppersum. Vastgesteld kan worden dat op vrijwel alle maatregelen *hoog* gescoord wordt: bij vrijwel iedere maatregel scoort *heel belangrijk* het hoogst, gevolgd door *belangrijk* en daarna *neutraal*. *Minder belangrijk* en *onbelangrijk* spelen geen rol van betekenis. De uitslag doet een beetje denken aan het gevoel van een kind in een snoepwinkel: er is onbeperkte keuze, zoek maar uit wat je wilt en alles is lekker! Ofwel: door de manier van vragen worden de respondenten niet gedwongen tot een echte keuze en dus vindt men *alles* belangrijk.

Daarom hier een opsomming van opvallende scores bij dit onderdeel. De hoogste score op *heel belangrijk* is behaald door voorziening *openbaar vervoer* (62%). De hoogste score op *belangrijk* en *heel belangrijk* samen is behaald door maatregel *verbeteringen aan de woning* (91%). Hier geldt ook de laagste score op *neutraal* (7%). *Cultuurvoorzieningen, groen in de buurt, kunst in de omgeving* en *andere functie voor leegstaande panden* vertonen een iets afwijkend beeld: hogere scores op *belangrijk* en *neutraal* dan op *heel belangrijk*. Dit zou erop kunnen wijzen dat deze voorzieningen in Loppersum een minder belangrijke rol spelen. Een verklaring kan zijn dat kunst/cultuur *luxe* producten zijn die hoger op de piramide van Maslow staan en dat groen en leegstaande panden niet echt een probleem zijn in deze gemeente. Van de 16 maatregelen en voorzieningen worden de volgende het belangrijkste gevonden.

- (andere) verbeteringen aan de woning;
- openbaar vervoer;
- recreatiemogelijkheden in de omgeving;
- historie van het dorp bewaren;
- winkel- en horecavoorzieningen;
- veiligheid in de omgeving
- onderwijsvoorzieningen

5.3 Discussie over deelvraag Hulpbereidheid

Deelvraag Hulpbereidheid: *In welke mate zijn de huurders van Wierden en Borgen bereid tot initiatief en hulp bij de maatregelen?*

Deze deelvraag heeft betrekking op de leerstukken *place attachment* en *participatie*. Uit de theorie in hoofdstuk twee was naar voren gekomen dat een bedreigende situatie ervoor kan zorgen dat de binding tussen mensen en hun omgeving wordt versterkt. Dit zou dus kunnen betekenen dat mensen erg gehecht zijn aan hun woning en de directe omgeving. Daarnaast bleek uit de theorie dat ouderen over het algemeen meer gehecht zijn aan hun woonomgeving. Een sterke hechting met de omgeving heeft in het algemeen ook een positieve invloed op participatie, ofwel activiteiten die burgers ondernemen om de sociale en fysieke situatie van de buurt te verbeteren.

Deze deelvraag is eveneens onderzocht via de vragenlijst die aan de huurders is verzonden. Eerst is gevraagd naar de bereidheid tot participatie en vervolgens aan welke leefbaarheidsmaatregelen men zijn medewerking zou willen verlenen. Tussendoor werd gevraagd te reageren op de stelling: Ondanks de aardbevingen is het geweldig wonen in de gemeente Loppersum. Deze stelling is bedoeld om te peilen in hoeverre de respondenten binding hebben met hun woonomgeving.

Respondenten konden in de vragenlijst aangeven in hoeverre ze het eens waren met 10 stellingen over initiatief. Geconcludeerd kan worden dat de respondenten vooral *neutraal* zijn waar het gaat om het nemen van initiatief door burgers of door henzelf om de leefbaarheid te verbeteren. Zij vinden dat initiatieven vooral moeten komen van de gemeente Loppersum (81% *eens* en *geheel eens*), de NAM (73%) en de regering (71%). Opvallend dat de gemeente Loppersum vooral als de belangrijkste initiatiefnemer wordt gezien, terwijl de gemeente feitelijk geen deelnemer is in de *aardbevingsdiscussie*. Wierden en Borgen zou volgens 61% initiatief moeten nemen voor verbetering van de leefbaarheid. Ook dit is een hoog percentage. Het is heel goed mogelijk dat de respondenten liever initiatief zien van organisaties die dichtbij zijn en dat er een groot wantrouwen is jegens NAM en regering. Gemeente en woningstichting hebben ook het grootste belang om vertrouwen van de burger te winnen: in hoofdstuk 2 zagen we dat participatie inhoudt dat lokale instanties voorheen hun macht gebruikten om zaken te regelen en dat ze nu vooral anderen faciliteren (Taylor, 2000). Gemeenten moeten dit tegenwoordig ook noodgedwongen doen.

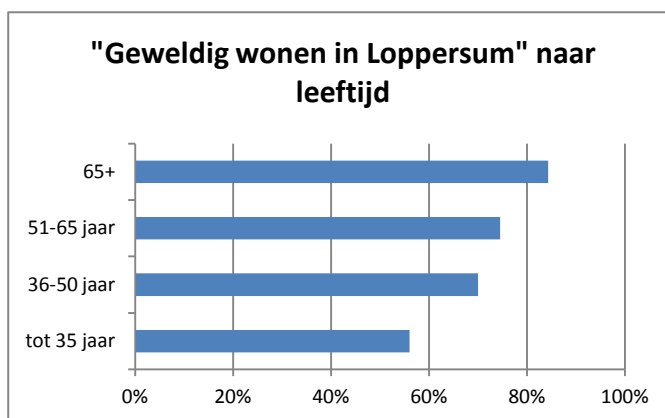
Ook zagen we in hoofdstuk 2 dat een gemeenschap via burgerparticipatie kan herstellen (Manzo & Perkins, 2006), dat participatie ontstaat uit onder meer sociaal kapitaal (Dekker, 2007) en dat vertrouwen cruciaal is bij de vorming van sociaal kapitaal (Putnam, 1993). Juist de organisaties die het dichtst bij de mensen staan en die geen actieve rol hebben in de aardbevingsproblematiek, kunnen gebruik maken van deze positie en het vertrouwen van de bevolking winnen.

Er is ook voldoende basis voor burgerparticipatie aanwezig: ondanks dat respondenten vinden dat initiatief vooral van anderen moet komen, geeft 29% aan zelf ideeën te hebben voor verbetering van de leefbaarheid en 21% wil zelf initiatief nemen hiertoe. Daar staat tegenover dat 23% geen initiatief wil nemen. Wanneer *anderen* initiatief nemen, wil 42% wel meehelpen en een nog grotere groep -57%- wil af en toe wel meehelpen. Conclusie: een substantiële groep huurders is bereid om zelf initiatief te nemen, een nog grotere groep is bereid om mee te helpen aan het verbeteren van de leefbaarheid.

De laatste stelling bij vraag 8 in de vragenlijst was: *Ondanks de aardbevingen is het geweldig wonen in de gemeente Loppersum*. Dit is de stelling waarmee *place attachment* wordt gemeten. Opvallend is dat 49% van de respondenten het *geheel eens* is met de stelling, terwijl 27% het *ermee eens* is. Totaal dus 76% van de respondenten die *blij* zijn met het wonen in de gemeente Loppersum. Nog eens 21% maakt geen keuze en slechts 4% vindt het niet geweldig in Loppersum.

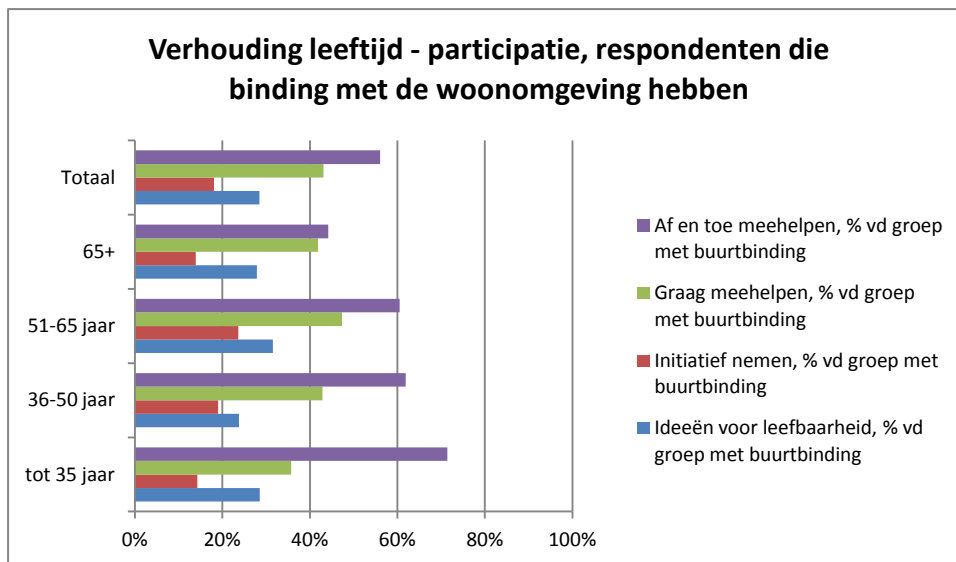
Uit de theorie is gebleken dat bij onderzoek vaak wordt vastgesteld dat ouderen meer gehecht zijn aan hun plek dan jongere mensen (Hidalgo & Hernandez, 2001) (Lewicka, 2010). Het is interessant om te bekijken of dat in dit geval ook zo is.

In de grafiek hiernaast is per leeftijdsgroep van de respondenten weergegeven in welke mate men gehecht is aan Loppersum. In de grafiek worden de respondenten weergegeven die bij de stelling geantwoord hebben dat zij het er mee eens zijn of *geheel mee eens* zijn. Geconstateerd kan worden dat onder de respondenten geldt: hoe hoger de leeftijd(scategorie), hoe meer men het wonen in Loppersum op prijs stelt.

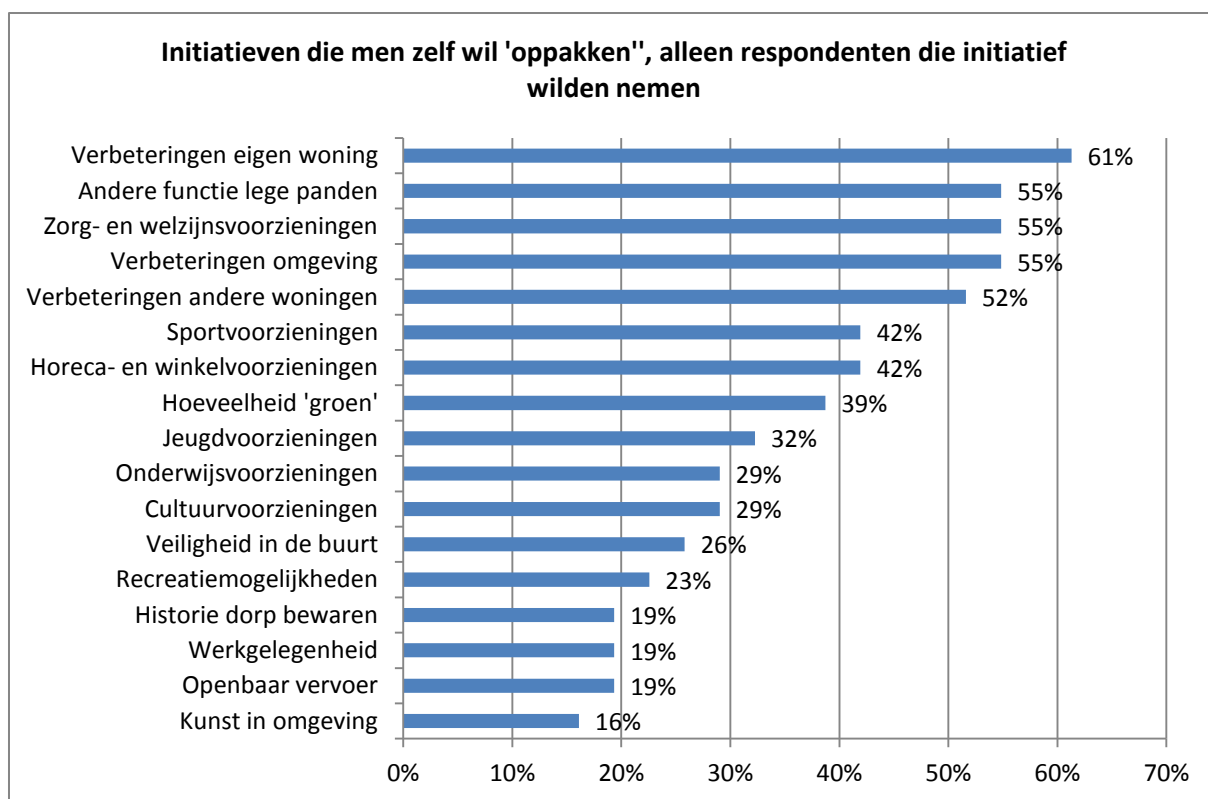
Overigens was uit eerder onderzoek (De Kam & Raemaekers, 2014) gebleken dat 45% van een ondervraagde groep inwoners in het aardbevingsgebied zou blijven wonen bij een verhuizing en 55% het gebied zou willen verlaten. Hoewel bij het huidige onderzoek hier niet naar gevraagd is bij de respondenten, geeft een (sterke) binding bij 76% van de respondenten wel redenen om te betwijfelen of 55% daadwerkelijk het gebied zou verlaten bij een verhuizing.

Eén van de voordelen die in de theorie genoemd wordt van binding met de woonomgeving, is de positieve invloed op participatie in de lokale gemeenschap. Mensen die zich meer verbonden voelen met hun omgeving zijn vaker politiek en sociaal betrokken in hun gemeenschap (Mesch & Manor, 1998). Het is interessant om te bekijken in hoeverre de categorie mensen die heeft aangegeven het wonen in Loppersum *geweldig* te vinden, ook zelf ideeën heeft voor verbetering van de leefbaarheid, respectievelijk bereid is initiatieven te nemen, mee te helpen met initiatieven van anderen of af en toe mee te helpen met anderen.

In de grafiek hierboven is dat weergegeven, uitgesplitst naar leeftijdscategorie. De grafiek heeft alleen betrekking op de mensen die aangegeven hebben het wonen in Loppersum geweldig te vinden. Opvallend is dat de meeste bereidheid tot initiatief en hulp verhoudingsgewijs niet bij de categorie ouderen is te vinden, maar bij de grote middengroep (35-65 jaar). Ook opvallend: de mensen in de leeftijd *tot 30 jaar* met binding met de buurt tonen relatief de hoogste bereidheid (71%) om af en toe mee te helpen met initiatieven van derden. Voor het overige zijn de verschillen tussen de leeftijdscategorieën niet erg groot.

Ondanks dat *slechts* 21% van de respondenten aangaf bereid te zijn initiatieven te ontplooien, heeft 57% van de respondenten vraag 9 ingevuld. Het was de bedoeling dat respondenten deze vraag alléén zouden invullen, wanneer men bij vraag 8 had ingevuld initiatief te willen nemen. Mogelijk was dit niet geheel duidelijk en hebben de meeste respondenten de vraag ook ingevuld wanneer men bereid was mee te helpen met initiatieven van anderen. Om te kunnen beoordelen of er eventueel een groot verschil is tussen de categorie respondenten die heeft aangegeven initiatieven te willen ontplooien en de overige respondenten, is een tweede grafiek gemaakt.

Een opvallend verschil met de meting van *alle* respondenten is dat op alle onderdelen hoger wordt gescoord bij de *initiatiefnemers* en dat verder de volgorde in de keuzes niet erg verschilt van die van de overige respondenten.

Uit de theorie van hoofdstuk twee is naar voren gekomen dat de meeste mensen vooral gehecht zijn aan hun huis en de directe omgeving ervan. Ook in krimpregio's blijkt dat mensen de kwaliteit van de woning en woonomgeving belangrijker vinden dan de aanwezigheid van voorzieningen. In het bovenstaande onderzoek in Loppersum wordt deze theorie wel gestaafd: als het gaat om medewerking aan en initiatief tot maatregelen, zijn de verbeteringen aan de eigen woning en verbeteringen aan de nabije omgeving het populairst. De conclusie is dat huurders van Wierden en Borgen zelf graag willen meedenken over of meehelpen met verbeteringen aan de eigen huurwoning. Ook een aantal andere maatregelen scoort hoog.

Hoe verhoudt zich dat tot de score bij de vraag over de Gewenste maatregelen (hoe belangrijk vindt men de maatregelen)? Opvallend is dat maatregelen zoals *openbaar vervoer* en *onderwijsvoorzieningen* hoog scoorden bij de vraag hoe belangrijk men de maatregelen vond (respectievelijk 89 en 83% *belangrijk* en *heel belangrijk*), terwijl een relatief kleine groep bereid is mee te helpen bij de betreffende maatregelen (respectievelijk 21 en 20%).

Daarentegen scoort een maatregel zoals *andere functie geven aan leegstaande panden* relatief minder hoog bij de vraag hoe belangrijk men de maatregel vindt (79%, onderin de *middenmoot*), maar juist wel weer hoog bij de vraag of men bereid is mee te helpen met de betreffende maatregel (55%, op-één-na populairste maatregel). De verklaring die hiervoor gezocht moet worden, is vermoedelijk simpel: maatregelen zoals het *geven van een andere functie aan een pand* lenen zich veel beter voor burgerinitiatief dan onderwijsvoorzieningen en openbaar vervoer. Deze laatste twee zijn maatregelen die over het algemeen van overheidswege worden gefaciliteerd.

5.4 Discussie over deelvraag Compensatie

Deelvraag 4: *Op welke wijze kunnen bewoners in het aardbevingsgebied worden gecompenseerd voor verminderd woongenot?*

De vraag of en op welke manier bewoners kunnen worden gecompenseerd voor verminderd woongenot, staat los van de vraag wie opdraait voor schade door aardbevingen. Dat is in Nederland goed geregeld: bij grote rampen wordt uiteraard hulp verleend en ook wordt door de overheid schade vergoed of hersteld die niet door verzekeringen gedekt kan worden. Dit laatste op grond van de Wet Tegemoetkoming Schade bij Rampen en Zware Ongevallen. Dit geldt voor aardbevingen zwaarder dan 4.5 op de schaal van Richter, voor lichtere schades is de NAM verantwoordelijk.

De aardbevingen in Groningen zijn een voorbeeld van geïnduceerde aardbevingen: de aardbevingen zijn ontstaan door overheidshandelen en daarom is de schade door de aardbevingen ook het gevolg van overheidshandelen. De stelling van de Stichting Waardevermindering door Aardbevingen Groningen is dat de NAM of de Staat aansprakelijk is voor de waardedaling van woningen in het aardbevingsgebied en heeft de rechter gevraagd hierover een uitspraak te doen.

Voor alle burgers in het aardbevingsgebied geldt dat zij (over)last hebben van de aardbevingen. Het gevoel van onveiligheid (onder meer) dat daardoor ontstaat, is één van de indicatoren van leefbaarheid. Gesteld is dat de leefbaarheid in het gebied is verminderd in de vorm van verlies van ongestoord woongenot.

Een manier om vast te stellen wat verlies van ongestoord woongenot waard is, is WTA (willingness to accept). In de theorie van hoofdstuk 2 bleek dat WTA kan worden gebruikt om te achterhalen waarmee een gebruiker gecompenseerd zou willen worden bij het verlies van toegang tot een bepaald product. Er wordt dus gevraagd naar de vergoeding die nodig is om de gebruiker iets negatiefs te laten accepteren. Op deze manier wordt het verlies in *welvaart* geschat en daarmee kan de waarde van het product worden bepaald.

Vraag 10 van de vragenlijst gaat over een *schadevergoeding* voor de huurder als compensatie voor *het leven met aardbevingen*. Het eerste dat opvalt, is dat slechts een klein deel van de huurders geïnteresseerd is in een bedrag: 12% van de huurders. Het gemiddelde bedrag aan compensatie dat deze groep wenst, is (afgerond) €16.500. Het aantal belangstellenden voor een bedrag is te klein om hier conclusies aan te verbinden. Wel is de voorzichtige conclusie gerechtvaardigd dat de huurders waarschijnlijk niet geïnteresseerd zijn in een vergoeding in geld.

Waar wel veel belangstelling voor is, is het aardbevingsbestendig en energiezuinig maken van de huurwoning. Meer dan de helft van de respondenten ziet dit als een reële tegemoetkoming voor het gederfd woongenot. De toezegging dat woningen aardbevingsbestendig worden gemaakt (indien nodig), is al gedaan door de Minister van Economische Zaken; energiezuinigheid is een nieuw element in de discussie. Ook op andere plekken in de vragenlijst is regelmatig een opmerking genoteerd over energiezuinige woningen en lage (energie-)lasten. Het lijkt er op dat dit voor de huurders een belangrijk onderwerp is.

Samengevat lijkt het er dus niet op dat de huurder een bedrag in geld wil als compensatie voor gederfd woongenot. Wel is er interesse in compensatie in de vorm van een energiezuinige woning en andere maatregelen die de leefbaarheid bevorderen. In onderstaande tabel zijn de belangrijkste keuzes op een rijtje gezet.

Mening van de huurders van Wierden en Borgen over compensatie		%
"Ik wil geen geld, maar wèl..."		77
1	woning aardbevingsbestendig èn energiezuinig	53
2	garantie van herstel of vergoeding van alle toekomstige schades	24
3	veiligheid in de buurt (bijv. verlichting op donkere plekken)	23
4	recreatiemogelijkheden in de buurt (bijv. zwembad, fiets- en wandelpaden)	23
5	verbeteringen aan de huurwoning (bijv. energiezuinig, levensloopbestendig)	23
6	leegstaande panden andere functie geven (bijv. van winkels naar woningen)	23
7	openbaar vervoer (bijv. busdienst, regiotaxi)	22
8	historie van het dorp bewaren (bijv. historische vereniging, begraafplaatsen)	22
9	zoveel mogelijk 'schone' energie opwekken in de provincie Groningen	22

Tabel 2: De mening van huurders over compensatie (eigen bewerking van de percentages nrs. 2 t/m 9)

Geconcludeerd kan worden dat er weinig belangstelling is voor WTA in geld. Hoewel WTA in de internationale literatuur alleen in geld wordt uitgedrukt, is het natuurlijk mogelijk om te kiezen voor andere vormen dan geld. Maatregelen zoals het energiezuinig of energieneutraal maken van woningen kunnen ook in geld, namelijk in kosten, worden uitgedrukt.

Vraag 11 van de vragenlijst gaat over schadevergoeding voor woningeigenaren voor de waardevermindering van woningen in het aardbevingsgebied. De vraag is bedoeld als eerste verkenning naar een mogelijk nieuwe vorm van schadevaststelling voor eigenaren van woningen die schade ondervinden door maatregelen van de overheid, namelijk door middel van consensus. De schade wordt vastgesteld door bewoners van het gebied, in dit geval door de huurders.

Deze vorm van schadevergoeding komt voort uit onvrede met de huidige schaderegeling voor waardedaling bij woningen in het gebied en sluit goed aan bij recente maatschappelijke ontwikkelingen waarbij de maatschappij verandert in een consensusmaatschappij: vaker worden besluiten genomen op basis van consensus en minder op grond van een conflictmodel.

De vraag is door 76% van de respondenten beantwoord.

De gekozen antwoorden geven een verspreid beeld. Wel is het mogelijk om grofweg een tweedeling te maken: circa 20% van de respondenten vindt dat woningeigenaren financieel gecompenseerd zouden moeten worden. Van deze groep vindt een deel dat deze vergoeding dezelfde zou moeten zijn als de vergoeding die een huurder ontvangt voor gederfd woongenot.

Circa 70% vindt dat er *geen* financiële vergoeding moet zijn en dat woningeigenaren niettemin op een goede manier geholpen moeten worden. Verreweg het grootste deel van deze groep (29%) kiest voor het aardbevingsbestendig en energiezuinig maken van de woningen van woningeigenaren. Een andere grote groep vindt dat woningeigenaren *ontzorgd* zouden moeten worden: ofwel NAM of Rijk kopen de woning, wanneer de eigenaar dat wil (15%) ofwel komt er een goede regeling voor eigenaren bij wie de hypotheek hoger is dan de waarde van de woning (12%).

Hoewel ongeveer 70% duidelijk kiest voor *geen financiële vergoeding* voor eigenaren, is het een feit dat een kwart van de respondenten deze vraag niet beantwoordt heeft en dat de spreiding in de antwoorden behoorlijk groot is. Mogelijk duidt dit er op dat de vraag lastig te beantwoorden is, bijvoorbeeld vanuit het perspectief van een huurder: de vraag gaat over *problemen* die de respondent zelf niet heeft en mogelijk ook niet kent, namelijk een financieel belang bij de woning.

De conclusie lijkt gerechtvaardigd dat de huurders sympathie voelen voor de problemen van de woningeigenaar. De overgrote meerderheid vindt dat er geen financiële vergoeding moet staan tegenover de waardedaling, maar wel andere vormen van compensatie: verbeteringen aan zijn woning die verder gaan dan aardbevingsbestendig maken en op maatregelen ter verbetering van de leefbaarheid. Ook vindt de huurder dat de eigenaar moet worden geholpen bij de verkoop door -indien gewenst- de woning op te kopen of een oplossing te zoeken wanneer de hypotheek hoger is dan de waarde van de woning.

Ook hier kun je vaststellen dat WTA een goede manier kan zijn voor vaststelling van geleden schade, net als bij de vraag over compensatie voor de huurders: geen compensatie in geld, wel compensatie in een andere vorm waarmee de eigenaar van de woning gebaat is.

5.5 Conclusie

De conclusie is dat *place attachment* onder de huurders wordt vergroot, wanneer de leefbaarheid in het gebied als beter wordt ervaren. Dit is het geval, wanneer de woningen aardbevingsbestendig worden gemaakt en toekomstige schades gegarandeerd worden hersteld.

Voorts kan een aantal andere maatregelen worden genomen om de leefbaarheid te verbeteren, waarvan de belangrijkste zijn:

- (andere) verbeteringen aan de woning;
- openbaar vervoer;
- recreatiemogelijkheden in de omgeving;
- historie van het dorp bewaren;
- winkel- en horecavoorzieningen;
- veiligheid in de omgeving
- onderwijsvoorzieningen

Gebleken is dat WTA een goede manier kan zijn om de huurders in het gebied te compenseren voor verminderd woongenot. De compensatie hoeft niet plaats te vinden in de vorm van een financiële compensatie: de maatregelen ter verbetering van de leefbaarheid kunnen ook dienen als compensatie, samen met het energiezuinig maken van woningen. Voor de toekomst betekent dit, dat in vergelijkbare situaties nagedacht kan worden over maatregelen om de *pijn* te verzachten door aan de *slachtoffers* te vragen waar men behoefte aan heeft.

Huurders zijn van mening dat woningeigenaren kunnen worden gecompenseerd voor waardedaling van hun woningen via dezelfde maatregelen als hiervoor vermeld en *hulp* bij de verkoop van de woning, door de woning op te kopen of oplossingen te vinden, wanneer de hypotheekschuld hoger is dan de woningwaarde. Een mooie vorm van compensatie, ook vastgesteld middels WTA. De manier van kijken naar de schade voor woningeigenaren was een eerste verkenning naar een vorm van schadevaststelling door consensus. De resultaten van dit onderzoek geven een verspreid beeld; niettemin kan deze vorm van schadevaststelling in de toekomst wellicht uitontwikkeld worden tot een bruikbare vorm, ingeval schadevaststelling via de traditionele vaststellingsmethoden lastig blijkt. Wellicht kunnen de *slachtoffers* ook hierbij betrokken worden.

Bronnen

- Albrecht, G. et al., 2007. Solastalgia: The distress caused by environmental change. *Australian Psychiatry*, Issue 15 (Suppl), pp. 95-98.
- Alles over marktonderzoek.nl, 2015. *Alles over marktonderzoek.nl*. [Online] Available at: [http://www.allesovermarktonderzoek.nl/steekproef-
algemeen/steekproefcalculator](http://www.allesovermarktonderzoek.nl/steekproef-algemeen/steekproefcalculator) [Accessed 28 02 2015].
- Altman, I. & Low, S., 1992. Human behavior and environments: Advances in theory and research. *Place attachment*, Issue 12.
- Anton, C. E. & Lawrence, C., 2014. Home is where the heart is: The effect of place of residence on place attachment and community participation. *Journal of Environmental Psychology*, Issue 40, pp. 451-461.
- Beharry-Borg, N., Smart, J. C., Termansen, M. & Hubacek, K., 2013. Evaluating farmers' likely participation in a payment programme for water quality protection in the UK uplands. *Reg Environ Change*, Issue 13, pp. 633-647.
- Belmessous, F. et al., 2004. *Large Housing Estates in France. Policies and Practice*. Utrecht: Urban and Regional Research Centre Utrecht.
- Benson, M., 2014. Trajectories of middle-class belonging: the dynamics of place attachment and classed identities. *Urban Studies*, Issue 51, pp. 3097-3112.
- Billig, M., 2006. Is my home my castle? Place attachment, risk perception, and religious faith. *Environment and Behavior*, Issue 38, pp. 248-265.
- Blokland, T., 2000. Unravelling three of a kind: cohesion, community and solidarity. *Netherlands Journal of Social Sciences*, Issue 36, pp. 56-70.
- Brenkert-Smith, H., 2008. *Placing wildfire in context: Environmental and social dimensions of mitigation decision-making*, Boulder: University of Colorado.
- Broer, J. & Kuiper, J., 2011. *Kengetallen Wmo: Gezondheidstoestand ouderen en Wmo-indicatoren*, Groningen: GGD Groningen.
- Brown, B. B. & Perkins, D., 1992. Disruptions in place attachment. In: B. B. a. D. P. 1. D. i. p. a. I. Brown & S. Low, eds. *Place Attachment*. New York: Plenum Press, p. 279-304.
- Brown, B. B., Perkins, D. D. & Brown, G., 2003. Place attachment in a revitalizing neighborhood: Individual and block levels of analysis. *Journal of Environmental Psychology*, Issue 23, pp. 259-271.
- Brown, B. B., Perkins, D. D. & Brown, G., 2004. Incivilities, place attachment and crime: Block and individual effects. *Journal of Environmental Psychology*, Issue 24, pp. 359-371.
- Brown, G. & Raymond, C., 2007. The relationship between place attachment and landscape values: Towards mapping place attachment. *Applied Geography*, Issue 27, pp. 89-111.
- Brown, G., Reed, P. & Harris, C., 2002. Testing a place-based theory for environmental evaluation: An Alaskan case study. *Applied Geography*, Issue 22, pp. 49-72.
- Bruggeman, V., Faure, M. & Haritz, M., 2011. Remodelling reparation: changes in the compensation of victims of natural catastrophes in Belgium and the Netherlands. *Disasters*, 4(35), pp. 766-788.
- Bush, G., Hanley, N., Moro, M. & Rondeau, D., 2013. Measuring the Local Costs of Conservation: A Provision Point Mechanism for Eliciting Willingness to Accept Compensation. *Land Economics*, 89(3), pp. 490-513.

- Cao, J.-J., Holden, N. M., Qin, Y.-Y. & Song, X.-Y., 2012. Potential Use of Willingness to Accept (WTA) to Compensate Herders in Maqu County, China, for Reduced Stocking. *Rangeland Ecology & Management*, 5(65), pp. 533-537.
- Carroll, M. S., Higgins, L., Paveglio, T. & Jakes, P., 2011. Nontribal community recovery from wildfire five years later: The case of the Rodeo-Chediski fire. *Society Natural Resources*, 7(24), pp. 672-687.
- Case, D., 1996. Contributions of journeys away to the definition of home: An empirical study of a dialectical process. *Journal of Environmental Psychology*, Issue 16, pp. 1-15.
- Centraal Bureau voor de Statistiek, 2011. *Gemeente op maat: Loppersum*, Den Haag/ Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Centraal Bureau voor de Statistiek, 2012. *Demografische kerncijfers per gemeente 2012*, Den Haag/ Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Charleston, S., 2009. The English football ground as a representation of home. *Journal of Environmental Psychology*, Issue 29, pp. 144-150.
- Commissie Duurzame Toekomst Noord-Oost Groningen, 2013. *Vertrouwen in een duurzame toekomst; een stevig perspectief voor Noord-Oost Groningen*, Groningen: s.n.
- Cox, S., Rijkers, M., Westerlaken, J. & Van Nunen, C., 2009. *Begrip voor leefbaarheid; Leefbaarheid: feiten in beeld*, Boxtel: Het PON, kennis in uitvoering.
- Crow, D., 1994. My friends in low places: building identity for place and community. *Environment and Planning D*, Issue 12, pp. 403-419.
- Dagblad van het Noorden, 2014. Praten helpt na misdrijf. *Dagblad van het Noorden*, 04 12, p. 1.
- Davies, R. J., Foulger, G., Bindley, A. & Styles, P., 2013. Induced seismicity and hydraulic fracturing for the recovery of hydrocarbons. *Marine and Petroleum Geology*.
- De Hart, J., Knol, F., de Waal, C. & Roes, T., 2002. *Zekere banden; Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- De Kam, G. & Raemaekers, J., 2014. *Opvattingen van bewoners over de effecten van aardbevingen op het woongenot en de woningwaarde in Groningen; een vergelijkend onderzoek in drie woonbuurten in Middelstum, Loppersum en Slochteren in 2009 en 2013*, Groningen: URSI Research.
- Dekker, K., 2007. Social capital, neighbourhood attachment and participation in distressed urban areas: a case study in Utrecht and The Hague. *Housing Studies*, Issue 22, pp. 355-379.
- Del Saz-Salazar, S., Hernández-Sancho, F. & Sala-Garrido, R., 2009. The social benefits of restoring water quality in the context of the Water Framework Directive: A comparison of willingness to pay and willingness to accept. *Science of the Total Environment*, Issue 407, pp. 4574-4583.
- Devine-Wright, P., 2009. Rethinking NIMBYism: The role of place attachment and place identity in explaining place-protective action. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, Issue 19, pp. 426-441.
- Devine-Wright, P., 2014. Dynamics of place attachment in a climate changed world. In: L. Manzo & P. Devine-Wright, eds. *Place attachment. Advances in theory, methods and applications*. London: Routledge, pp. 165-177.
- Droseltis, O. & V. V. L., 2010. Towards an integrative model of place identification: Dimensionality and predictors of intrapersonal-level place preferences. *Journal of Environmental Psychology*, Issue 30, pp. 23-34.
- Droste, C. & Knorr-Siedow, T., 2004. *Large Housing Estates in Germany: Policies and Practices*. Utrecht: Urban and Regional Research Centre Utrecht.

- Druzhinina, I. & Palma-Oliveira, J. M., 2004. Radioactive contamination of wild mushrooms: a cross-cultural risk perception study. *Journal of Environmental Radioactivity*, Issue 74, pp. 83-90.
- Edelstein, M. R., 2003. *Contaminated communities: Coping with residential toxic exposure*. Boulder, CO: Westview Press.
- Evans, A., 2004. *Economics, Real Estate And The Supply Of Land*. Oxford: Blackwell.
- Foland, A. & Lewicka, M., 2007. *Psi-Map: Psychological method for psycho-cartographic research*. Praha, s.n.
- Forrest, R. & Kearns, A., 2001. Social cohesion, social capital and the neighborhood. *Urban Studies*, Issue 38, pp. 2125-2143.
- Fried, M., 2000. Continuities and discontinuities of place. *Journal of Environmental Psychology*, Issue 20, pp. 193-205.
- Golledge, R. & Stimpson, R., 1997. *Spatial behavior: A geographic perspective*. New York: The Guilford Press.
- Goodwin, B. K. & Vado, L. A., 2007. Public Responses to Agricultural Disasters: Rethinking the Role of Government. *Canadian Journal of Agricultural Economics*, Issue 55, pp. 399-417.
- Haneman, W., 1991. Willingness to pay and willingness to accept, how much do they differ?. *The American Economic Review*, 81(3), pp. 635-647.
- Harris, P. B., Werner, C. M., Brown, B. B. & Ingebritsen, D., 1995. Relocation and privacy regulation: A cross-cultural analysis. *Journal of Environmental Psychology*, Issue 15, pp. 311-320.
- Hidalgo, M. C. & Hernandez, B., 2001. Place attachment: Conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*, Issue 21, pp. 273-281.
- Hirman, F. H., 2014. *Sociale innovatie, mensen maken het dorp; een onderzoek naar condities en factoren voor succesvolle sociale innovatieve planologische projecten*, Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Hummon, D. M., 1992. Community attachment: Local sentiment and sense of place. In: I. Altman & S. Low, eds. *Place Attachment*. New York: Plenum Press, pp. 253-278.
- Hurenkamp, M., Tonkens, E. & Duyvendak, J. W., 2006. *Wat burgers bezielt; een studie naar burgerinitiatieven*, Den Haag: Nicis.
- Jorgenson, B. S. & Stedman, R. C., 2001. Sense of place as an attitude: Lakeshore owners attitude towards their properties. *Journal of Environmental Psychology*, Issue 21, pp. 233-248.
- Kelly, G. & Hosking, K., 2008. Nonpermanent residents, place attachment and "sea change" communities. *Environment and Behavior*, Issue 40, pp. 575-594.
- Kemmis, D., 1990. *Community and the politics of place*. Norman, OK: University of Oklahoma Press.
- Kuttner, R., 2005. The post-Katrina leadership gap. *Boston Globe*, 01 10.
- Lai, P. & Kreuter, U. P., 2012. Examining the direct and indirect effects of environmental change and place attachment on land management decisions in the Hill Country of Texas, USA. *Landscape and Urban Planning*, Issue 104, pp. 320-328.
- Lelieveldt, H., 2004. Helping citizens help themselves: neighbourhood improvement programs and the impact of social networks, trust and norms on neighbourhood oriented forms of participation. *Urban Affairs Review*, Issue 39, pp. 531-551.
- Lewicka, M., 2005. Ways to make people active: The role of place attachment, cultural capital, and neighbourhood ties.. *Journal of Environmental Psychology*, Issue 25, pp. 381-395.

- Lewicka, M., 2010. What makes neighbourhood different from home and city? Effects of place scale on place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, Issue 30, pp. 35-51.
- Lewicka, M., 2011. Place attachment: How far have we come in the last 40 years?. *Journal of Environmental Psychology*, Issue 31, pp. 207-230.
- Lindhjem, H. & Mitani, Y., 2012. Forest owners' willingness to accept compensation for voluntary conservation: A contingent valuation approach. *Journal of Forest Economics*, Issue 18, pp. 290-302.
- Manzo, L. C. & Perkins, D. D., 2006. Finding Common Ground: The Importance of Place Attachment to Community Participation and Planning. *Journal of Planning Literature*, 20(4), pp. 335-350.
- Manzo, L., Kleit, R. G. & Couch, D., 2008. "Moving three times is like having your house on fire once": The experience of place and impending displacement among public housing residents. *Urban Studies*, Issue 45, pp. 1855-1878.
- Mazumdar, S. & Mazumdar, S., 1993. Sacred space and place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, Issue 13, pp. 231-242.
- McCool, S. F. & Martin, S. R., 1994. Community attachment and attitudes toward tourism development. *Journal of Travel Research*, Issue 32, pp. 29-34.
- Mesch, G. S. & Manor, O., 1998. Social ties, environmental perception, and local attachment. *Environment and Behavior*, Issue 30, pp. 504-519.
- Milligan, M. J., 1998. Interactional past and potential: The social construction of place attachment. *Symbolic Interaction*, Issue 21, pp. 1-33.
- Minkler, M. & Wallerstein, N., 2003. *Community Based Participatory Research for Health*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Moore, J., 2000. Placing home in context. *Journal of Environmental Psychology*, Issue 20, pp. 207-217.
- NAM, 2015. *Facts and figures - NAM*. [Online]
Available at: <http://www.nam.nl/en/about-nam/facts-and-figures.html>
[Accessed 10 05 2015].
- National Research Council of the National Academies, 2012. *Induced Seismicity Potential in Energy Technologies*, Washington D.C.: National Academies Press.
- NDC Mediagroep, 2014. *Dagblad van het Noorden*. [Online]
Available at: <http://www.dvhn.nl/nieuws/groningen/stadigers-bepalen-zelf-hoogte-woz-11798463.html>
[Accessed 01 03 2015].
- Nederlandse Vereniging van Makelaars o.g. en Vastgoeddeskundigen NVM, 2015. *NVM Wonen Woningmarktcijfers*. [Online]
Available at: <https://www.nvm.nl/nl-nl/wonen/marktinformatie/woningmarktcijfers.aspx>
[Accessed 01 03 2015].
- O'Loughlin, J., 2004. Democratic values in a globalizing world: a multilevel analysis of geographic contexts. *GeoJournal*, Issue 60, pp. 3-17.
- Onderzoeksraad voor de Veiligheid, 2015. *Aardbevingsrisico's in Groningen; Onderzoek naar de rol van veiligheid van burgers in de besluitvorming over de gaswinning (1959-2014)*, Den Haag: Onderzoeksraad voor de Veiligheid.
- Overheid.nl, 2015. *wetten.overheid.nl*. [Online]
Available at: http://wetten.overheid.nl/BWBR0009637/geldigheidsdatum_10-05-2015
[Accessed 10 05 2015].
- Parkes A, Kearns, A. & Atkinson, R., 2002. What makes people dissatisfied with their neighbourhoods?. *Urban Studies*, Issue 39, pp. 2413-2438.

Pepermans, G., 2011. The value of continuous power supply for Flemish households. *Energy Policy*, Issue 39, pp. 7853-7864.

Pepping, A., 2015. Het gesprek van de week - Annemarie Heite. *Dagblad van het Noorden*, 21 02, p. 18.

Permentier, M., van Ham, M. & Bolt, G., 2009. Neighborhood reputation and the intention to leave the neighborhood. *Environment and Planning*, Issue 41, pp. 2162-2180.

Porteous, J., 1976. Home: The territorial core. *Geographical Review*, Issue 66, pp. 383-390.

Portes, A., 1998. Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, Issue 24, pp. 1-24.

Project Ulrum 2034, 2011. [Online]
Available at: www.project2034.nl
[Geopend 02 12 2014].

Proshansky, H. M., Fabian, A. K. & Kaminoff, R., 1983. Place-identity: Physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*, Issue 3, pp. 57-83.

Purdue, D., 2001. Neighbourhood governance: leadership, trust and social capital. *Urban Studies*, Issue 38, pp. 2211-2224.

Putnam, R., 1993. *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Putnam, R., 2000. *Bowling Alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.

Raco, M. & Flint, J., 2001. Communities, places and institutional relations: assessing the role of area-based community representation in local governance. *Political Geography*, Issue 20, pp. 585-612.

Raymond, C., Brown, G. & Weber, D., 2010. The measurement of place attachment: Personal, community, and environmental connections. *Journal of Environmental Psychology*, Issue 30, pp. 422-434.

Relph, E., 1976. *Place and Placelessness*. London: Pion.

Rich, R. C., Edelstein, M., Hallman, W. & Wandersman, A., 1995. Citizen participation and empowerment: The case of local environmental hazards. *American Journal of Community Psychology*, 23(5), pp. 657-676.

Rijksoverheid, 2014. *Rijksoverheid.nl/nieuws*. [Online]
Available at: <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2014/01/17/minder-gaswinning-versterkingspakket-voor-groningen.html>
[Accessed 06 11 2014].

Rijksoverheid, 2014. *Rijksoverheid.nl/nieuws*. [Online]
Available at: <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2014/01/17/minder-gaswinning-versterkingspakket-voor-groningen.html>
[Geopend 11 06 2014].

Rijksoverheid, 2015a. *www.rijksoverheid.nl*. [Online]
Available at: <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aardbevingen-in-groningen/kabinetsbeleid-gaswinning-groningen/besluit-gaswinning-groningen-januari-2014>
[Accessed 27 02 2015].

Rijksoverheid, 2015b. *www.wetten.rijksoverheid.nl*. [Online]
Available at:
http://wetten.overheid.nl/zoeken_op/BWBR0014168/Opschrift+BWBR0014168/Aanhef+BWB R0014168/Hoofdstuk1+BWBR0014168/Hoofdstuk1/Artikel1+BWBR0014168/Hoofdstuk1/Artikel2+BWBR0014168/Hoofdstuk1/Artikel3+BWBR0014168/Hoofdstuk1/Artikel4+BWBR00141

68/Hoofdstuk1/Arti

[Accessed 06 05 2015].

Rijksoverheid, 2015c. *www.rijksoverheid.nl*. [Online]

Available at: <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aardbevingen-in-groningen/kabinetsbeleid-gaswinning-groningen/besluit-gaswinning-groningen-januari-2014>
[Accessed 27 02 2015].

Rijksoverheid, 2015d. *Rijksoverheid.nl/Aardgaswinning in Groningen*. [Online]

Available at: <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aardbevingen-in-groningen/kabinetsbeleid-gaswinning-groningen/besluit-gaswinning-groningen-december-2014>

[Accessed 06 05 2015].

Rotman, B. W., 2013. *Meer dan (mensen) verbinden; een onderzoek naar hoe Social Media bij kan dragen aan het beoordelen van leefbaarheidsprojecten bij woningcorporaties*, Amsterdam: Vrije Universiteit.

Ruiz, C. & Hernández, B., 2014. Emotions and coping strategies during an episode of volcanic activity and their relations to place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, Issue 38, pp. 279-287.

Sampson, R. J., 1988. Local friendship ties and community attachment in mass society: A multilevel systemic model. *American Sociological Review*, Issue 53, pp. 766-799.

Savage, M., Barlow, J. & Longhurst, B., 2005. *Globalization and Belonging*. London: Sage.

Schwartz, J., 2004. Emergency preparedness and response: compensating victims of a nuclear accident. *Journal of Hazardous Materials*, Issue 111, p. 89–96.

Scruton, P., 1999. Policing with Contempt: The Degrading of Truth and Denial of Justice in the Aftermath of the Hillsborough Disaster. *Journal Of Law And Society*, 26(3), pp. 273-297.

Shklovski, I., Burke, M., Kiesler, S. & Kraut, R., 2010. Technology adoption and use in the aftermath of Hurricane Katrina in New Orleans. *American Behavioural Science*, 53(8), pp. 1228-1246.

Speelman, T., 2014. *Doe-het-zelven tegen k rimp; onderzoek naar samenwerking tussen burgerinitiatieven en gemeenten in krimpregio's*, Utrecht: Universiteit Utrecht.

Stichting WAG, 2015. *Sichting WAG*. [Online]

Available at: <http://www.stwag.nl/>

[Accessed 10 05 2015].

Subramanian, S. V., Lochner, K. A. & Kawachi, I., 2003. Neighborhood differences in social capital: a compositional artifact or a contextual construct?. *Health and Place*, Issue 9, pp. 33-44.

Tartaglia, S., 2012. Different predictors of quality of life in urban environments. *Social Indicators Research*, 113(3), pp. 1045-1053.

Taylor, C. C. & Townsend, A. R., 1976. The local 'sense of place' as evidenced in North-East England. *Urban Studies*, Issue 13, pp. 133-146.

Taylor, M., 2000. Communities in the lead: power, organisational capacity and social capital. *Urban Studies*, Issue 37, pp. 1019-1035.

Taylor, R. B., 1996. Neighborhood responses to disorder and local attachments: The systemic model of attachment, social disorganization and neighborhood use value. *Sociological Forum*, 1(11), pp. 41-74.

Theodori, G. L. & Luloff, A. E., 2000. Urbanization and community attachment in rural areas. *Society and Natural Resources*, Issue 13, pp. 399-420.

Tierney, K. J., Lindell, M. & Perry, R., 2001. *Facing the unexpected: Disaster preparedness and response in the United States*. Washington D.C.: Joseph Henry Press.

- Twigger-Ross, C. & Uzzell, D. L., 1996. Place and identity processes.. *Journal of Environmental Psychology*, Issue 16, pp. 205-20.
- Van Beem, M. & Jongejan, D., 2013. Iedereen aan de slag in strijd tegen crisis. *Dagblad van het Noorden*, 19 09.
- Van den Berg, B., Bleichrodt, H. & Eeckhoudt, L., 2005. The economic value of informal care: a study of informal caregivers' and patients' willingness to pay and willingness to accept for informal care. *Health Economics*, Issue 14, pp. 363-376.
- Van den Broek, G., 2012. De toekomst van nadeelcompensatie in het omgevingsrecht. *Tijdschrift voor Omgevingsrecht*, Issue 4, pp. 95-107.
- Van der Heijden, I., 2013. Planologische schaduw schade: de stand van zaken.. *Land en tuinbouw bulletin*, Issue 1.
- Van der Klis, M. & Karsten, L., 2009. Commuting partners, dual residences and the meaning of home. *Journal of Environmental Psychology*, Issue 29, pp. 235-245.
- Van der Voort, N. & Vanclay, F., 2015. Social impacts of earthquakes caused by gas extraction in the Province of Groningen, The Netherlands. *Environmental Impact Assessment Review*, 50(Elsevier), pp. 1-15.
- Van der Wouw, D., Walrave, E., Bakker, E. & Van Sluijs, J., 2009. *Leefbaarheidonderzoek Sluis; een onderzoek naar de veronderstelde en ervaren leefbaarheid, met de nadruk op de tien kleine kernen van de gemeente Sluis*, Middelburg: Scoop.
- Van Kempen, P., 2014. 'Zeeuws meisje' helpt krimp dorp vooruit. *Dagblad van het Noorden*, 16 01.
- Van Kempen, P., 2014. 'Zeeuws meisje' helpt krimp dorp vooruit. *Dagblad van het Noorden*, 16 01.
- Van Zundert, J., 1993. *Bestuursschaderecht; vergoeding van schade door planologisch overheidshandelen..* Zwolle: WEJ Tjeenk Willink.
- Vanclay, F., 2002. Conceptualising social impacts. *Environmental Impact Assessment Review*, 22(3), pp. 183-211.
- Verwest, F. & Van Dam, F., 2010. *Van bestrijden naar begeleiden: demografische krimp in Nederland, beleidsstrategieën voor huidige en toekomstige krimpregio's*, Den Haag/ Bilthoven: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Vogels, R., 2011. *De stand van Mediation in Nederland*, Zoetermeer: Stratus.
- Ward, F., 2000. *Valuing nature with travel cost models*. s.l.:s.n.
- Wind, M., 2014. Ik wilde dat ik nooit van die commissie gehoord had. *Dagblad van het Noorden*, 06 12, p. 16.

Bijlagen

Bijlage 1: Transcript interview Roelof Noorda

Bijlage 2: Brief en vragenlijst onderzoek Leefbaarheid Loppersum

Bijlage 1: Transcript interview Roelof Noorda

INTERVIEW T.B.V. SCRIPTIE LOPPERSUM, TRANSCRIPT
5-12-2014

Jacob Boezerooij = I(interviewer)

Roelof Noorda = G(eïnterviewde)

I: Goed. Even een test. Nou de wijzer slaat uit. Goed. Wij hebben een gesprek met de heer Roelof Noorda in Ulrum. Het gesprek vindt plaats, ja heeft te maken met de scriptie die ik ga schrijven, en dat doe ik eigenlijk in opdracht van Wierden en Borgen. De Woningstichting. En we gaan kijken naar wat huurders in Loppersum op dit moment doormaken, ten gevolge van de aardbevingsschade. En we gaan er een beetje vanuit, althans daar ga ik in mijn scriptie vanuit, dat die huurders het vervelend vinden dat ze in dat gebied zitten. Dat blijkt ook uit onderzoeken. Er zijn wel onderzoeken naar gedaan, dat zij daar hinder van hebben. En de Woningstichting vindt dat natuurlijk belangrijk, dat de huurders qua leefbaarheid goed wonen. En om die reden zijn zij benieuwd van: wat zouden huurders zelf aan initiatieven kunnen en willen oppakken. En wat zouden ze samen met de Woningstichting willen doen om de leefbaarheid van hun omgeving weer te verbeteren. Dat is het idee erachter. En om, zeg maar, straks ga ik daar zeg maar, de wijk in om met die mensen daar te praten en hun de vraag te stellen van, nou wat zou je kunnen en willen, maar ook, omdat ik in de krant gelezen had dat hier een min of meer succesvol project in Ulrum gaande was, waarbij veel initiatieven vanuit onderaf, vanuit Ulrum zelf vanuit de bevolking zelf komen. En die succesvol zijn in de bestrijding van de krimp en , zeg maar, de bevolkings

G: Even een kleine correctie.

I: ja.

G: Krimp kun je ons inziens niet bestrijden. ...

I: Je kunt het niet tegenhouden zeg maar.

G: Je kunt ook op een andere manier met die krimp omgaan. Ik zeg altijd: van het bestrijden van krimp, krijg je kramp. Maar je kunt wel wat met die gevolgen gaan doen. Je kunt wel vanuit je eigen dorp kijken van: jongens er verdwijnt hier van alles. En dan zeg ik ook vaak: je hebt een paar keuzes. Je kunt thuis gaan zitten met je armen over elkaar en tegen je buurman op luide toon klagen van alles gaat weg. En je doet verder niks. Je kunt ook zeggen zoals wij hier ook bezig zijn van oké, kijk er verdwijnt hier van alles en dat gaat ook in hoog tempo de laatste jaren. Dat is hartstikke jammer en daar hebben we af en toe ook best verdriet over, maar hoe kunnen we dan daarvoor andere zaken in de plaats stellen, die de leefbaarheid ten goede komen, c.q. kunnen verbeteren?

I: Ja, oké.

G: Dat is eigenlijk de hele filosofie achter het project Ulrum 2034.

I: Dat is inderdaad even een goede opmerking, want je kunt het inderdaad niet tegengaan. Die kans is heel klein dat je daar nog wat succes in bereikt.

G: Als ik de prognoses hoor, dat de huidige gemeente waarin wij nu dus zijn, gemeente de Marne, de komende decennia nog zal slinken van, op dit moment een inwonertal van ruim 10.000 inwoners naar 8.500.

I: Ja.

G: Nou dat is toch best veel, wat je op zo'n gemeente in gaat leveren qua inwonertal.

I: Ja. En dan is de vraag interessant van: Hoe kun je dan zorgen dat die 8.500 mensen het zo goed mogelijk hebben qua leefbaarheid en voorzieningenniveau. Ja, helder, oké. Nou, dat even ter introductie. Ik heb een aantal vragen opgesteld. Ik schat dat dat maximaal een uur zal duren ongeveer dit gesprek. En, eh, ja die informatie wordt verder gebruikt voor mijn scriptie. En ik gebruik die informatie om vragen te kunnen stellen straks in Loppersum. En uw naam zal er zeker in voorkomen. En de scriptie is verder ook iets wat bij de universiteit wordt bewaard en eh verder gebeurt er ook niet zoveel spannends mee. We hadden net al even bij de introductie of voor die tijd al over: wat is nu het project Ulrum 2034? En eh, waar ik nou wel even benieuwd naar ben is: wat is nou precies het verschil met Deel&Ulrum?

G: Eh, verschil Deel&Ulrum. Nou Deel&Ulrum. Dat kun je ook op deze staande banner hierachter zien. Dat is een deelproject van het hele totale project Ulrum 2034.

I: Oké.

G: Zo hebben we dus diverse projecten, hè, bijvoorbeeld het kerkhistorisch museum, doorgaande route kunst, maar ook jeugd, dorpszorg. En zo is Deel in Ulrum, wat op dit moment heel erg in de lift zit, dat is daar een onderdeel van. Niets meer, maar ook niets minder. Met Deel&Ulrum, daar bewegen wij ons heel erg op het terrein van wonen binnen het dorp, want wij proberen woningen toekomstbestendig te maken, dat mensen langer, zoals de Centrale Overheid ook graag wil, in hun eigen huis kunnen blijven wonen. Dat zal wellicht aanpassingen vergen; misschien toiletvoorzieningen beneden. Badkamer beneden. Misschien een extra slaapkamer beneden. Misschien drempel eh. Een extra trapleuning, een traplift, noem maar op.

I: Dat zijn, zeg maar, technische ingrepen in het huis.

G: Ja, maar je zou ook kunnen denken aan zorgunits bij een huis. Dat wordt ook wel gedaan. 2e Poot is, waarover uiteraard wel elke dag iets over in het nieuws komt, verduurzaming. Hè, want we moeten zuiniger zijn met de fossiele brandstoffen. Nou we zijn dus ook bezig om mensen te bewegen hier, om eh, duurzaamheidsmaatregelen te nemen. En dan kun je denken aan zonnepanelen. Je kunt denken aan warmtepomp. Je kunt denken aan isolatie, dak, muur, vloer. Je kunt denken aan HR++ glas, noem maar op. En het unieke is, dat particulieren die deelnemen aan, bij ons aan dit project, die kunnen 40% van de kosten, die kunnen ze gesubsidieerd krijgen.

I: Ja, ja.

G: want wij hebben sinds vorig jaar eh eh een toezegging van de provincie van anderhalf miljoen. Daar hangen een aantal projecten aan, o.a. Deel&Ulrum maakt daar ook deel van uit. Die projecten zijn ook in overleg met de provincie op geld gezet. En, eh, nou bijvoorbeeld Deel&Ulrum, daar heeft de provincie ook heel zwaar op ingezet. Dus daar is ook het meeste geld voor gereserveerd. Eh, want ook die provincie die vindt dat belangrijk, dat mensen op een prettige manier langer in hun eigen huis kunnen blijven wonen, maar ook dat men duurzaamheidsmaatregelen neemt. Het unieke is ook nog eens een keer, dat wij het werk dat achter dat hele opplusverhaal en het hele verduurzamingsverhaal wegkomt, dat proberen wij ook zoveel mogelijk weg te zetten bij ondernemingen binnen het dorp. Dus het mes snijdt aan meerdere kanten. En nu zijn we dus inmiddels al sinds begin september, iets van 60 aanvragen van particulieren voor zowel het opplussen als het verduurzamen. En ik geloof dat daar een omzetbedrag voor die deelnemende bedrijven mee is gemoeid van ruim 5 ton al. Dus dat betekent, dat voor de particulieren ook een subsidie aanhangt van in totaal iets van 2 ton.

I: Ja, dus dat is niet misselijk.

G: En in het verlengde daarvan, klopt de Woningcorporatie Wierden en Borkum bij ons aan met het verzoek van, Goh, dit is een interessant project, mogen wij daar ook aan deelnemen? En die hebben toen het plan opgevat om in de komende 2 jaar 2 x 19 woningen van hun woningvoorraad hier in Ulrum ook op te gaan plussen.

I: Van hun woningvoorraad?

G: Van hun woningvoorraad. Want zij zijn hier de Woningcorporatie die hier zaken doet. Eh, nou, en dat is natuurlijk een hartstikke leuk idee, want zo bereik je dus ook de sociale huursector.

I: Ja, en even voor de goede orde; dat opplussen houdt in(door elkaar gepraat) achtertuin.

G: Nou dat houdt in, dat zie je dus achter je, bijvoorbeeld: toiletaanpassingen, drempels verwijderen, misschien een deur breder maken, zodat er ook op een goede manier met een rollator of een rolstoel naar binnen kan. Toiletverhoging, toiletbeugels, nou ... noem maar op.

I: Zeg maar, het verduurzamen, het levensloopbestendiger maken van bestaande woningen. Dat is de opplussen.

G: Ja, ja, ja.

I: Dat vermoedde ik al, ja. Oké, en daarnaast heb je dan nog, wat u net al noemde het, eh, het functie-veranderen, dat is er ook nog hè, naast het opplussen. Dat valt ook onder het Deel&Ulrum.

G: Ja, want functieverandering. Nou, we hebben hier best wel een aantal leegstaande winkelpanden, hè, die nu tijdelijk, of tijdelijk, maar voor het oog zijn ze een stukje van de woninghuurder geworden. Misschien kun je daar ook nog iets anders mee. En wat ook onder functieverandering wordt verstaan, en dat vind ik dus persoonlijk iets waarvan ik zeg, dat vind ik een hele moeilijke opgave; dat is, ja, moet je koste wat het kost alle woningen in het dorp willen houden? Eh gezien de teruglopende bevolkingsaantal, zul je misschien op een bepaald moment er niet aan ontkomen om toch es weer een aantal woningen te gaan slopen. Ik zeg weer, omdat nog niet zo lang geleden aan de noordkant van het dorp, zijn een 30tal woningen gesloopt. En daar is ook niet voor teruggebouwd.

I: Nee, oké.

G: Dat vind ik dus een hele lastige opgave. Want misschien moet je mensen wel vragen om, om een aaneensluitend project te kunnen krijgen, dat ze gaan verhuizen naar een andere plek binnen het dorp.

I: Ja.

G: En dat die plek waar zij dus wonen gesloopt wordt. Dat vind ik echt heel, heel moeilijk hoor!

I: Ja, ja

G: Want ik denk toch, dat we daar niet aan kunnen ontkomen.

I: Nee, nee. Op termijn zou dat toch wel moeten.

G: Ja, ja ... gezien ...

I: Omdat je daar teveel woningen hebt.

G: Ja, maar ook gezien de leeftijd-opbouw binnen het dorp. Ik bedoel, het dorp vergrijsst wel. En aanwas van onderaan, dat mensen van buiten hier komen, dat zal heel mondjesmaat een keer iets zijn, maar dat zal niet spectaculair stijgen.

I: Nee. En wat u net noemde hè, van dat vragen of mensen zouden willen verhuizen, valt dat onder het kopje functieverandering of valt dat onder die ruilverkaveling?

G: Dat valt eigenlijk onder die ruilverkaveling.

I: Daar heb ik iets over gelezen, over die ruilverkaveling, dat is ook het ruilen van panden.

G: Ja, dat je bijvoorbeeld, uh, slechte particuliere woningen uitruilt met goede woningen bijvoorbeeld van een woningcorporatie.

I: Ja.

G: En dat je die slechte particuliere woningen wellicht gaat slopen.

I: Ja. Oké.

G: Want ook die woningcorporatie, die kampt toch met een zekere leegstand. En een afnemende vraag naar hun huizen.

I: Helder, ja. Goed nou weten we dus al een heleboel over Deel&Ulrum, hè? Dat is, Deel&Ulrum bestaat eigenlijk uit 3 belangrijke hoofdzaken, en uh, Deel&Ulrum is weer een onderdeel van het project Ulrum 2034.

G: Ja, ja.

I: Waar ik nu nieuwsgierig naar ben is: wie zijn nu uiteindelijk de initiatiefnemers geweest van Ulrum 2034?

G: Nou uh, die 4 mensen zitten helaas niet meer binnen dit project. Eén is helaas vorig jaar september overleden. En de andere drie, die zijn, ja, in de afgelopen periode, afgelopen jaar ongeveer, zijn die om uiteenlopende redenen, niet met kwade gezichten, zijn ze uitgestapt.

I: Ja, ja. Dus er waren 4, oorspronkelijk 4 initiatiefnemers. Alle vier inmiddels weg

G: Ja, ik zal u even in het kort vertellen hoe dat is gegaan. Wij vallen als project 2034, vallen wij dus onder Dorpsbelangen; daar een hele lijst van wat die allemaal doen.

I: Is dat dan een politieke partij ?

G: Nee! Nee, gewoon een ... die voor de inwoners van het dorp is. Wat je wel in veel meer dorpen ziet.

I: Ja, ja, gewoon een samenwerkingsverband van een aantal mensen die hart hebben voor het dorp.

G: En ook eigenlijk uuh, de verbindende factor tussen het dorp en de overheid. Nou, die dorpsvereniging, die had een Adviesraad. Die adviseerde op allerlei terreinen. Nou, bijvoorbeeld openbaar groen of de straatverlichting, weet ik veel. Gevraagd of ongevraagd.

I: Ja.

I: Tot in 2009 geloof ik, kwamen daar 2 makelaars bij die Adviesraad en die zeiden, met het oog op hun teruglopende huizenverkoop ook hier, eigenlijk moeten we het helemaal anders gaan doen. De tijd dat de overheid zich sterk maakte voor een dorp, die is voorbij. Waarom gaan wij niet het initiatief zelf nemen en zetten we die overheid niet buitenspel. Nee, maar die zetten we in een andere rol, een faciliterende rol. Hè, faciliterend en regisserend. Nou, zo is men eigenlijk daarmee bezig gegaan, en daar werd uiteraard eerst héél vreemd binnen de lokale overheid naar gekeken, van, dat idee van wat krijgen we nu? Krijgen we weer een vrijheidsstrijd binnen het dorp?

I: Ja, zoiets.

G: Maar, dat duurde niet zolang, uhm, tot de verantwoordelijk wethouder ook dermate omwas, dat hij daarvan ook de voordelen van inzag. Die dacht van; jongens, volgens mij is dit wat de Centrale Overheid ook bedoelt met het nieuwe doordenken en het nieuwe doen van de Overheid. Meer loslaten, meer de regie bij de mensen zelf neerleggen.

I: Participatiesamenleving.

G: Ja, want wat je anders vaak zag, en ik heb me daaraan in het verleden wel mede schuldig aan gemaakt, of schuldig, dat is ook weer een zwaarbeladen woord, als je een leuk plan had dan ging je met dat plan naar de gemeente en dan ging je in je goeie kloffie dan ging je daar heen. En je overhandigde dat en als je ijverig was dan deed je er nog een paar foto's bij; en misschien als je héél ijverig was, deed je er ook nog een kostenplaatje bij. Nou, en dan ging je vol trots weer terug naar huis en je vertelde je burens van: ik heb ze even verteld van hoe

het moet. Ja, en vervolgens gebeurde daar vaak niks mee. Plannen lagen vaak stof te happen in een of andere bureaula. Dus, ja, dat schoot niet op. Nou en eigenlijk is de filosofie van het project Ulrum 2034: eigen initiatief, eigen creativiteit en zoveel mogelijk eigen middelen.

Dus ga ook zelf maar achter financieringsbronnen aan. En dat is in het begin natuurlijk ook helemaal niet gemakkelijk. Maar het toeval wilde, ja toeval, in hoeverre moet je daarover toeval spreken? Maar binnen de gemeente was een beleidsmedewerker, die wel erg gecharmeerd was van ons idee. Nou en zo'n beleidsmedewerker heeft meestal wel een redelijk groot netwerk. Die stelde hij dus beschikbaar. Ja en dan gaat het balletje rollen. En, en toen ook de verantwoordelijk wethouder eigenlijk gecharmeerd was van de gedachtegang hier, niet, dat wij zijn bestuurszetel wilden overnemen en ook geen ambtenaren wilden ontslaan; ja, toen wilde hij ook wel ten volle meewerken en hij is tot op de dag van vandaag is hij één van de grootste pleitbezorgers van ons.

I: Oké.

G: Nou en dat blijft uiteraard ook niet onopgemerkt. Dat ging verder buiten de gemeente. Dat ging richting de provincie en de provincie vertaalde dat weer landelijk weg. Nou, en zo ging dat balletje rollen. Ja, en dan ...

I: De pers kwam er nog bij.

G: wordt het netwerk wel erg groot hè?!

I: Ja, ja, ja.

G: En zo zijn we dus ook op een bepaald moment in de picture gekomen bij de provincie die vond dat we, hè, dat er een paar gebieden in de provincie extra steun nodig hadden. Nou, dat heette dan de versnellingsagenda van de Gedeputeerde Staten. En die besloten dus, nou er moest 30 miljoen worden vrijgemaakt, 12 en een half voor Winschoten, 12 en een half voor Delfzijl en 5 miljoen voor deze gemeente de Marne, waarvan 3 en een half naar Louwersoog ging als toeristentrekker. Anderhalf miljoen dat is dus hiernaartoe gezegd.

I: Ja, dat

G: Maar het is niet zo, zoals sommige mensen hier in het dorp ook nog denken, en alhoewel we ze dat diverse keren hebben uitgelegd, dat dat de provincie hier een zak geld heeft gedropt en heeft gezegd, nou, zoek het zelf maar uit. Daar waren echt voorwaarden aan verbonden en waren projecten aangekoppeld, die op dat moment een beleidsplan klaar hadden met een financieel plaatje. En, .. die projecten staan ook allemaal op geld. En het is ook niet zo dat we even, uuh , zonder moeite kunnen schuiven tussen bepaalde projecten met het geld; nee, dat moet allemaal echt verantwoord worden. Ik zeg vaak, aan iedere euro van die anderhalf miljoen, daar zit een labeltje waarvoor die is bestemd. Dus er was laatst een ...

I: Dat kan ook niet anders hè, voor een provincie, die moet weten

Door elkaar gepraat; niet te onderscheiden.

G: Nee, er moet ook tussentijds verslag worden gedaan. En er moet, uuh, volgend jaar september/oktober dan loopt dat af. En dan moet er ook een compleet verslag , met accountantsverklaring worden ingediend. En dat vind ik meer dan terecht.

I: Ja

G: En maar, er was hier laatst bijvoorbeeld alweer een discussie over het voortbestaan van de overgebleven supermarkt. Ja, toen kwamen er weer een paar goocherders op het idee. Die zeiden, ja jullie hebben daar een pot met anderhalf miljoen, dus eh .. Kunnen we daar niet iets uit krijgen? Hè van, daar zouden we toch wel iets ... Ja sorry mensen! Maar dat gaat echt niet.

I: Nee.

G: En dat zou ook nog eens aangemerkt worden als ongeoorloofde overheidssteun. Plus dat de provincie ook nog eens een keer de voorwaarden bij die beschikking heeft gesteld van: jullie mogen geen, eeh, betaalde banen daarmee in standhouden c.q. creëren. Nou dan is dat helemaal duidelijk.

I: Ja. En, we hadden het er al even over die, ik noem maar even die mevrouw uit Zeeland hè, ze heeft een naam

G: Petra de Brouw???

I: Petra, ja, die heb ik ook in de krant zien staan. In het Dagblad van het Noorden. En, nou ja, door wie wordt die betaald dan?

G: Die wordt door de gemeente en de provincie betaald.

I: Okè.

G: In principe door de gemeente

I: Los van de subsidie, zeg maar.

G: Die drukt niet op onze subsidiepot als ik het zo even mag zeggen. En hoe is die hier terecht gekomen? Nou dat is misschien ook wel even leuk om te vertellen. Hier woont een makelaar en die heeft ook een tijdje in het westen van het land gewerkt. En die kwam haar in Zeeland op een bepaald moment tegen bij een project, dat heette daar "krot of kans" en daar werd ook naar woningen gekeken. En zo is het balletje eigenlijk gaan rollen. En die makelaar hier die heeft eens een keer een balletje bij de gemeente opgegooid. En eigenlijk toen is het contact met Petra ontstaan.

I: Ja, en die mocht hiernaartoe.

G: En die mocht hiernaartoe en die komt hier nu 1x per maand een week naartoe en dan logeert ze hierboven. Ja, en die heeft ook een ongebreideld netwerk hè. Als ik kijk wat voor gasten ze ook allemaal al heeft uitgenodigd om hier eens een keer komen te logeren. Maar daar wordt wel van verwacht, zeg ik ook altijd maar weer, het is geen goedkoop vakantiehuisje, nee, er wordt ook daadwerkelijk een bijdrage van die mensen verwacht in de vorm van meedenken, meepraten, uhh, noem maar op. Dat kan gaan om stedenbouwkundigen, dat kan gaan om landschapsarchitecten, dat kan gaan om kunstenaars, die toch vaak met heel andere ogen naar dingen kijken. Al dat soort mensen, ja, ik bedoel, zij heeft een schat aan ...

I: En die komen dan vanuit haar netwerk hier een paar dagen en die

G: Ja, maar ook bijvoorbeeld studenten die komen hier om een bijdrage te leveren. En zo hebben we dus een contact opgebouwd met Wageningen Universiteit. We hebben een contact opgebouwd met Hanze Hogeschool Groningen. We hebben contact opgebouwd met Saxio Hogeschool, ik meen in Deventer. En, nou, vorige week waren hier nog een groot aantal studenten van Van Hall Larenstein uit Velp. Dus, ja, we komen hier mensen tegen van diverse pluimage. Soms dan kom ik hier wel eens binnen en dan zitten die mensen hier en dan denk ik: wie was dat nou ook al weer?

I: Wat voor volk is dat nou weer?

G: En dan. Of ik kom ze weer tegen in het dorp en dan denk ik; oh weer nieuwe gasten. Of bijvoorbeeld, ja Een voorbeeldje hoe een kunstenaar hier eigenlijk een bijdrage heeft geleverd, dat is bijvoorbeeld dit (...) van, die heeft de dames aan het breien gekregen met de ultieme Ulrummer sok.

I: Ja, ik zie hem.

G: En eh, er werd hier natuurlijk volop gebreid in het dorp, meestal voor goede doelen hè, Oost Europa, of Afrika of weet ik veel. Nou, zij heeft de mensen dus uitgedaagd van; ik ben eigenlijk op zoek naar de ultieme Ulrummer sok. Dat is dus dat geworden en ... eh ...daar zit nog een verhaaltje aan vast. Je kunt ze dus kopen en dan krijg je er een mooi wikkeltje om

en daar staat precies op waarvoor het is, maar ook door wie het is gebreid. En degene, van wie een paar sokken wordt verkocht, die krijgt dus van haar dan een tegoedbon van €5,-, die dan weer bij de plaatselijke Spar kan worden besteed. Zo, op die manier.

I: En zo snijdt het mes aan drie kanten.

G: En zo was hier laatst bijvoorbeeld een culinaire journalist, die was op zoek naar de ultieme Ulrummer smaak.

I: Ja.

G: En die wil daar een boekwerkje van maken. Zo zijn er dus allerlei gasten.

I: Ja, ja, en zo ben je een heel broeinest van allerlei activiteiten en ideeën.

G: Ja, je wordt dus ... ja, dit kenschets ik dan ook maar vaak; hier zit de denktank van het project.

I: Ja, ... nou leuk. Nou wilde ik even inzoomen op het project Deel&Ulrum. Daar hebben we het al een stukje over gehad. Ik las op de site, zag ik staan dat het project zichzelf een termijn van twee jaar had gesteld om van Ulrum een toekomstbestendig dorp te maken. En ik weet ook niet precies wanneer dat gezegd is, of wanneer die twee jaar ingegaan zijn.

G: Ik denk dat ik wel weet hoe we aan die twee jaar . Kijk, dat geldt dat met Deel&Ulrum te maken heeft, dat komt dus ook uit dat actieprogramma WLE van de provincie; werken, leefbaarheid en energie. En die komt uit de begroting van de Provinciale Staten over de jaren 2013 tot 2015. Dus, in principe moet het geld volgend jaar oktober in principe weggezet zijn.

I: Dan moet er een doel voor zijn of dan moet het besteed zijn. En, uhm, we hadden het er al even over wat het inhoudt hè, dat project Deel&Ulrum. Dat zijn die drie hoofdpunten, zeg maar. En Ja, en dan valt mij op dat het eigenlijk vooral over vastgoed gaat.

G: Ja, maar daaraan vastgekoppeld zijn er heel veel verkenningen te maken. Met Deel&Ulrum daar kun je bijvoorbeeld ook een verbinding met Dorpszorg maken, want er is, eh, medio dit jaar, is er een dorps-brede enquête geweest middels keukentafelgesprekken wat mensen belangrijk vinden om in Ulrum te blijven wonen. Wat voor hen bepaalde voorwaarden zijn, eh ook qua woonvoorzieningen. Nou, ook daar zijn hele leuke dingen uitgekomen, die in dat Deel&Ulrum-verhaal weer zijn meegenomen. En aan de hand van die enquête zijn ook een aantal mensen hier bij ons gekomen en hebben gezegd van goh eigenlijk wil ik best aanpassingen in mijn huis, zoals een slaapkamer beneden, een toiletvoorzieningen moeten aangepast worden. Maar het heeft ook weer verbanden met bijvoorbeeld eh, kerkhistorisch museum, eh hoe vreemd dat misschien ook klinkt. Maar als je zorgt dat er hier, eh , woningen zijn die toekomstbestendig zijn. Daardoor zou je bezoekers eerder kunnen verleiden om te zeggen: ik blijf eens langer in dit dorp hangen. Het heeft ook bijvoorbeeld te maken eh met verbanden met, met, met eh, wat hier nu binnenkort op stapel staat; het Wierde herstelplan. Want het dorp is op twee wierden gebouwd.

I: Ja.

G: Nou, en er wordt binnen Deel&Ulrum wordt ook een ruimtelijk visie van gemaakt van hoe vinden wij of wat vinden mensen belangrijk hoe het dorp eruit moet komen te zien. Nou en die ruimtelijke visie, die wordt dan weer gekoppeld, daar is ook weer een stuk van, hé, die wierden dat is ook een interessant historisch gegeven, die moeten we zien uit te buiten. En zo geeft Deel&Ulrum in principe met diverse andere projecten binnen het project Ulrum 2034 verbanden.

I: Ja, ja. Het heeft dan wel met vastgoed te maken, maar vastgoed is dan, zeg maar, het middel

G: Ja, zo'n beetje het vliegwiel ...

I: De verbinding ertussen .. ja, oké. Ja, duidelijk. Ehm, ja had ik nog een vraag opgeschreven van hoe is eigenlijk de verhouding tussen, zeg maar, wat er particulier initiatief heette en overheidsinitiatief of overheidsbemoeyenis. Ik denk dat ik dat wel een beetje kan samenvatten als: er is een particulier initiatief ontstaan. Dat werd opgepikt door de wethouder hè, of door de gemeente. Die ondersteunen dat en die zijn gaan meedenken en die zijn ook mankracht beschikbaar gaan stellen o.a.

G: Kijk, de gemeente heeft toen ook gezegd ... laat ik het even iets anders formuleren. Ik ben dus zelf sinds medio 2011 bij dit project betrokken. En dit project is dus eigenlijk in 2010 ontstaan. Men is toen naar de gemeente gegaan, niet zoals wij gewend waren, en daar hebben we ons allemaal schuldig aan gemaakt, om te vragen naar een zak met geld, maar men is naar die gemeente toegegaan van, met de vraag van: geef ons vertrouwen dat wij hiermee bezig gaan. Dat is ook één van de basiselementen binnen dit project; vertrouwen wederzijds, zowel wij in de overheid als de overheid in ons.Eh, wij hebben projecten bedacht, waar misschien een stukje cofinanciering van de overheid voor nodig is. En dat ziet de overheid dan ook in. Op die manier als er een stukje overheidscofinanciering is dan zijn andere subsidieverstrekkingen n.l. eerder bereid en beter bereid om over de brug te komen. Dat hebben wij bijvoorbeeld met het Lotuspark, even kijken, waar staat die?

I: Hier links.

G: Ja, daar, dat hebben wij daar toen gemerkt. Hier lag dus, om even heel kort te zeggen, hier lag een oud hoveniersterrein, midden in het dorp, dat was te koop. Dat lag er wat verlaten en desolaat bij. De eigenaar was helaas plotseling overleden. Nou, het was onverkoopbaar. En toen kwamen er een paar mensen, ook vanuit het dorp weer. Zo ontstaan de ideeën binnen het dorp, van onderaf aan: kunnen we daar, omdat het in een vrij kinderrijke buurt lag; kunnen we daar geen speelpark van maken? Maar dan wel een speelpark, waar ook kinderen met een beperking kunnen spelen. Ja, omdat er hier in het dorp ook een paar kinderen wonen, die een lichamelijke beperking hebben. Zo is dat idee ontstaan. Ja, op een bepaald moment toen moesten wij dus, dat was in 2012, toen moesten wij kiezen of delen. Wij hadden bij de erfgenaam aangegeven, wij hebben interesse in dat terrein. Maar goed, we hadden geen cent.

I: Nee.

G: Toen wees de klok eigenlijk één minuut voor twaalf aan. Toen hebben we dus het terrein kunnen kopen, mede dankzij leningen vanuit het dorp door dorpsbewoners, maar ook door een tijdelijke lening van een sportvereniging hier. Maar goed, dan krijg je dus het verhaal van de inrichting. Nou, toen heeft de overheid gezegd: wij gaan niet de aankoop van terreinen financieren, dat doen we niet. Dat hoort niet bij ons. Maar wij willen wel een stukje co financieren om de inrichting te doen. Nou, toen dat één keer rond was, zowel de provincie als de gemeente. Ja, toen zei bijvoorbeeld een NSGK, omdat het ook voor gehandicapten is, of een kerkfonds, of een VSB fonds, maar ook een hele grote speler, het Waddenfonds, ja die waren toen ineens bereid om over de brug te komen. Dus toen was de inrichting eigenlijk binnen een week of zes tot acht, was dat klaar en de financiering daarvan. Je merkt heel vaak dat subsidieverstrekkingen willen dan wel, maar dan moet er een stukje financiering van de overheid tegenover staan.

I: Ja, oké. Dus dat is het belangrijke verschil met vroeger zeg maar hè.

G: Maar ook, om even op jouw suggestie verder te gaan, we merken ook dat de overheid bijvoorbeeld mankracht voor ons beschikbaar stelt, in de orde van een beleidsmedewerker, die hier om de haverklap bij ons langskomt. Die ons helpt, ja eigenlijk zo'n beetje een dag per week, denk ik, wel voor ons bezig is hoor. Maar ook, zoals we met dat speelpark bezig

waren. Dan zet de gemeente daar even een grote afvalcontainer daar neer. En dan wordt dat zonder poespas afgevoerd.

I: Ja.

G: Dat soort zaken.

I: Ja, en als we dat speelpark nog even vasthouden als voorbeeld, hoeveel bewoners uit het dorp zijn daar dan actief bij betrokken, zeg maar, om dat in de benen te helpen?

G: Nou, eh, qua financiering hadden we daar toch een stuk of twaalf dorpsbewoners bij betrokken, die we allemaal persoonlijk hebben benaderd om een lening, dan wel een gift te willen verstrekken. Een deel daarvan, ik geloof iets van negen, die hebben dat ook daadwerkelijk gedaan. Die hebben ook een lening verstrekt. Uiteraard moet dat op een bepaald termijn worden terugbetaald.

I: Ja.

G: Maar ook de opbouw van het speelpark, daar waren diverse dorpsbewoners, dan praat ik toch over, ja toch niet altijd dezelfde club, toch in totaal een 25 tot 30 mensen hebben daar toch wel, hetzij één keer of meerdere keren hun handen laten wapperen. Ja, want dat werd wel gevraagd van zo goedkoop mogelijk uiteraard. Maar daar staat wel tegenover, dat daar wel om vrijwilligerswerk wordt gevraagd dan.

I: Ja, uiteraard, ja.

G: En dat is straks met een ander project, want dat is een ander project, ontmoetingspunt. Daar hebben we dus, toen die provinciale subsidie afkwam, toen hebben we vlak naast het Lotuspark hebben we een pand gekocht. Dat was een leegstaand pand, voormalig woonwinkelhuis; en dat eh dat wordt omgebouwd tot een ontmoetingspunt voor ouderen, maar daar komt ook bijvoorbeeld in een ander deel van het pand komt Jeugd en Gezin in, het vroegere Consultatie Bureau, en daar komen bijvoorbeeld ook de toiletvoorzieningen, niet alleen voor het gebouw aan zich, maar ook de toiletvoorzieningen voor het aangrenzende Lotuspark. Nou en op die manier verbind je dus ook, doordat je er ook een ontmoetingspunt voor ouderen in creëert, verbind je dan jong met oud.

I: Ja.

G: Nou, en de eerste fase van de verbouw staat nu op het punt van beginnen. Het is te verwachten, en dat zal eind deze maand worden, dat de sloopvergunning voor een deel van het pand afkomt. En dan wordt, ja eigenlijk op zeer korte termijn, begonnen met de herbouw. Maar ook daar is een grote post weggezet voor vrijwilligers.

I: Ja, die tijd en energie erin steken.

G: Ja, maar, omdat je ook toch, eh, ja, eh, ook aan de subsidieverstrekker, maar ook aan de overheid wil laten zien: wij staan hier met elkaar achter en wij willen het ook niet duurder maken als dat eenmaal nodig is.

I: Nee. En wie gaat straks het gebouw onderhouden en wie gaat het beheren?

G: Eh, Het beheer, dat zal in principe straks worden gedaan door de actieve werkgroep Dorpszorg, die ook hun ontmoetingspunt heeft hierzo, maar die ook het pand verder gaat beheren wat betreft ...nou, ik zei al, daar komt in een deel van het gebouw daar komt Jeugd en Gezin in, en die betalen bijvoorbeeld een vast huurbedrag per maand. Dus daar kan wel een deel van de exploitatie op draaien. Maar er komt ook een stuk dat voor ons straks onze vergaderruimte wordt. Dus dan gaan we dit afstoten.

I: Ja.

G: Ja, want daar is het gebouw ook op gebaseerd. We willen er bijvoorbeeld een repaircafé in hebben. Nou, er zal eh, eh, ... ja, een soort ruimte komen waar de historie van het dorp te zien is. De schat??? komen van allerlei dingen die Ulrum eens rijk was. Die komen daar in

gedigitaliseerde versie daar te zien. Nou, op die manier willen we het pand toch rendabel maken.

I: Ja.

G: En het pand wordt, en dat is ook wel even leuk om te vermelden, in principe wordt het pand verbouwd door lokale bedrijven. Plus dat het pand ook energieneutraal wordt.

I: Oké, dus lage exploitatielasten.

G: Ja, ja.

I: Plus door al die activiteiten ter plaatse, die allemaal een beetje financieel bijdragen; daarmee moet dat dan gebeuren, zeg maar.

G: Ja, ja, dat klopt.

I: Oké, eheh ... waar ik nog even nieuwsgierig naar ben, is van: hoe wordt nou straks die leningen terugbetaald die voor het Lotuspark afgesloten zijn.

G: Nou, daar zit dus een exploitatie op dat park. Die werkgroep die zich daarmee bezighoudt met dat park, die moet ook zelf dingen organiseren. Die zijn nu ook heel druk bezig om leden en donateurs te verwerven. Die gaan bijvoorbeeld ook verkoopacties organiseren, want het park moet ook onderhouden worden. De leningen moeten t.z.t. gedeeltelijk of in delen terugbetaald worden. Dus, de werkgroepen die hier in het dorp bezig zijn, die hebben een vrij grote mate van autonomie. Wij hebben ook gezegd: nou jongens jullie willen dat graag, maar dit zijn wel de consequenties. Jullie moeten ook een plan op tafel leggen van hoe jullie dat voor de komende jaren zien. Want het moet natuurlijk geen financieel debacle worden. Want daar zijn wij niet van plan om voor op te draaien namelijk.

I: Nee. Nee, daar zit dus ook een goed financieel plan onder, zeg maar, van hoe gaan we die leningen terug betalen. En is dat allemaal door de medewerkers van deze projectgroep, zeg maar bedacht en onderbouwd en eh ...

G: Hoe bedoel je?

I: Nou, zoals die, zeg maar die financiële onderbouwing van zo'n project, hè, dat gebeurt dus allemaal door de vrijwilligers hier zeg maar, die

G: Ja, maar daar laten wij wel bijvoorbeeld wel met professionele ogen vanuit een provincie of een gemeente naar kijken. Die ons daarbij dan helpen c.q. adviseren van goh, heb je daar wel om gedacht. Eh, ja maar eh, onze ervaring is: dit of dat en zou je het niet beter zo kunnen doen. We gaan niet ouer en uitsluitend op onze eigen vrijwilligers ogen blindvaren.

I: Nee.

G: Wij hebben daar echt financiële hulp bij van de experts, zowel binnen de gemeente als van de provincie.

I: Ja. Oké.

G: Hè, want je moet niet vergeten alle werk dat hier dus gebeurt in Ulrum dat is echt puur vrijwilligerswerk. Alleen bij het project Deel&Ulrum hebben we nu sinds september iemand die twee dagen per week hier werkt tegen een bepaalde vergoeding. Dat is een afgestudeerde man of jonge man, maar die op dit moment nog geen baan kan krijgen. Die wij kenden vanuit zijn stageperiode van zowel de provincie als bij de gemeente. Nou, nu hebben wij met de Sociale Dienst, waar hij onder valt, afspraken kunnen maken. Nou, hij werkt hier twee dagen per week en daar krijgt hij zoveel voor en dat wordt in mindering op zijn uitkering gebracht. Ja, dat is uiteindelijk een schijntje, nou ja, niet echt een schijntje, maar het is niet het volle pond, zal ik zo zeggen.

I: Nee.

G: En hij is hartstikke blij dat hij bij ons mag meehelpen.

I: Ja, kan hij ervaring opdoen.

G: Ja, maar hij heeft ook heel veel feeling met dit dorp. Maar, ja, en dat moet ik nog wel even zeggen, ik ben ontzettend blij met beleidsmedewerkers bij de gemeente en de provincie, die voor ons, ja een soort verbindingsofficieren zijn.

I: Ja, ja, maar dat zijn dus wel belangrijke voorwaarden hè om het succesvol te laten zijn. Een aantal goede mensen op de plekken kent.

G: Ja, als je dus beleidsmedewerkers hebt, die totaal niets in dat hele plan zien of in de aanpak van het plan zien, ja ik denk dat je het dan veel en veel moeilijker het proces op gang kunt krijgen en c.q. op gang kunt blijven houden dan tot nu toe het geval is.

I: Ja. En als u een Hoeveel inwoners heeft Ulrum?

G: 1400.

I: 1400 inwoners en wat als u een inschatting moet maken van het aantal mensen, dat, zeg maar, ja, actief is en met ideeën aankomt of meehelpt of eh ...

G: Ja, ik denk toch, die vraag wordt me vaker gesteld, dus ik hoef daar niet zolang over na te denken. Ik denk toch gauw dat je praat over een man of 70/80. Daar omheen cirkelen nog weer een veel grotere groep, die af en toe handenspandiensten verlenen. Die eens een keer voor een project koffie maakt of eh voor een activiteit even meehelpt wat op poten te zetten. Maar die niet gebonden willen zijn, maar af en toe een klein dingetje doen. Prima.

I: Ja, oké.

G: En we proberen ook middels maandelijks verslaggeving van de activiteiten in de Dorpskrant, proberen we ook steeds dat draagvlak, dat is zo belangrijk, in het dorp in stand te houden, dan wel te vergroten.

I: Ja, ja ... ja want draagvlak zorgt dus ook voor onderlinge binding.

G: Ja, en je moet dus zorgen dat je een goede draagvlak hebt, en dat je steeds je boodschap moet proberen op een positieve manier, eh, naar buiten te brengen. Maar daar teken ik ook gelijk op aan; bij sommige mensen lukt dat dus absoluut niet. Dus dan moet je dat ook niet meer doen. Dat is trekken aan een dood paard.

I: Ja, daar moet je je op een gegeven moment ook niet meer druk om maken natuurlijk.

G: Nee. Maar goed, die kunnen, en dat is maar een hele beperkte kleine groep, maar die kunnen toch op een dermate invloed op een stemming binnen een dorp hebben, dat je denkt van ja: hoe kan dat?

I: Ja, ja, ja.

G: En dat vind ik soms wel eens beangstigend en ik vind het ook soms wat demotiverend. Dan hoor je zo maar eens een verhaal in het dorp, of dan komt mijn vrouw daarmee thuis van: nou, en die zei van: en jullie doen niks anders dan panden opkopen. Ik zeg: wat blijft! Nou, ja, dan denk ik, ja nou. Ja, maar, kijk dat wordt dan vaak onder borrelpraat, de 3e helft na het sporten hè, weet ik veel, dan vinden dat soort dingen plaats. Maar die kunnen vaak veel onrust zaaien binnen een dorp.

I: Ja, ja.

G: Een deel voelt zich dan toch weer aangetrokken, van: ja zie je wel, ik hoorde dit, nou hoor je het wel, ik heb toch gelijk gehad. Hè? Dat soort dingen.

I: Ja, ... ja, dat is altijd jammer. Ja, je hebt natuurlijk altijd negatievelingen.

G: Ja, dat hou je.

I: Als mensen er een stempel op gaan drukken is dat een beetje jammer.

G: Dat vind ik ontzettend jammer.

I: Ja, dat motiveert niet.

G: Nee. Nou ben ik hier natuurlijk om, eh ... ja om ook te kijken van: wat zijn dan de succesvolle projecten, die, zeg maar, nou meewerken aan de verbetering van de leefbaarheid, hè, en hoe zijn die dan ontstaan? Is het misschien een idee dat ik ze één voor

één langsloop of zo? Dat we gewoon kijken wat is, waar is het initiatief vandaan gekomen en hoe is dat verder gegaan?

G: Ja, dan begin ik even linksboven; dat is het Kerkhistorisch museum. Ulrum heeft natuurlijk een rijke kerkhistorie, of je het wilt of niet, daar is de naam 2034 ook vanaf geleid, 1834 heeft hier ook de afscheiding uit de hervormde kerk plaatsgevonden. Hier is dus de gereformeerde kerk ontstaan. Ja, of je daar trots op bent, ik denk niet dat je dat moet denken.

I: Het is in ieder geval een feit.

G: Het is een feit, en toen is Ulrum op de kaart gezet. Je kunt, ik zeg er altijd bij, je kunt twisten over de manier waarop, maar door de manier waarop wij nu te werk gaan, hè, de manier van zelf met ideeën komen, zelf een plan uit gaan werken, de overheid in een andere rol zetten, hopen wij ook Ulrum weer op de kaart te zetten. Tegen 2034 hopen wij dan ook dat veel meer dorpen, en ik zien dat gelukkig ook steeds meer om mij heen gebeuren, diezelfde beweging gaan maken. En dat er hier in 2034 een drop is, waar het nog steeds prettig wonen is, ondanks dat de voorzieningen ontbreken, maar waar het goed wonen is en waarin ik, als geboren Ulrummer, hopelijk oud mag worden.

Ja, dan ga ik even naar het tweede toe, dat is de doorgaande route

I: Ja, dat Kerkhistorisch museum dat is waar die historie verteld wordt, van wat er in 1834 gebeurd is?

G: Ja, nou, niet alleen van 1834, maar daar is op kerkelijk gebied ook veel meer te vertellen en die werkgroep die heeft nu vergaande gesprekken afgerond met Stichting Oude Groninger Kerken, die sinds kort eigenaar is van de Hervormde kerk hierzo met een bijgebouw. En in dat bijgebouw zullen zij hun onderkomen gaan maken. Nou, en als ik kijk van hoeveel mensen hier nog jaarlijks de Hervormde kerk bezoeken of vaak op zoek zijn naar hun roots van waar zij vandaan komen. En dan praat ik ook over Amerikanen of Canadezen, van wie in die tijd veel mensen vanuit hier de plas zijn overgestoken om daar een mooie nederzetting te gaan stichten. Daar komen nog steeds nakomelingen van goh, mijn voorouders die komen uit dit dorp en die hebben bijvoorbeeld nog de afscheiding zelf meegemaakt hè?

I: Ja.

G: Dus dat heeft voor mij wel toekomst

I: Ja.

G: Nou ga ik even naar doorgaande route en kunst. Nou, ik weet niet, je bent hier door de Hoofdstraat gekomen?

I: Ja.

G: Eigenlijk een vrij versteende route. Nou dat willen we toch; de eerste aanzet is al gegeven door het plaatsen van plantenbakken. Maar eigenlijk zouden we nog veel meer groen in de doorgaande straat willen hebben. Want dit was vroeger, nou ja vroeger, ik spreek nu over 20 of 30 jaar geleden, was dit een zeer belangrijke winkelstraat.

I: Ja, DE winkelstraat van Ulrum.

G: Ja, ook de winkelstraat, waar menigeen van buiten het dorp naartoe kwam. Helaas is dat allemaal verleden tijd. En vandaar ook dat, ja, dat hier toch nog veel panden doen herinneren aan die tijd met grote winkelramen. Eigenlijk zou het plan meer, of het, de route meer aangepast moeten worden. En dat bedoel ik ook met ruilverk..., nee functieverandering. En dat die panden er niet meer als voormalige winkelpanden eruit gaan zien, maar winkels kunnen we hier wel schudden. Ik bedoel hier komen geen nieuwe winkels meer bij.

I: Die hebben geen bestaansrecht.

G: Nee, nee, nee, nee.

I: Maar is dat project ontstaan vanuit de Projectgroep? Of eh

G: Ja, daar zijn een aantal, net als bij andere projecten, daar zijn een aantal mensen vanuit deze route, zeg maar, die zijn bij elkaar gekomen en of, nou ja, de één heeft de ander gevraagd van: zullen we daar eens over gaan brainstormen? Nou, en zo zijn ze dus met een bepaald conceptplan richting ons gekomen. Toen hebben wij gezegd van: jongens, in het kader van de leefbaarheid, want daar moet het bij aansluiten, gaat er alsjeblieft verder mee. Nou, dan staat daar onder een, ja onderwerp sport. Ja, daar wil ik eigenlijk niet teveel woorden aan vuil maken, want het blijkt dus niet te kunnen hier dat de sport op één lijn gaat zitten en eenduidige sportvisie op tafel legt.

I: Nee hè?

G: Nee, we hebben er heel lang aan getrokken. Ik heb zelf ook een groot sporthart; ik heb vroeger zelf ook veel gesport. Maar ik heb al enige keren tegen de mensen gezegd van: jongens het is geen vijf voor twaalf meer, het is één minuut voor twaalf voor jullie. Want de gemeente zou het liefst vandaag of morgen wat sportaccommodaties sluiten in verband met geld. En ook met de naderende gemeentelijke herindeling voor de boeg. Nou, dan zal het bestuurscentrum nog verder hiervandaan komen. En dan zal de sportvoorzieningen niet prioriteit voor de gemeente nummer één zijn om dat hier in Ulrum op de been te houden.

I: Nee, nee, dan heb je alleen maar kans dat ze zeggen: ga maar naar Leens toe te sporten.

G: Dat bedoel ik. Nou eh ...

I: Maar is het dan zo, dat je, zeg maar, verschillende verenigingen met dezelfde sport, die elkaar niet liggen? Of is het meer ...

G: Nee, nee. Het zijn verschillende sporten. Van tennis, voetbal, gym, turnen, paardrijden eeh, nou dat soort sporten. We hebben een aantal keren geprobeerd om al die sportverenigingen met elkaar om tafel te zetten. Nou, het lukt dus niet. Laat staan dat er een eenduidige sportvisie komt.

I: Nee.

G: Ik vind dat jammer. En wij hebben nu ook gezegd: het is blijkbaar trekken bij hun aan een dood paard. Dat gaan we niet meer doen. Als zij iets willen, oké, prima! Maar, zij gaan hun gang maar.

I: Oké, dat houdt op.

G: Lotuspark heb ik al even behandeld.

I: Ja, hoe dat ontstaan is; hebben we over gehad.

G: Nou, fietsverbinding, waterloop, toeristische verbindingen. Nou, we willen ook proberen om vanuit Louwersoog, wat toch een toeristische trekpleister is, om toch ook door middel van het beter ontsluiten van het achterland. En dan bedoel ik vanuit Louwersoog, richting Zoutkamp, richting Ulrum, maar ook verder richting Leens etc. toch een deel van die toeristen hierheen te halen. Maar dan zullen we wel wat voorzieningen voor hen moeten creëren. En dan moet er een goede vaarverbinding komen. Er moet een goede fietsverbinding komen, er moet een wandelverbinding komen. Je moet daar faciliteiten in aanbrengeñ hè. Bijvoorbeeld rustpunten of een bankje waar men even ongestoord kan zitten. Toeristische informatiepunten, dat soort dingen. Nou dat is een project dat nu overgenomen is door de provincie en de gemeente samen. Dus daar hebben we niet zoveel zeggenschap meer over.

Nou, kom ik op de historische begraafplaats. Nou, daar maak ik zelf ook deel vanuit van die vrijwilligersclub. En dat is eigenlijk al een voorloper van het project Ulrum 2034, want wij zijn eigenlijk in 2008 al begonnen. Er waren hier een aantal mensen, die stoorde zich verschrikkelijk aan het onderhoud van het groen op de begraafplaatsen door de gemeente. Nou dat is een tijdlang is dat zo gegaan; klacht op klacht op klacht. Tot 2007 er een dorpsbrede handtekeninglijst is rondgegaan en die is uiteraard overhandigd aan de

gemeente. Toen heeft de verantwoordelijk wethouder gezegd: prima, wij als gemeente gaan met het groen bezig, maar die kaatste eigenlijk gelijk de bal terug richting een aantal dames; zien jullie dan ook kans om die vervallen grafmonumenten, waarop de, op één van de twee begraafplaatsen hier om daar iets aan te gaan doen. Nou, zo is dat idee ontstaan en dat leeft tot op de dag van vandaag nog steeds. Er worden grafmonumenten opgeknapt. Ze worden weer in de verf gezet, ja, het oogt stukken beter. We krijgen complimenten, ja, dat is gewoon hartstikke leuk werk.

I: Ja.

G: Nou, Spoorpark, dat is hier aan de noordkant. Ik zei dat in het begin van het gesprek al even; er zijn in 2011/2012 zijn er 30 huurwoningen gesloopt. Ik ben daar in '52 als eerste baby in die huurwoningen geboren. Want die woningen zijn daar destijds neergezet in het kader van het duizend-woningenplan.

I: Die waren toen net nieuw.

G: Toen waren ze net nieuw. Mijn ouders zijn daar eind '51 begin '52 komen wonen en ik ben daar eind april 1952 daar geboren. Maar goed, de laatste jaren, ja, ik heb het ook vaker tegen Wierden en Borgen gezegd, dat vonden zij niet leuk, dat was in mijn optiek meer het afvalputje voor mensen waarvoor ze anders geen plek hadden. Nou, gevolg was dat het in hoog tempo verloederde. Ook gezien de teruglopende vraag naar huurwoningen zijn deze woningen dus tussen 2011/2012 gesloopt en ook niet teruggebouwd. Daar achter die woningen daar ligt een mooie groenstrook. Daar willen we kijken, en daar zijn we nu al een heel eind mee, om ook de grond waar de woningen op hebben gestaan om die bij de achterliggende groenstrook te trekken. Om daar een compleet park van te gaan maken.

I: Ja.

G: Middenin het park daar staat nog een voormalig stationsgebouw. Dat is helemaal weer opgeknapt.

I: Ja, dat zijn mooie gebouwen.

G: Ja. Helemaal weer in de oorspronkelijke stijl nog. De enigste in deze omgeving die helemaal origineel is nog. Nou, die wordt nu gebruikt als station voor activiteiten. Je kunt er workshops, vergaderingen. Bijvoorbeeld bruiloften of trouwerijen kun je, worden er gedaan.

I: Ja.

G: Beperkte diners kun je daar nuttigen. Dus is prima.

I: Wordt die nu commercieel geëxploiteerd ?

G: Ja, ja. Dat stationsgebouw dat ziet er nu zo mooi uit; dat willen we nu ook als een verbindende factor in dat geheel nieuw of in dat park beschouwen??

Maar dat is ook weer ontstaan vanuit een aantal mensen, die dachten: we moeten hier iets mee.

Nou, Deel&Ulrum hebben we al gehad.

I: Ja.

G: Ontmoetingspunt heb ik ook al even aangestipt.

I: Kerkstraat 12. Ja.

G: Terrein Asinghof???. We hadden hier dus een verzorgingshuis. Nou, tot een aantal jaren geleden waren er ongelofelijk mooie plannen van de toenmalige eigenaar van het verzorgingshuis. Ulrum zou zorgdorp van de gemeente worden. Dat waren geweldige plannen. Er was al een maquette klaar. Ja, tot dat de eigenaar, dat was Philadelphia, failliet ging. Nou, en toen kwam er dus een nieuwe eigenaar, dat was Zonnehuisgroep Noord, en ja, die had daar niet zoveel oren naar. Dus het Zorgdorp dat konden we gelijk wel afschieten. Maar toen kwam dus het nieuwbouwplan van het winkelcentrum in Leens. En boven dat winkelcentrum, daar kwamen appartementen.

I: Ja.

G: Ja, zucht, dat was een probleem, want die waren onverkoopbaar. En dat was net in die crisistijd. Er was genoeg belangstelling voor, maar allemaal mensen die zelf een huis hadden en die ze aan de straatstenen toen niet kwijt konden.

I: Nee.

G: En ik denk, dat er toen een bepaalde verborgen agenda is ontstaan met of van Zonnehuisgroep Noord en de gemeente en de projectontwikkelaar, maar het gevolg was dat Zonnehuis, niet hier, ja toch echt fors moest investeren om het huis aan de eisen destijds te maken, heeft besloten om de bewoners dan maar te verplaatsen naar de zorgappartementen boven het winkelcentrum in Leens.

I: Oh ja. Ja.

G: Nou, toen hebben we dus nog geprobeerd om het gebouw, dat toch beeldbepalend was voor het dorp, die te behouden. We hadden zoiets van: laten we in navolging van wat er destijds in Houwerzijl is gebeurd, daar was een kerkje en die kwam te koop, en het ging toen niet om wie het meeste geld bood, maar wie met het beste idee kwam. Nou, dat is toen een theemuseum, theefabriek geworden. En dat loopt als een trein. Nou, wij hadden ook zoiets van: wij gaan dit gebouw ook op die manier in de markt proberen te zetten. Maar Zonnehuisgroep Noord die had zoiets van: we weten het niet. En stel voor dat ze straks met iets met zorg komen, dat willen we niet. Dus alles wat maar naar zorg riekt, dat werd gelijk afgeschoten. Nou, op een bepaald moment toen waren we toch vlakbij ... goh jongens we kunnen er misschien, zoals dat dan vroeger heette, gedeeltelijk een jeugdherberg van maken of zorgappartementen, waar jong en oud samen kunnen wonen, zodat de ouderen in de luwte van de jongeren kunnen wonen. Nou, dat vond Zonnehuisgroep ook maar niks. Toen was het op een bepaald moment ook heel snel klaar. Toen was het, we geven jullie helemaal geen kans meer; het gebouw dat gaat plat. Nou, dat was dus inderdaad zo. Mei vorig jaar, eind mei, de laatste bewoners die zijn verhuisd naar Leens toe. Nou, ik geloof dat de laatste bewoner, bij wijze van spreken, net om de hoek van de straat was. Toen kwam van de andere kant al een kolonne sloopwagens voorrijden en binnen een aantal weken was er niets meer over.

I: Ja.

G: Nou, daar is dus nu een kale vlakte. Ze hebben het gelukkig wel netjes afgewerkt nu.

I: Zit dat ook niet gewoon aan de Hoofdweg dat terrein?

G: Nou, het zit wel vlak bij de Hoofdweg.

I: Oké, dan ben ik in de war.

G: Maar daar zal nu een project, omdat Ulrum op twee wierden is gebouwd en dat een onderdeel van een wierde is, zal er een project plaatsvinden: Wierdenherstelplan, zodat de geschiedenis van de wierde en de geschiedenis van het dorp daar weer herkenbaar worden gemaakt.

I: Ja, oké.

G: En eh, nou daar ligt ook nog, vlak tegenaan, een park. Dat heet het Azingapark. En dat verbindt dus eh, ja, de Borg Azinga, dat er vroeger heeft gestaan, met het omringende land. Nou, dat wordt binnen het wierdenherstelplan wordt dat in principe meegenomen.

I: Ah, ja, oké. En is dat dan, dat idee om dat op die manier in te vullen, is dat dan ook weer uit deze groep gekomen?

G: Nee, het wierdenherstelplan is eigenlijk vanuit Landschapsbeheer Groningen gekomen en, want die zochten drie proefprojecten in de gemeente of in de provincie Groningen en drie proefprojecten in de gemeente Friesland. Maar dan moest wel de betreffende gemeente een stuk co financiering op leveren hè. Dan heb je het weer, toen dat één keer klaar was. Ja,

toen was dat rond. Dus daar hebben we net vanmorgen de eerste afspraken over gemaakt hoe we dat verder gaan doen.

I: Oké.

G: Nou, we proberen natuurlijk ook de jeugd te betrekken. Dat proberen we middels de jeugd- en jongerenwerker hier. Maar dat proberen we ook bijvoorbeeld door middel van studenten, die dat al eerder hebben gedaan in Friesland en in de Achterhoek. En daarvoor waren ook de studenten van Larenstein hier om de jeugd aan te spreken, hen te betrekken in de planvorming. Zij zijn voor ons eigenlijk een klankbord op afstand. Van je krijgt ze hier niet zo gauw binnen, maar we willen hen toch in het proces meenemen, want we willen toch dat draagvlak hebben. Met de jeugd zijn die studenten bezig geweest en die hebben het Azingapark waar ik het net al over had hè, heb ik als een soort vliegwiel gebruikt. Want daar vindt veel vandalisme plaats. Nou, en toen zijn ze met die jeugd zijn ze het park ingegaan van: hoe kunnen we dit park, hoe kunnen we daar een plek voor jullie voor creëren, dat jullie je daarin thuis voelen, maar dat je daar ook wat zuiniger op bent? Nou, daar zijn hartstikke leuke ideeën uit ontstaan. Daar wordt dus ook aan gewerkt.

I: Is het dan zo dat daar een soort jeugdsoos moet komen of zo?

G: Nee. Die jeugdsoos die is er al wel hoor, maar wij willen bijvoorbeeld dat zij bijvoorbeeld, binnen het park, wat toch de geschiedenis van het Borg moet blijven vertellen, maar dat daar binnen het park toch een bepaald stuk komt wat voor hen is. Bijvoorbeeld een pannakooi, of waar een skatebaan, of, of, of iets waar zij tenminste hun gang kunnen gaan.

I: Wat voor de jeugd interessant is. Oké.

G: Nou, en we zijn dus ook heel druk bezig, en dat is ook al in een ver gevorderd stadium, om de dorpszorg weer gestalte te geven in de zin van het weer omzien naar elkaar. Nou, wat wij hier in Ulrum, of in het noorden dan zeggen: het noaberschap. Van dat je weer zorg voor elkaar ... De zorg is de laatste jaren zo geëxplodeerd, afstandelijk. Je krijgt als je zorg nodig hebt, krijg je om de haverklap andere mensen op de stoep staan. Het is onpersoonlijk geworden. Dus die zorg, de kleinschalige zorg willen we weer terugbrengen naar de mensen, met verbindingen naar de huidige formele zorg. En zoals dat is, een thuiszorgorganisatie, een buurtzorg. Maar ook met de huisarts, met de fysiotherapeut. Al die disciplines in elkaar laten overgaan en daar bijvoorbeeld één zorgteam van te gaan maken.

I: Ja.

G: Nou, dat valt nog niet mee. Nee, want met name de thuiszorgorganisatie, die zijn natuurlijk heel bang dat ze ondergesneeuwd raken.

I: Ja, ja.

G: Want HUN thuiszorg is toch het beste.

I: Is er geen rol voor hun over misschien.

G: Nee. Maar goed we hebben toch al één ding kunnen bereiken, dat we hier in het dorp één aanspreekpunt krijgen, waar mensen met hun zorgvragen terecht kunnen. Nou, dat is al pure winst.

I: Dat is al winst, ja.

G: Ja. Maar dat ene zorgteam, ja, als ik de mensen uit het dorp hè, die dit ook hebben opgepakt en bedacht, als ik die hoor, dan denk ik: dat komt nog wel. Dat komt echt wel goed. Maar die krijgen straks ook de regie over dat ontmoetingspunt, dat gebouw dat we dus in het centrum hebben gekocht en dat straks verbouwd wordt. Die gaan dat straks exploiteren.

I: Ja.

G: Nou, eh, verwijzingen in het dorp, ja dat is, ja dat is niet zo, dat heeft niet zo'n impact, maar je moet gewoon voor de mensen die in het dorp komen betere aanwijzingen komen waar ze wat kunnen vinden. Maar dan moeten ook net wat andere dingen klaar zijn. Maar

dat wordt aangegeven als bijvoorbeeld hier gasten door de Hoofdstraat komen; waar ze bijvoorbeeld het Lotuspark kunnen vinden, waar ze de spoorbaan kunnen vinden, waar ze de Spar kunnen vinden, waar de kerk staat, waar het kerkhistorisch museum is. En dat je dat dan, ja misschien op een heel speelse manier aan gaat geven. Dat je daar een routekaart voor maakt, of

Nou, dat is er ook, dan is de jongste loot aan de stam: schatkaomer. Nou dat is alles op het gebied van wat alles van de geschiedenis van Ulrum betreft.

Dat mag uiteraard niet verloren gaan. Bijvoorbeeld hier in het dorp is in vroegere jaren, ver nog voor mijn tijd, in Ulrum nog een strokartonfabriek geweest. Ja, dat weet bijna niemand meer. Een vlas/g fabriek van mijn opa nog, dat weet ik ook niet meer. Hè, maar ook gebeurtenissen die zich hier hebben afgespeeld. Verhalen van mensen. Hier zijn nog een paar mensen, die ongelofelijk veel uit het verleden weten. Ja, die worden nu opgetekend. Er zijn nog heel veel foto's uit vroegere tijden. Die worden nu verzameld, want heel vaak gaat het zo van, ja dan komen oude mensen die komen te overlijden en dat wordt, ja, dan komen de kinderen en ja, dan is er nog een soort archief, van: wat motten we ermee? Weg met die handel. En dat is natuurlijk hartstikke jammer.

I: Dat is zonde, ja

G: Dat is hartstikke jammer. Dus daar zijn die mensen dus nu heel druk mee bezig om dat te verzamelen, maar ook om dat te digitaliseren, vooral. Je praat natuurlijk straks over, als alles op papier staat, dan weet je niet hoe een grote ruimte je moet hebben. Maar die hebben dus ook weer verbindingen met het archief van de gemeente, waar ze vaak in zitten te zoeken of, en de archivaris van de gemeente, nou die heeft, helaas, net kort geleden zijn ontslag gekregen. Maar die was er ook helemaal wild van. Die zag het ook helemaal zitten. Dus die was één en al bereidvaardigheid,

I: Ja. En Ulrum en Olram??? Is dat een oude naam van ULrum?

G: Dat, dat is eigenlijk de Groninger naam voor Ulrum.

I: Ja. Oké. En u zei, dat is nog een vrij nieuw initiatief?

G: Ach ja, die is pas vorig jaar ontstaan.

I: En hoe is dat ontstaan?

G: Ja, door een paar mensen, die va... ja, Kerkhistorisch museum is natuurlijk leuk. En tussen die twee zullen er echt verbindingen zijn.

I: Ja, daar zullen ook verbindingen tussen zitten.

G: Ja. En ik heb ook gezegd: er zullen misschien wel eens straks bij het Kerkhistorisch museum spullen binnenkomen, die eigenlijk beter bij jullie bewaard kunnen blijven. Of misschien andersom wel.

I: Ja.

G: Kijk, het is niet dat die twee elkaar bijten, nee, die moeten een aanvulling op elkaar zijn. Maar al dit soort dingen, al deze dingen, ja, die zijn eigenlijk vanuit het dorp zelf ontstaan.

I: Ja. Hartstikke leuk. En, nou hebben we de hele lijst gehad. Zijn er nog initiatieven in ontwikkeling?

G: Nou, we hebben gezegd van: kijk, je moet je wel realiseren: het moet allemaal wel behapbaar blijven hè.

I: Ja.

G: En met name deze periode dat die provinciale subsidie loopt, die is echt druk hoor. En er zijn een aantal mensen, of een paar mensen, waar ik dan ook één van ben. Maar die maken op dit moment werkweken van zo'n 30 uur hoor voor dit project.

I: Ja.

G: Ja, en dan gaat het thuisfront natuurlijk ook eens een keer de wenkbrauwen fronsen hè.
Van: moet je nu al weer daarmee bezig en moet je nu al weer weg. En is het nu niet eens een keer genoeg. En aan de andere kant heb ik ook een thuisfront wat voor mij heel inspirerend is. En voedingsbodem, klankbord, inspiratiebron.

I: Ja, nou ja, het is natuurlijk ook, als je ziet wat je allemaal bereikt, dan geeft dat natuurlijk ook voldoening hè.

G: Ja. Oké.

I: Maar het moet wel allemaal te behappen zijn.

G: Ja, maar het is allemaal vrijwilligerswerk. En dan kom je toch bij de vraag van: ja, ga je niet over de grens heen? In ieder geval van wat van een vrijwilliger mag worden verwacht. En daarom, dat we ook hebben gezegd van: jongens, we gaan ...bijvoorbeeld in september werden we overspoeld met de verzoekjes van provincie, gemeente die, club; die willen allemaal een keer op bezoek komen. Op een bepaald moment hebben we gezegd van: jongens het is leuk geweest, even nu niet meer. Je moet er overal tijd aan besteden. Op een bepaald moment heb ik gezegd: jongens het is leuk geweest, even nu niet meer!

I: Ja. Oké.

G: Ik denk, je moet overal tijd aan besteden. Ik doe het met plezier, maar ik moet ook een beetje ..., ja, niet alleen aan mijn thuisfront denken, maar ik moet ook aan mijzelf denken hè.

I: Ja.

G: Niemand heeft er iets aan als ik straks onder een tafel lig.

I: Nee, nee.

G: En daarom, dat we heel resoluut hebben gezegd, vanaf ongeveer half december, we gaan echt twee tot drie week, gaan we dicht.

I: Ja.

G: Doen we niks. Zetten we even de zaak stil.

I: Even weer op adem komen.

G: Ja, dat moet ook wel hoor.

I: Af en toe even.

G: Ja.

I: Oké. Wilt u nog iets kwijt?

G: Ik zou, ja, wat ik bij ieder bezoek eigenlijk doe, is te zeggen van: dorp, als je wat wilt, ga aan de slag. De gemeente of de overheid zal je zomaar niet weglachen. En die overheid is best bereid jou daarbij te helpen, maar ga aan de slag, want de tijd dat de overheid bij jou langskomt of kwam is echt voorbij en die komt ook niet weer.

I: Nee.

G: En het is de moeite waard.

I: Ja.

G: Als ik dit bekijk.

I: Nou dat is een mooie afsluiting, vind ik. Dan druk ik op STOP

Bijlage 2: Brief en vragenlijst onderzoek Leefbaarheid Loppersum

Kenmerk: 23/01/S&B/DR

beh. door: J. Boezerooij

onderwerp: Onderzoek naar leefbaarheid in verband met de aardbevingen

Geachte

Samen wonen we in een aardbevingsgebied en daar hebben we allemaal last van. Je kunt zeggen dat het woonplezier in ons gebied minder is geworden door de (dreiging van) aardbevingen.

Welke maatregelen kunnen genomen worden om het wonen voor u plezieriger te maken in uw dorp? Waar heeft u behoefte aan en wat zou u eventueel zelf kunnen doen? Vindt u dat u recht heeft op schadevergoeding? Om deze en andere vragen te kunnen beantwoorden, hebben wij de heer J. Boezerooij (student aan de Rijksuniversiteit Groningen) gevraagd om onderzoek te doen naar de leefbaarheid in ons werkgebied.

Graag willen we u vragen of u aan dit onderzoek mee wilt werken en de bijgevoegde enquête in wilt vullen. Het invullen kost ongeveer 5 tot 10 minuten van uw tijd.

De vragenlijst kan geheel anoniem aan ons worden toegestuurd. U kunt deze toesturen aan Wierden & Borgen, Antwoordnummer 20700, 9780 ZJ Bedum. Een postzegel is niet nodig.

Zodra de resultaten van het onderzoek bekend zijn, plaatsen wij deze op onze website. Als u zelf de uitkomst van het onderzoek wilt ontvangen, dan kan dat ook. Geef dan wel even uw naam en adres aan ons door.

Bij voorbaat hartelijk dank voor uw medewerking! We ontvangen de vragenlijst graag retour voor 7 februari aanstaande.

Met vriendelijke groet,

R. Kramer
Directeur/bestuurder

Vragenlijst Leefbaarheid in Loppersum

Introductievragen

1. In welke plaats woont u?

Kies het antwoord dat het beste past uit deze (alfabetische) lijst

☐ Garrelsheer	☐ Stedum
☐ Garsthuizen	☐ Westeremden
☐ Loppersum	☐ Wirdum
☐ Middelstum	

2. Uit hoeveel personen bestaat uw huishouden?

- 1
- 2
- 3
- 4
- meer dan 4 personen

3. In welke leeftijdscategorie valt u?

- jonger dan 20 jaar
- 21-35 jaar
- 36-50 jaar
- 51-65 jaar
- ouder dan 65

4. Wat is de hoogste opleiding die u heeft afgerond?

- basisschool/ lagere school
- lager beroepsonderwijs (LBO)
- MULO/MAVO
- middelbaar beroepsonderwijs (MBO)
- HAVO
- VWO
- hoger beroepsonderwijs (HBO)
- wetenschappelijk onderwijs (WO)

Thema: Maatregelen

U woont in het aardbevingsgebied. Je kunt stellen dat door de aardbevingen de leefbaarheid in uw omgeving is verslechterd. Er zijn inmiddels een heleboel voorstellen gedaan voor maatregelen die de leefbaarheid kunnen verbeteren. De volgende vragen gaan over die maatregelen.

Bij de volgende vragen gaan we er vanuit dat de aardbevingen de komende jaren blijven en dat we 'moeten leren leven' met de aardbevingen.

5. De 'Commissie Meijer' heeft de volgende maatregelen voorgesteld. Geeft u bij elke maatregel aan hoe belangrijk u die vindt om het blijven wonen voor u prettiger te maken.

(1 = onbelangrijk, 2 = minder belangrijk, 3 = neutraal, 4 = belangrijk, 5 = heel belangrijk).

- a. alle woningen inspecteren en aardbevingbestendig maken

1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5

- b. garantie dat alle toekomstige aardbevingschade wordt hersteld of vergoed

1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5

- c. iedere woningeigenaar krijgt een waardebon (€4.000) voor energiemaatregelen

1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5

- d. sloop van 'slechte' woningen en renovatie van woningen om ze geschikter te maken

1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5

- e. zoveel mogelijk energie in Groningen opwekken door zonnepanelen en andere vormen van 'schone' energie

1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5

- f. snel internet via glasvezel in het hele gebied

1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5

6. Andere maatregelen die de leefbaarheid kunnen verbeteren. Geeft u bij elke maatregel aan hoe belangrijk u die vindt om het blijven wonen voor u prettiger te maken.
 (1 = onbelangrijk, 2 = minder belangrijk, 3 = neutraal, 4 = belangrijk, 5 = heel belangrijk).
- a. verbeteringen aan uw woning (bijvoorbeeld: energiezuiniger, geschikt om uw hele leven te blijven wonen)
- 1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5
- b. verbeteringen in de omgeving rond uw woning (bijvoorbeeld: bestrating, groenonderhoud)
- 1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5
- c. zorg- en welzijnsvoorzieningen in de buurt (bijvoorbeeld: zorgcoöperatie, Algemene Stichting Welzijn ASWA)
- 1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5
- d. horeca- en winkelveorzieningen in de buurt (bijvoorbeeld: café, restaurant, winkel)
- 1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5
- e. cultuurvoorzieningen in de buurt (bijvoorbeeld: toneel, bijlart, muziek, theaterzaal)
- 1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5
- f. sportvoorzieningen in de buurt (bijvoorbeeld: toneel sportvelden, sporthal)
- 1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5
- g. jeugdvoorzieningen in de buurt (bijvoorbeeld: speelplaats, jeugdsoos, skatebaan)
- 1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5
- h. veiligheid in de buurt verbeteren (bijvoorbeeld: verlichting op donkere plekken/ in brandgangen)
- 1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5
- i. meer 'groen' in de buurt (bijvoorbeeld: groenperken, bomen)
- 1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5
- j. openbaar vervoer (bijvoorbeeld: busdienst, trein, regiotaxi)
- 1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5
- k. recreatiemogelijkheden in de omgeving (bijvoorbeeld: zwembad, fiets- en wandelpaden)
- 1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5
- l. meer werkgelegenheid in de omgeving (bijvoorbeeld: grote bedrijventerreinen in de omgeving, zoals de Eemshaven)

1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5

m. onderwijsvoorzieningen in de buurt (*bijvoorbeeld: basisscholen, peuterspeelzaal*)

1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5

n. historie van het dorp bewaren (*bijvoorbeeld: historische vereniging, monumenten op begraafplaatsen*)

1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5

o. kunst in de omgeving (*bijvoorbeeld: tentoonstellingen, kunstroutes, regionale kunst*)

1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5

p. leegstaande panden een andere functie geven (*bijvoorbeeld: leegstaande winkels verbouwen tot woning, maatschappelijke gebouwen andere functie*)

1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5

7. Zijn er andere maatregelen waarvan u vindt dat die genomen kunnen worden om de leefbaarheid te verbeteren? *Gebruik de open ruimte voor toelichting.*

Andere maatregelen:

Thema: initiatieven nemen

De volgende vragen gaan over het nemen van initiatief tot de maatregelen voor verbetering van de leefbaarheid.

8. Geef uw mening over de volgende stellingen.
1 = totaal niet mee eens, 2 = oneens, 3 = neutraal, 4 = eens, 5 = helemaal mee eens.
- a. Ik heb zelf ideeën voor verbetering van de leefbaarheid in mijn woonplaats
1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5
 - b. Ik wil zelf initiatief nemen voor verbetering van de leefbaarheid in mijn woonplaats
1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5
 - c. Als anderen initiatief nemen voor verbeteringen van de leefbaarheid in mijn woonplaats, wil ik graag meehelpen
1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5
 - d. Als anderen initiatief nemen voor verbeteringen van de leefbaarheid in mijn woonplaats, wil ik af en toe wel eens meehelpen
1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5
 - e. Ik vind dat burgers initiatief moeten nemen voor verbetering van de leefbaarheid in mijn woonplaats
1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5
 - f. Ik vind dat de gemeente Loppersum initiatief moet nemen voor verbetering van de leefbaarheid in mijn woonplaats
1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5
 - g. Ik vind dat de NAM initiatief moet nemen voor verbetering van de leefbaarheid in mijn woonplaats
1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5
 - h. Ik vind dat de regering initiatief moet nemen voor verbetering van de leefbaarheid in mijn woonplaats
1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5
 - i. Ik vind dat Wierden en Borgen initiatief moet nemen voor verbetering van de leefbaarheid in mijn woonplaats
1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5
 - j. Ondanks de aardbevingen is het geweldig wonen in de gemeente Loppersum.
1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----5

9. Als u hierboven heeft aangegeven zelf initiatief te willen nemen, welk van de volgende initiatieven wilt u dan oppakken (*meer antwoorden mogelijk*):
- verbeteringen aan uw woning
 - verbeteringen aan andere woningen
 - verbeteringen in de omgeving rond uw woning
 - zorg- en welzijnsvoorzieningen in de buurt
 - horeca- en winkelveorzieningen in de buurt
 - cultuurvoorzieningen in de buurt
 - sportvoorzieningen in de buurt
 - jeugdvoorzieningen in de buurt
 - veiligheid in de buurt
 - hoeveelheid 'groen' in de buurt
 - openbaar vervoer
 - recreatiemogelijkheden in de omgeving
 - werkgelegenheid in de omgeving
 - onderwijsvoorzieningen in de buurt
 - historie van het dorp bewaren
 - kunst in de omgeving
 - leegstaande panden een andere functie geven
 - andere, namelijk: (*vul hieronder zelf suggesties in*)

Thema: schadevergoeding

De laatste vragen gaan over financiële vergoeding voor het wonen in aardbevingsgebied, voor uzelf en voor woningeigenaren.

Bij de volgende vragen gaan we er vanuit dat de aardbevingen de komende jaren blijven en dat we 'moeten leren leven' met de aardbevingen.

10. Stel dat uzelf van het Rijk of van de NAM een vergoeding in geld zou krijgen in ruil voor 'het wonen in een aardbevingsgebied'. Waarmee zou u dan tevreden zijn? *Kies één mogelijkheid.*
- Een bedrag, namelijk: (*vul in*) €.....
 - Ik wil helemaal geen bedrag, ik wil dat alle maatregelen die ik hierboven heb aangekruist met *belangrijk* en *heel belangrijk* worden uitgevoerd.
 - Ik wil helemaal geen bedrag. Ik wil alleen dat mijn woning aardbevingsbestendig en energiezuinig wordt gemaakt.
 - Ik wil helemaal geen bedrag.
 - anders, namelijk: (*vul in*)

Ruimte voor toelichting (eventueel):

Woningeigenaren in het aardbevingsgebied hebben extra schade, omdat de waarde van de woning (extra) daalt door de bevingen. Op dit moment is er nog geen echt goede manier om de schade voor woningeigenaren vast te stellen, omdat het verschil tussen de *waarde vóór de aardbevingen* en de *waarde op dit moment* niet te berekenen is.

11. Stel dat iedere woningeigenaar van het Rijk of van de NAM een vergoeding in geld zou krijgen voor 'het hebben van een woning in een aardbevingsgebied'. Het gaat dan om eigenaren die zelf in hun woning wonen. Welke vergoeding vindt u dan redelijk? *Kies één mogelijkheid.*
- hetzelfde als ik bij vraag 10 voor mezelf heb ingevuld.
 - hetzelfde als ik bij vraag 10 voor mezelf heb ingevuld, **plus extra** een vast bedrag per eigen woning, bedrag: *(vul in)* €.....
 - hetzelfde als ik bij vraag 10 voor mezelf heb ingevuld, **plus extra** een percentage van de waarde van de eigen woning: *(vul in)*.....%.
 - geen vergoeding voor alle woningeigenaren, maar een goede regeling voor woningeigenaren van wie de hypotheek hoger is dan de verkoopopbrengst.
 - geen vergoeding voor alle woningeigenaren, maar het Rijk of de NAM moet iedere woning waarvan de eigenaar wil verkopen, voor een reële prijs kopen.
 - anders, namelijk:

Ruimte voor toelichting (eventueel):

Hartelijk dank voor uw medewerking!

Ruimte voor opmerkingen over de vragenlijst:

Wilt u de uitslag van het onderzoek thuis ontvangen? Dat kan!

Vult u dan hier uw naam en adres in:

Stuurt u de vragenlijst a.u.b. naar:

Wierden en Borgen

Antwoordnummer 20700

9780 ZJ BEDUM